Tartu Riiklik Ülikool
NSV Liidu ajaloo kateeder

Andi Humal

Rahvamajanduse ja kultuuri areng Saaremaal IV sõjajärgsel viisaastakul

Diplomitöö

Juhendaja: dotsent J. Raid

TARTU 1974

S I S S E J U H A T U S

Pärast Kangelaslinna Leningradi blokaadi läbimurdmist asus Eestimaa K(b)P Keskkomitee Leningradi. Samas otsustati sõja poolt laastatud Puškini linna organiseerida vabastatava Eesti jaoks kaadri ettevalmistamise kursus. Parteikooli partei ja nõukogude osakonnas asusid oma teadmisi täiendama Nõukogude Liidu tagalasse evakueerunud aktivistid, haiglas ravil olnud Eesti Korpuse võitlejad ja okupeeritud Eestist Peipsi juures rindest läbimurdnud partisanid. Samal baasil alustas Puškinis tööd ka komsomolikaadri ettevalmistamise kool.[1]

Kui Eestimaa mandriosa oli vabastatud, suundusid kursuse lõpetanud operatiivgruppide koosseisus vabastatud Eesti maakondadesse ja linnadesse. Saaremaa gruppi kuuluvad operatiivgrupi liikmed ootasid Tallinnas Saaremaa vabastamist.

Oktoobrikuu alguses tehti neile korraldus valmis olla oma töökohta Saaremaale sõitmiseks. Lahingud ees, partei ja nõukogude aktiiv järel - nii saabusid nad vabastatud valdadesse.[2]

Kui 7.oktoobril vabastati maakonna keskus Kuressaare, jõudsid esimestena kohale partei-, komsomoli ja nõukogude töötajatest EK(b)P Keskkomitee parteiorganisaator A.Puusepp, maakonna täitevkomitee esimees J.Kipper, miilitsaülem Peter, julgeoleku ülem I.Repnikov, rahandusosakonna juhataja Pehlak, kommunaalosakonda Vetela.[3]

Puškinist aktiivi koolist tulid Saaremaale komsomolitööle Hiiumaa tütarlaps Hilda Leo I sekretäriks, Saare-

---

1 P.Maaker, Esimesed sammud vabastatud Saaremaal, käsikirjalised mälestused, lk.1.

2 Sealsamas, lk.2.

3 Sealsamas.

maalt tagalasse evakueerunud Vassili Riisi abikaasa Linda Riis II sekretäriks, osakonnajuhatajaks Selma Mälk, instruktoriks Õie Mikk ja endine partisan Rafael Kaasik.

Tulipunkti võeti organisatsiooniline ja ideoloogiline töö.[1]

EK(b)P Keskkomitee suunas parteikomitee käsutusse endised partisanid: partisanigrupi komissar P.Truu, partisanid R.Keskla, A.Kimast, A.Soop ja P.Maaker.[2]

Saare maakonna parteikomitee peamiseks ülesandeks sel perioodil oli võtta arvele kommunistid, luua sidemed ellujäänud partei-, komsomoli ja nõukogude aktivistidega, taastada ja luua partei ja komsomoligrupid ning algorganisatsioonid ning taastada maakonnas nõukogude võim.[3]

Okupatsiooni ajal hukati peaaegu kogu Saaremaa partei, komsomoli- ja nõukogude töötajate aktiiv, kuna merepiir ei lasknud saarelt välja pääseda ja looduslike tingimuste tõttu ei olnud ka saarel end võimalik varjata ja vastupanuliikumist organiseerida.

Siiski õnnestus mõnel end ka lõpuni varjata, kuigi kolm ebainimlikes tingimustes viibitud aastat seljataga. Selline oli kommunist V.Riis, kes lõi otsekohe kontakti kohalejõudnud partei ja nõukogude aktivistidega. Maakonnas taastatava nõukogude võimu kindlustamisel oli V.Riisi kogemustest ja olude tundmisest väga palju kasu.

Vassili Riisi abiga ja tema toimetamisel hakkas ilmuma maakonna ajaleht "Saarte Hääl".[4] Kuna linnas puudus esialgu elektrienergia, siis vändati trükimasinat sõdurite abiga käsitsi, kuid leht ilmus.

---

1 P.Maaker, Esimesed sammud vabastatud Saaremaal, käsikirjalised mälestused, lk.1.

2 Sealsamas, lk.2,

3 Kingissepa Rajooni TSN Täitevkomitee esimehe J.Suurhansu mälestused (autori arhiiv).

4 P.Maaker, Esimesed sammud vabastatud Saaremaal, lk.6.

Toimetuses töötasid E.Espe, E.Puurand, V.Vallau. Hiljem tuli sinnagi täiendus-V.Lulla, A.Luik, E.Kirsimägi.[1]

Kuna endisest partei- ja nõukogude kaadrist oli säilinud vaid üksikuid, seepärast komplekteeriti kaader põhiliselt kohapealsetest inimestest.

1945.a. organiseeris EK(b)P Keskkomitee üheaastase õppeajaga vabariikliku parteikooli, kust tuli edaspidi täiendust maakondade partei ja nõukogude organitesse.[2]

Alates 1946.a. toimus partei ja nõukogude organite täiustamine ja tugevdamine armeest demobiliseeritud kommunistidega.

Vabariiklikust parteikoolist tulid 1948.aastal J.Suurhans propaganda osakonna juhatajaks(1949.aastast maakonna täitevkomitee esimees), A.Knuut maakonna täitevkomitee aseesimeheks, J.Tooms maakonnakomitee sõjalise osakonna juhatajaks, A.Kaiste maakonnakomitee instruktoriks, H.Tooms kultuuriosakonna juhatajaks.[3] Muidugi tuli veel teisigi, kuid enamik siin nimetatud seltsimehi töötavad veel tänaseni Kingissepa rajooni asutustes juhtivatel kohtadel.

Valdadesse suunati partorgideks paljud endised vaprad kaardiväe laskurkorpuse võitlejad: A.Nahkur Kaarmale, V.Kuusk Pöide valda, A.Jakobson Leisi, A.Prostang Salmele, K.Stern Torku, K.Janke Mustjalga, B.Tamm Kihelkonnale, P.Valge Laimjalga, P.Vorobjov Pärsamaale, H.Tampu Muhu valda, A.Jõelaid Valjalga, R.Kaasik Pihtla valda ja Kuressaare valda H.Teras. Hiljem toimusid vahetused Kuressaare, Valjala, Torgu, Salme ja veel mõnes teises vallas.[4]

Valla täitevkomitee esimeesteks määrati Muhusse A.Naaber, Pöidele N.Tart, Pärsamaale A.Salk, Valjalga Laaneväli, Kuressaarde A.Kolk, Pihtlasse Tammistu, Lüman-

---

1 P.Maaker, Esimesed sammud vabastatud Saaremaal, lk.6.
2 Ülevaade EKP ajaloost III, Tallinn 1972, lk.214.
3 J.Suurhansu mälestused.
4 P.Maaker, Esimesed sammud vabastatud Saaremaal, lk.8.

dasse Kütt, Leisi J. Paju.[1]

Nende nõukogude töötajate eestvedamisel hakkaski Saare maakonna töötav rahvas täitma esimest sõjajärgset viisaastakut 1946-1950, mis nägi ette põhjaliku ümberkorraldamise majanduse ja kultuuri alal, sptsialistliku industrialiseerimise ja sotsialismi ülesehitamise alal.[2]

See viisaastak oli NSV Liidu vanemaile riikidele neljas, meile aga esimene. Seepärast oli sel eesti rahva jaoks eriti suur tähtsus. Esimest korda seati üles meie maa taastamise ja arendamise nii suured ülesanded, mille täitmine viis tohutult edasi meie rahvamajandust ja kultuuri ning tõstis tunduvalt rahva heaolu.

Diplomitöö ülesandeks on anda ülevaade rahvamajanduse (põllumajanduse, kalanduse, tööstuse) ja kultuuri edasiarendamisest neljandal viisaastakul Saare maakonnas. Töös vaadeldakse neid probleeme, mis olid päevakorral nimetatud perioodil, mida nägi rahvamajanduse erinevates valdkondades ette viisaastaku plaan, millised oli raskused ja saavutused. Üksikasjalikku kokkuvõtet neljanda viisaastaku täitmisest Saaremaal ei ole võimalik teha maakonna rajoonidesse jaotamise tõttu 1950.a.

Kirjandust neljanda viisaastaku täitmise kohta Saare maakonnas on äärmiselt vähe. Arhiividokumente selle perioodi kohta on säilinud võrdlemisi juhuslikult, kuna enamike asutuste arhiiv algab alles pärast 1950.aastat. Kõige rohkem andmeid sai autor Saare maakonna täitevkomitee arhiivist. Mälestused on puudulikud, eriti faktilise materjali osas, ei mäletata nii kaua aja taha enam daatumeid, eesnimesid, arve. Suudetakse meenutada vaid üldist.

Diplomitöö kirjutamiseks on kasutatud Kingissepa Rajooni Riikliku Arhiivi (edaspidi KRRA) dokumente, Kingissepa Rajooni TSN TK Põllumajandusvalitsuse jooksvat arhiivi, parteitöötaja P. Maakeri käsikirjalisi mälestusi,

---

1 J. Suurhansu mälestused.

2 Ülevaade EKP ajaloost III, lk.224.

selleaegse parteiinstruktori, praeguse pensionäri J.Mäe isiklikku arhiivi, ajalehti "Saarte Hääl" 1945-1946--1949-1950, "Rahva Hääl" 1950, "Kommunismiehitaja" 1950, 1974, Kuressaare Jahu- ja Leivakombinaadi ning Leisi Keskkooli kroonikat.

Diplomandile on andnud suulisi andmeid järgmised seltsimehed: Kingissepa Rajooni TSN Täitevkomitee esimees Jüri Suurhans, selleaegne haridusosakonna juhataja, praegune Saaremaa Koduloomuuseumi direktor Timoteus Linna, Kingissepa Rajooni Põllumajandusvalitsuse juhataja asetäitja Anton Abe, selleaegne Saaremaa Teatri direktor, praegune Orissaare Keskkooli direktor Heino Tiidus, selleaegne kultuuriosakonna juhataja, praegune pensionär August Urban, endine kolhoosi "Liit" esimene esimees O.Mäeniit, "Kungla" kolhoosi kalur Juhan Enno, Saaremaa Kohaliku Tööstuskombinaadi direktor, praegune pensionär Karl Janke, Leisi Jahu- ja Saeveski mehhaanik August Kallas, Kõljala Põllutöökooli lõpetaja, praegune Kõljala sovhoosi direktor Aksel Liik, selleaegse Leisi Värvimistöökoja tööline Linda Reimal, praegune pensionär.

I P E A T Ü K K

SAAREMAA RAHVAMAJANDUS IV VIISAASTAKUL

1. Põllumajandus

Eesti vabastamine Nõukogude armee poolt võimaldas alustada rahvamajanduse taastamist ja jätkata sotsialismi ülesehitamist. Eelkõige taastati 1940.a. rakendatud sotsiaalsed ja majanduslikud ümberkujundused. Juba 17.septembril 1944.a. võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu seaduse "Saksa okupantide poolt äravõetud maade tagastamisest Eesti NSV talupoegadele".[1] Sellega taastati 1940/41.a. maareform.

Sama seaduse alusel võeti maa ja põllumajanduslik inventar saksa okupantide käsilaste käest osaliselt või täielikult ära ning kehtestati nende jaoks maakasutuse suuruseks 5-7 hektarit. Riiklikku maafondi arvati ka peremeheta maad.

Maareformi tulemusena anti vabariigis 42311 maata ja vähese maaga talupojale 496860 hektarit maad ja 94000 hektarit maad sovhooside, masina-traktorijaamade ja riiklike abimajandite moodustamiseks.[2]

Maareformi teostati Saare maakonnas küllaltki raskeis tingimustes. Tööd alustati 11.novembril 1944.aastal, mandril alustati varem.[3]

Töö tegi keeruliseks maakorraldajate kaadri puudumine kohapeal, sellest tingituna esines ka vigu, näiteks

---

1 E.Tõnurist, Eesti NSV Põllumajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine, Tallinn 1967, lk.16

2 Sealsamas.

3 "Saarte Hääl" nr.2, 6.I 1945.

maa fiktiivse kasutamise juhte, kus talust anti maad oma pere liikmeile, sugulastele. Tegelikult kasutas maad endine peremees. Sagedased olid ka juhtumid, kus eraldati suurtaludest halvad maad, ignoreerides seadust, et eraldatud maa peab proportsionaalselt sisaldama kõiki tulundusmaaliike.

Maareformiga sai Saaremaal 2579 maata ja vähese maaga talupoega kokku 20356 hektarit maad. Loodi ligi 800 uudistalu.

Juurdelõikeid anti 1749-le väikekohale.[1]

Sõjas hävines 350 elumaja ja 600 kõrvalhoonet. Maakonnas oli üle 1000 hooneteta majapidamise, 423 majapidamises polnud ühtegi lehma.[2] Kuna hooneteta ja lehmata talu polnud elujõuline, siis otsiti võimalusi, kuidas majapidamisi kiiresti jalule aidata.

Selleks anti uusmaasaajatele pikaajalist krediiti hoonete ehitamiseks, inventari ja loomade soetamiseks. Need talupojad, kes ise ehitasid, vabastati metsatööde ja väljaveo kohustustest. Neile laenati viljaseemet ja lasti osta töös tuskaupu eelisjärjekorras.[3]

Uusmaasaajaid abistasid masina-traktorijaamad ja hobulaenutuspunktid, mis loodi Eestis juba 1940.a.[4] Saaremaal töötas peale sõda 13 hobulaenutuspunkti,[5] viisaastaku alguses 1, lõpul kaks masina-traktorijaama, mis andsid tõhusat abi kehvik- ja keskmiktalupoegadele maaharimisel.

1946.a. hakati aegsasti külvikampaaniat ette valmistama. 1.aprillil alustati külviplaanide taludesse viimisega.

---

1 "Saarte Hääl" nr.30(55), 13.III 1945.

2 Sealsamas.

3 Eesti NSV ajalugu III osa, Tallinn 1971, lk.511.

4 Nõukogude Eesti majandus 1940-1960, Tallinn 1960, lk.65

5 "Saarte Hääl" nr.30(55), 13.III 1945.

Algas ka agrotehniliste nõuannete andmine. Näiteks Leisi agrojaoskonna vanemagronoom A.Abe korraldas rahvakoosolekuid ja tunduvalt üle 100 vestluse. Võib-olla oli see ka üheks põhjuseks, miks Leisi vald 1946.a. kevadkülvi läbiviimisel tuli esikohale. Kuigi ka seal oli hobulaenutuspunktide tööjõudlus väike, künti punaarmeelaste ja uusmaasaajate põlde keskmiselt 3 hektarit päevas.[1]

Küllaltki suurt tähtsust omistati juba 1946.aastal külvipindade laiendamisele ja sõja tagajärjel rikutud põllupindade taastamisele. Saare maakonnas oli 8. ja 9. klassi põllumaid kokku 3500, millised edaspidi oleks pidanud põllukultuuride alt välja jätma.[2] Nende asemel propageeriti viljakandmatuist metsa, karjamaa ja soode pindadest uue külvipinna juurderajamist.

NSV Liidu Ülemnõukogu poolt vastuvõetud NSV Liidu r rahvamajanduse taastamise ja arendamise neljas viisaastakuplaan määras kindlaks meie maa võimsuse kiire kasvu. Neljanda viisaastaku plaani raames nähti ette viia võrdselt edasi kõiki meie rahvamajandusharusid nii tööstuse, põllumajanduse kui ka kultuuri elu aladel.

Neljanda viisaastaku põhieesmärgiks põllumajanduse alal oli saavutada meie põllumajanduse sõjaeelne tase ja ületada see.

Saare maakonnas põllumajanduses sõjaeelse taseme saavutamiseks tuli täita kaks peamist ülesannet:

1) laiendada külvipindu;
2) tõsta hektarisaake.[3]

Esmajärjekorras nähti ette suurendada toiduteravilja tootmise hulka, millega sai kindlustada paremini töötava rahva toitlustamise.

Keskmiste saakide suurendamiseks nähti ette tõsta põlluharimise kultuuri ja rakendada laialdaselt agrotehnilisi võtteid. Tuli sisse seada külvikorrad. Soovitati ka-

---

1 "Saarte Hääl" nr.33(178), 30.IV 1946.

2 "Saarte Hääl" nr.11 (156), 13.II 1946.

3 "Saarte Hääl" nr.38(183), 18.V 1946.

sutada segaheinte, liblikõieliste külvamist, mis rikastavad mulda õhulämmastikuga. Suurt rõhku tuli panna ka umbrohutõrjetele, siis arvati saavutatavat 1950.aastaks ettenähtud tase.[1]

Oli ette nähtud suurendada külvipinda ja põllukultuuride saagikust viisaastaku jooksul järgmiselt:

Tabel nr.1

Külvipindade suurendamine Saare maakonnas neljanda viisaastaku jooksul
(tuhandetes hektarites)[2]

	oli 1945	saab olema 1950
1. Teraviljad kokku	18,4	20,5
a) taliviljad	8,0	9,6
b) suviviljad	10,4	10,9
2. Tehnilised kultuurid lina	0,1	0,2
3. Kartul ja köögivili	4,5	5,6
a) kartul	4,3	5,2
b) köögivili	0,2	0,4
4. Loomasöödad	2,4	4,2
a) mitmeaastased heinakultuurid	1,9	3,5
b) söödajuurvili	0,1	0,2
c) üheaastased heinad	0,4	0,5
5. Kokku külvipind	25,4	30,5

Tabel nr.2

Põllukultuuride saak Saare maakonnas neljanda viisaastaku jooksul
(tsentnerites)[3]

Keskmine saak hektarilt	1945	1950
1. Talveteraviljad	7,9	11,2
2. Suviteraviljad	7,0	10,0
3. Lina (kiud)	20	30
4. Kartul	90	115

---

1 "Saarte Hääl" nr.38 (183), 18.V 1946

2 "Saarte Hääl" nr.39 (184), 22.V 1946

3 Sealsamas.

Kartulikasvatus, milleks oli häid eeldusi, loodeti tõsta sõjaeelsele tasemele 1947.aastaks. 1950.aastaks plaaniti see ületada 26 % võrra ennesõjaaegse tasemega võrreldes.

Need plaanid arvati ületada, kuna oli võimalik saada ka juba ostuväetisi, samuti pidi andma orgaanilisele väetisele lisa loomade arvu tunduv suurendamine.

Loomakasvatus oli talu tähtsaim tootmisharu, mida tuli arendada. Viisaastaku plaan nägi ette tõsta kariloomade arvu 2700-ni.[1]

Sellega pidi suurenema kariloomade sõjaeelne arv kahe protsendi võrra. Päevakorral oli tõuküsimus. Soovitati arendada eesti punast maakarja.

Nähti ette ka hobuste arvu tunduvat suurendamist kõikide maahobuste paaritamise teel, kuna hobuste arv tuli viia ennesõjaaegsele tasemele. Paaritamise stimuleerimiseks tehti märadele mitmeid soodustusi metsatööde osas ja mujalgi, kui oli sellekohane vetarsti kirjalik tõend.

Loomakasvatuse arendamisel omas väga suure tähtsuse söödabaas: kore-, jõu- ja toorsööt. Tuli pöörata tõsist tähelepanu uute kultuurrohumaade soetamisele ja vanade taastamisele.[2]

Kavatseti laiendada söödajuurviljade kasvatamist. Juba siis nähti ette ulatuslikumalt arendada silo valmistamist. Räägiti palju ka sellest, et Saaremaa oludes, kus suvine loomade söötmine on rajatud peamiselt karjamaasöödale, tuleb suurt rõhku panna kultuurkarjakoplite soetamisele, mis end mitmekordselt tasuvad.

Karja arendamisel ja nende arvu suurendamisel ning toodangu tõstmisel langes küllaltki suur ülesanne talumajapidamiste kõrval ka kooperatiivseile abimajandeile, kus olid ka lehmad, sead ja isegi hobused. Siiski oli nende abimajandite töös suuri puudujääke, mis viisaastaku ülesannete täitmisel tuli kiiresti kõrvaldada.[3]

---

1 "Saarte Hääl" nr.6(212), 29.VIII 1946.
2 Sealsamas.
3 "Saarte Hääl" nr.39(184), 22.V 1946.

Viie aasta plaanis oli ette nähtud tõsta Saare maakonnas piimatoodang ühe lehma kohta 1550 kilogrammini. Leiti, et see on võimalik saavutada zootehnikute ja talupoegade ühise tööna.[1]

Milline oli plaan loomade arvu kasvu ja nende varustatuse kohta söödabaasiga talumajapidamiste tingimustes, näitavad järgmised tabelid.

Tabel nr.3

Loomade arvu kasv Saare maakonnas neljanda viisaastaku jooksul.[2]

	1945	1950
1. Hobused	11700	14000
neist tööhobuseid	9500	11500
2. Veiseid	19660	27000
neist lehmi	11400	16000
3. Sead	6500	15000
neist suguemiseid	1100	1800
4. Lambad ja kitsed	15800	28300
neist uted	11600	25000

Tabel nr.4

Lindude arv nähti ette suurendada neljakordseks.[3]

	1945	1950
1. Kodulinnud	16000	60000
neist kanad	13000	50000

Tabel nr.5

Püsivrohumaade pindalade kasv neljanda viisaastaku jooksul Saare maakonnas.[4]

(tuhandetes hektarites)

	1945	1950
1. Heinamaad kokku	91900	91900
kultuurniidud	700	2000
2. Karjamaad kokku	81400	81400
kultuurkarjamaid	200	1ooo

---

1 "Saarte Hääl", nr.29(184), 22.V 1946
2 Sealsamas
3 Sealsamas
4 Sealsamas.

Toodust nähtub, et jääb endiseks maa suurus, muutub aga kvaliteet. Kultuurniitude suurus pidi viisaastaku jooksul tõusma ligi 3 korda, kultuurkarjamaade suurus isegi viis korda, mis viisaastaku lõpuks pidi lahendama loomade söödabaasi küsimuse.

Selles liinis hakati ka kohe tegutsema. 12.-30.juunini 1946.a. viidi läbi kraavide puhastamise hoogtöö, mis tehti põhiliselt käsitsi ning oli seetõttu suur ja aega ning vaeva nõudev töö.[1]

Kuna maaparandus oli meie Saaremaa põllunduse arengu põhialuseid, siis asus maaparandustöödele ka Saare MTJ.

Põhiliseks maaparandustööde aluseks oli:

I. Veeolude reguleerimine. Selleks nähti ette projekteerida uusi veejuhtmeid ja taastada kõik endised magistraalkraavid.

II. Kivide kõrvaldamine, kändude ja pöösaste juurimine ja maapinna puhastamine.

III. Uudismaade künd.[2]

Vastutus nende plaanide realiseerimise eest määrati maakondadele, parteiorganisatsioonidele, vallaaktivistidele ja töötavaile talupoegadele.[3]

Suuremat tähelepanu hakati pöörama ka põllumajandusühistutele.

Juba V.I.Lenin ütles: Ainult sel juhul kui talupoegadele suudetakse tegelikult näidata ühiskondlik-kollektiivse, kooperatiivse, artelliviisilise maaharimise paremusi, ainult siis, kui suudetakse talupoegi abistada kooperatiivse artellimajanduse abil, ainult siis töölisklass, kelle käes on riigivõim, tõestab talupoegadele tegelikult oma õigsust ja võidab paljumiljonilise talurahvamassi tõesti kindlalt ja püsivalt enda poole.[4]

Saare maakonna ühistute töös oli palju kitsaskohti,

---

1 "Saarte Hääl" nr.38 (183), 19.V 1946.
2 "Saarte Hääl" nr.43 (188), 5.VI 1946.
3 Sealsamas.
4 V.I.Lenin, Teosed, 33 kd., Tallinn 1955, lk.329.

näitena võiks tuua Leisi põllumajandusühistu. Masinad kirjutati küll ühistu nimele, tegelikult ei antud neid sugugi igaühele kasutada, sest juhatuses istusid ka rikkad, endised masinaomanikud. Niiviisi sai sündida seepärast, et valla parteiorganisatsioon ja täitevkomitee ei suutnud alati kontrollida ühistute tegevust. Maakonna parteikomitee nõudis, et selles küsimuses tuleb teha pööre: juhatusse tuleb valida väiketalunikud, uusmaasaajad, keskmikud.[1]

Raskusi sel perioodil oli ka normide täitmisega. Tuli teha pidevat selgitustööd, selgitada, et teraviljanormi võib erijuhtudel tasuda ka liha ja kartuliga teatud vahekorras. Kui puudus liha, võis normi tasuda piimaga või munadega, andes 1 kg liha asemal 5 liitrit piima või 15 muna. Kalureile oli viljanormi täitmiseks tehtud erisoodustusi: 1 kg vilja asemel võis müüa riigile 0,6 kg kala (koha, haug, ahvenas, siig, latikas, lest, kilu või 1,5 kg turska või räimi). 1946.aastal oli talupidajaile peale pandud kohustuslik riigile müügi norm järgmiselt:

Tabel nr.5-a

Lihanorm igalt üldmaa hektarilt		
1 - 10	ha	3 kg
10 - 15	ha	4 kg
15 - 20	ha	5 kg
20 - 25	ha	6 kg
25 ja rohkem	ha	7 kg

Tabel nr.5-b

Kanamunanorm iga majapidamise kohta.[2]

1 - 10	ha	70 tk.
10 - 15	ha	100 tk.
15 - 20	ha	120 tk.
20 - 25	ha	150 tk.
25 ja enam	ha	170 tk.

Lambavillanorm oli 400 g igalt lambalt, vaatamata talundi suurusele.[3]

Lihanormist tuli tasuda I kvartalis 30 % ja munanor-

---

1 "Saarte Hääl" nr.106 (251), 24.XII 1946.

2 "Saarte Hääl" nr.11 (156), 13.II 1946,

3 Sealsamas.

mist 10 %. Kui see oli tasutud, siis sai majapidamine loa vabal turul müümiseks. Ilma vastava loata turule ei tohtinud minna. Nii oli see iga kvartali normi tasumisega.[1] Kuigi enamik talusid täitsid oma kohustusi riigi ees suure hoolega, oli ka neid, kes hoidsid kõrvale riigimüügi kohustusest.

Et täita varumisplaani, tegutsesid vallas peale alalise varumise voliniku veel maakonna parteikomitee töötajad vastavalt vajadusele. Eriti raskeks osutus varumistöö Pihtla, Kaarma, Valjala ning ka Leisi vallas pärast seda kui metsades asus end varjama bandiitide grupp eesotas Ilbiga.[2] Gruppi kuulusid Villi Leisist, Alpeus ja Tamm Valjalast, Tomsoni-nimeline tüdruk Haeskast jt. Valdade aktiiv muutus valvsaks, sest bandiidid püüdsid riiklike ülesannete täitmist igati takistada. Nad mõrvasid Pihtla valla täitevkomitee esimehe Priske, Valjala valla täitevkomitee esimehe Laanevälja, külanõukogu esimehe E.Au ja miilitsa Poopuu jt.[3] Nendes valdades, kus Ilp tegutses, olid paljud inimesed tema mõju all kas siis hirmust või jõukamad kättemaksuhimust nõukogude aktivistidele ja varumine neis külades ei edenenud kuidagi. Sinna suunaski parteikomitee appi aktiivi, kes käis eriti ohtlikes kohtades selgitustööd tegemas suurema grupiga ja rahvakaitsemeeste toetusel. Neile anti kasutada ka V.Kingissepa nimelise kolhoosi veoauto. Oli ka selliseid juhuseid, kus nõukogude töötajail tuli varumisülesannete täitmisel kaitsta end automaatidega bandiitide vastu. Siit nähtub partei ja nõukogude töötajate ennastsalgav töö riigilemüügi kohustuse täitmisel.

Neis tingimustes, kus sotsialistlik tööstus arenes tormiliselt, ei suutnud individuaalne väiketootmine sammu pidada teiste rahvamajandusharudega ning jäi paratamatult

---

1 "Saarte Hääl" nr.11 (156), 13.II 1946.
2 P.Maakeri käsikirjalised mälestused.
3 Sealsamas.

ikka rohkem maha. Seepärast oli vaja ette valmistada tingimused ka põllumajanduse ümberkujundamiseks sotsialistlikul alusel.

Nõukogude Liidu põllumajanduses oli ammu võetud kurss tööde igakülgsele mehhaniseerimisele, seepärast oli selge, et maareformi käigus loodud väiketaludel ei ole pikemaajaliseks arenguks perspektiive, kui ei taha põllumajanduse arendamisel maha jääda. Meie väiketaludes oli näiteks raskendatud NSV Liidus toodetavate ja suurmajanditele mõeldud masinate kasutamine.

Meie MTJ-de traktorite väljatöötlus talude teeninda-misel oli üle kahe korra madalam kui keskmiselt NSV Liidus,[1]

Üha aktuaalsemalt kerkis samuti päevakorda laiaulatuslikumate maaparandustööde läbiviimise vajadus. Näiteks oli täielikult kasutusele võtmata Haeska soo, kus oli kasutamata hulk väärtuslikku maad.[2]

Teha aga maaparandust talupidamiste tingimustes, tähendas vahendite killustamist ja raiskamist.

Hoogsalt arenev tööstus ja ehitustegevus nõudsid kümneid tuhandeid täiendavaid töökäsi. Põllumajanduslike tööde mehhaniseerimise tagajärjel pidanuks hulgaliselt tööjõudu vabanema, kuid see oli hajutatud väiketaludesse, kus endiselt kestis vähetootlik käsitöö.

Majandusseadus, mille järgi tootmissuhted peavad vastama tootlike jõudude iseloomule, nõudis põhjalikku murrangut tootmissuhetes ka meie põllumajanduses, nõudis talupoja üleminekut sotsialistlikule suurtootmisele. Murrangu teostamiseks oli vaja, et talupoeg saaks aru kolhoosidesse ühinemise vajalikkusest. Selleks, et valmistada ette pööret väikemaapidajate hingeelus ja harjumustes, oli partei ja valitsus tarvitusele võtnud rea abinõusid:

---

1 E.Tõnurist Eesti NSV põllumajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine, lk.21.

2 "Saarte Hääl", nr.106(251), 24.XII 1946.

1. Laiendati põllumajanduse kooperatsioonivõrku;
2. Piirati ja isoleeriti kulaklust;
3. Loodi masina-traktorijaamad.

1947.a. oligi põllumajanduse koopereerimine põhiliselt lõpule viidud. 70 % ENSV taludest oli koopereeritud.[1]

Koopereerimise tähtsus kollektiviseerimise ettevalmistamises seisis selles, et see aitas talupoegadel omandada kollektiivse töö harjumusi.

Masina-traktorijaamad aga lõid põllumajanduse sotsialistlikuks ümberkorraldamiseks vajaliku materiaal-tehnilise baasi, tugevdas tööliste ja talupoegade liitu, sest siit selgus otseselt tööliste panus talupoegade töö kergendamiseks.

1947.a. alates võttiski EK(b)P kursi põllumajanduse kollektiviseerimisele. 21.mail 1947.a. oligi ÜK(b)P Keskkomitees arutusel kolhooside rajamine Leedu, Läti ja Eesti NSV-sse.[2]

Vabariigi esimene kolhoos - V.Kingissepa nimeline moodustati Saaremaal 6.septembril 1947.aastal.[3]

Et esimene kolhoos Saaremaale loodi ja just Valjala valda, selleks oli oma kindel põhjuski olemas. Nimelt oli Saaremaal kombeks teha raskemaid töid talgute korras, sest ühistöö laabus paremini. Suur ühistöö toimus 1947.aasta suvel Lõõne soos, kuhu oli tulnud talgulisi kokku üle kogu Saaremaa. Debora Vaarandi on sellest üritusest luuletuse kirjutanud "Talgud Lõõne soos".[4]

Sel päeval kuivendati suur hulk sood, sest ka tehnika oli labidameestele appi tulnud. Sealt need mõtted ehk alalise ühistöö suunas liikuma hakkasid ja vabariigi esimese kolhoosini viisid.[5]

---

1 "Eesti Bolševik" nr.8, 1948, lk.40

2 Eesti NSV ajalugu III, lk.589.

3 Kingissepa Rajooni TSN TK Põllumajandusvalitsuse (edaspidi Kingissepa põllumajandusvalitsus) kolhooside esindajate üldkoosoleku materjalid 17.okt. 1969.a.

4 Debora Vaarandi, Valik luuletusi, Tallinn 1966, lk.68.

5 KIngissepa Rajooni TSN Täitevkomitee esimehe J.Suurhansu mälestused (autori arhiiv).

Seda enam, et Lõõne soos toimunud talgute initsiaator ja peamine organiseerija oli Valjala vallast Kõnnu külast pärit mees, maakonnakomitee organiseerimise-instrueerimise osakonna juhataja Herman Kuning, kellest sai ka Kingissepa-nimelise kolhoosi loomise initsiaator ja esimene esimees.[1]

17 Sakla küla talupoega tulid kokku Vaku tallu, kus moodustati initsiatiivgrupp. Valiti 5-liikmeline juhatus, juhatuse esimeheks sai Herman Kuning. Võeti vastu põhikiri ja otsustati krediidi küsimused elektrifitseerimiseks, mineraalväetiste muretsemiseks, põllutöömasinate ja inventari soetamiseks.

Esimese kolhoosi juhatusse valiti Aleksander Naak, Vladimir Maripuu, Nadežda Kuning, Aleksander Solovjov, revisjonikomisjoni August Sepp, Juhan Soom ja Kirill Maripuu.[2]

Järgmine kolhoosi üldkoosolek peeti 18.septembril 1947.a. Sakla külas Laasu talus, kus võeti vastu seitse uut liiget ja kahe avaldused lükati tagasi[3] põhjusel, et üks neist ei tööta korralikult ja ka teine on kehv töömees ja iseloomult ebaaus.

Järelikult võeti kolhoosi vastu ainult tublisid ja ausaid inimesi.

Esimesel aastal oli kolhoosil 509 ha maad, millest üles haritud ainult 65 hektarit, peale selle oli sööti 130 ha. Kolhoosi astujailt ühistati 20 lehma, 36 hobust, 3 siga ja mitmesugust hobuinventari.[4] Sööt anti kolhoosi astujate poolt kaasa.

1947.a. sügisel, 25.oktoobrist kuni 15.novembrini külastas meie vabariigi ajakirjanike ja talurahva 43-liikme-

---

1 P.Maakeri käsikirjalised mälestused.

2 Kingissepa põllumajandusvalitsus, kolhoosides esindajate üldkoosoleku materjalid 17.okt. 1969.a., lk.8.

3 Sealsamas.

4 Sealsamas.

line delegatsioon Juliana Tellmani juhatusel Gruusia NSV-s Kaukaasias Salme külas asuvat eestlaste kolhoosi. Delegatsiooni koosseisus oli Saaremaalt 3 inimest - Juhan Soom V.Kingissepa nim. kolhoosist, Paula Velviste Pöide vallast Tagaverelt, kuhu 1948.a. kevad-talvel organiseeriti kolhoos "Juuni Võit" ja keskmik Mihkel Lepik Kuressaare vallast.[1]

Delegatsiooni Gruusiasse sõidu eesmärgiks oli tutvuda sealse eesti kolhoosi elu ja tööga, näha oma silmaga mida kolhoos õieti tähendab. Hiljem kohtusid delegatsioonist osavõtnud elanikkonnaga ja vastasid nende arvukatele küsimustele.

1948.a. organiseeriti kolhoosid veel Pärsamaa valda Luulupe külasse, millele nimeks pandi "Uus Elu" ja selle esimeheks valiti Aleksei Uus.

Sama valla Pamma külla organiseeriti kolhoos "Saarlane", keda hakkas juhtima hilisem kauaaegne ja lugupeetud "Sõpruse" endine esimees Aleksander Käsk.[2]

1948.a. sügisel organiseeriti juurde veel neli kolhoosi: "Õige Tee" Pihtla valda, Ellami-nimeline Pöide valda Kahutsi külla, "Oktoober" Valjala valla Jööri külla ja "Kollektiiv" Leisi valla Öeste külla. Nii oli 1948.a. lõpuks Saaremaal 9 kolhoosi (vabariigis 341 kolhoosi).[3]

Massiline kollektiviseerimine toimus 1949.aastal, kusjuures 1.oktoobril oli koos Ruhnu saarega Saaremaal 189 kolhoosi ja kollektiviseerunud 80,4 % talumajapidamistest.[4]

---

1 Kingissepa põllumajandusvalitsus, kolhoosside esindajate üldkoosoleku materjalid 17.okt.1969.a., lk.8.

2 Sealsamas.

3 Sealsamas.

4 Sealsamas.

Tabel nr.6

Kolhoosid ja kollektiviseerumisprotsent valdade lõikes.[1]

Valla nimetus	Kollektiviseerimise %	Kolhooside arv
1. Lümanda	98	11
2. Kihelkonna	95	13
3. Mustjala	92	14
4. Pihtla	94	20
5. Kuressaare	90	21
6. Laimjala	89	9
7. Leisi	83	12
8. Salme	75	6
9. Kaarma	71	15
10. Valjala	68	14
11. Torgu	68	3
12. Pöide	66	14
13. Kärla	63	14
14. Pärsamaa	63	8
15. Muhu	59	14
16. Ruhnu	100	1
K o k k u :	80,4	189

1949.a. veel kolhooside arv kasvab, kuid 1.novembriks 1950.a. oli kolhoose juba 186 ja siit edasi kolhooside arv väheneb. Tõuseb kollektiviseerimise protsent ja pindala. **Kolhooside arvu vähenemine oli tingitud väikeste kolhooside ühinemisest.**

---

[1] Saaremaa TSN Täitevkomitee ehituse osak. Andmed kolhoosidest.

Tabel nr.7

Maafondi dünaamika kollektiviseerimise perioodil.[1]

1.nov. seis.

Aasta	Sotsialistlikes suurmajandeis				Üksikmajandeis	
	Majandite arv	Üld-pindala	Sellest põld ha	Perede arv	Pindala ha	Perede arv
1947	1	509	169	13	180542	10559
1948	6	2808	592	123	184035	10642
1949	198	147256	22474	8993	33118	2638
1950	186	181702	32884	9907	6242	631

Märkus: 197 kolhoosi + 1 sovhoos (Sandla) [2]

Tabel nr.8

Majandite keskmiste suuruste dünaamika[3]

Aasta	Üldsuurus ha-des	Põld ha	Perede arv
1947	5o9	169	13
1948	468	99	20
1949	736	112	45
1950	1ooo	15o	53

Eesti NSV kolhoosnikute I kongressil Tallinnas 14.novembril 1948.a. oma sõnavõtus märkis V.Kingissepa nim.kolhoosi põllundusbrigadir Julius Maripuu, et suure vea tegid nad kolhoosi liikmete vastuvõtul, võttes liikmeks esialgu ainult perekonnapea ilma perekonnaliikmeteta.[4]

Samal ajal jäid esialgu igale perekonnale kasutada 1 ha maad, kaks lehma, 2 emist põrsastega, piiramatul arvul koduline, Tegelikult oli see eramajapidamine kolhoosi sildi all.[5]

---

1 Kingissepa põllumajandusvalitsus. Kolhooside esindajate üldkoosoleku materjalid 17.okt. 1969, lisa 1.

2 Sealsamas.

3 Sealsamas.

4 Sealsamas.

5 KRRA, F.76, nim.1, s.ü. 27o, l.54.

Esialgu ei võetud kolhoosi liikmeks ka naisperet. Vaatamata mõningatele vigadele oli väljaspool igasugust kahtlust põllumajanduse sotsialistlikule suurtootmisele ümberkorraldamise vajalikkus ja otstarbekus.

Sotsialistlike tootmissuhete võit pani aluse suurtele sotsiaalsetele ja majanduslikele ümberkorraldamistele ning muudatustele meie külas. Selle pöörde tulemusena lahendati sotsialismi ülesehitustöö kolm peamist ülesannet.

1. Likvideeriti kulaklus
2. Kõige arvukam töörahva klass - talurahvas asus sotsialismi ehitamise teele
3. Loodi sotsialistlik baas põllumajanduses.

Sotsialistlike tootmissuhete võidulepääs andis laia tegevusvälja tootlike jõudude hoogsaks arendamiseks põllumajanduses. Et muuta kollektiviseerimise idee ja tema konkreetne vorm talupidajaile arusaadavamaks, moodustati kollektiviseerimise käigus suhteliselt väikesi kolhoose, põhiliselt ühe küla piires.

Noorte kolhooside ette kerkis rida raskeid probleeme: oli vaja kiiresti ehitada või rekonstrueerida vanadest majadest ajakohased tootmishooned, soetada masinaid, kapitaalselt korrastada ja parandada suurem osa põllumajanduslikust maast ning ette valmistada kvalifitseeritud kaader.[1]

Kõik see nõudis suuri materiaalseid kulutusi. Viga tehti selles, et noorte kolhooside majandusliku tugevdamise ja arendamise küsimustele ei omistatud küllaldaselt tähelepanu kuni 1953.aasta septembripleenumini, mis tekitas tõsist meelehärmi äsja organiseeritud kolhooside liikmete seas.[2]

Teatavasti oli tookordse mahajäämuse üheks peamiseks objektiivseks põhjuseks asjaolu, et eelisjärjekorras arendati rasketööstust ja transporti ning põllumajanduse meh-

---

1 E.Tõnurist, Eesti NSV põllumajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine, lk.25

2 Sealsamas.

haniseerimiseks ja materiaalse huvitatuse tõstmiseks kulutati tühised summad sellest, mida põllumajandus vajas.

Eriti negatiivset mõju kolhooside arengule avaldas sel perioodil madal varumis- ja kokkuostuhindade tase, mis ei katnud isegi tootmiskulusid.

Näiteks maksti 1 kg piima eest praeguses vääringus 2 kopikat, 1 ts peekonsea (eluskaalus) eest 11,8 rubla, jne. Kolhoosid aga realiseerisid põhilise osa omatoodangust riigile kohustuslike müüginormidena ja masina-traktorijaamade naturaaltasuna.[1]

Madala ja ebakindla töötasu tõttu kolhoosides tekkis tööjõupuudus, kuna osa kaadrist siirdus tööle mujale. Samal ajal ei toimunud põllumajanduses tööde kompleksne mehhaniseerimine küllaldases tempos.

Esimesi kokkuvõtteid kollektiviseerimise esialgsetest tulemustest tegi EK(b)P Saaremaa Komitee IV pleenum 1949.a. juunis. Aruandega esines Saare maakonna TSN Täitevkomitee esimees sm. Suurhans, kes oma aruandes mainis, et 1949.a. kevadel teostas kevadkülvi ühiselt 197 kolhoosi (168 põllumajanduslikku ja 29 kalurikolhoosi). Kolhooside poolt hariti üles ning seemendati 1130 hektarit jäät- ja uudismaad. Kevadkülvi plaan täideti 20.maiks 101,3 %.[2]

Oma aruandes juhtis sm. Suurhans tähelepanu esinevatele kitsaskohtadele: ühistamise käik oli aeglane, osaliselt põhjustas seda vastavate ruumide puudumine. Esines palju loomade varjamisi. Aruandja rõhutas kolhooside arvestuse ja algdokumentatsiooni kordapaneku vajadust. Kolhooside raamatupidamise juurde tahtsid pugeda kulakud ja endised tähtsad tegelinskid, et raamatupidamist segi ajada, mis võimaldaks ühisvara kõrvaldada.

Esines kolhoosidemokraatia rikkumist, näiteks Koimla esimees vabastati ja määrati asemele uus esimees, mitte ei valitud kolhoosi üldkoosoleku poolt.[3]

---

1 E.Tõnurist, Eesti NSV põllumajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine, lk.26

2 "Saarte Hääl", nr.71(627), 14.VI 1949.

3 Sealsamas.

Suuresti halvas tsentraalset kolhooside juhtimist telefonide puudus. 197 kolhoosist olid telefonid vaid 32.[1]

Kritiseeriti masina-traktorijaamade tööd, kes olid jäänud lihtsalt kolhooside tellimuste täitjateks, tegelesid vähe kolhooside organisatsioonilise ja majandusliku kindlustamisega, hoolitsesid puudulikult poliitilise töö läbiviimise eest kolhoosides. Töö kvaliteet oli madal. Näitena toodi "Mereranna" kolhoos, kus Saare masina-traktorijaama traktor töötas 5 nädalat, kündis selle aja sees 8 hektarit maad, mida aga kolhoos traktori töö madala kvaliteedi tõttu ei saanud viia kevadkülvi alla.[2] Pöide traktorijaama kritiseeriti selle eest, et see ei pidanud kinni agrotehnilistest ja lepingulistest nõuetest. Traktorid ei läinud alati määratud valla määratud kolhoosi.

Pleenumil rõhutati, et traktorijaamad on täielikult vastutavad kolhooside juhtimise ning poliitkasvatustöö läbiviimise eest.

Pleenumi otsuses on öeldud, et puudustes kolhoosis ei ole süüdi ainult kohalikud partei- ja nõukogude organisatsioonid, vaid et kolhooside juhtimine on üldse olnud üldine, mitte konkreetne. Ei tuntud üksikute kolhooside majanduselu, nende nõudmisi ja vajadusi.

Pleenumil näidatud vigu hakati hoolega parandama, kuid kõikide kolhooside puhul ei läinud see sugugi nii libedalt, mistõttu reorganiseeriti peale 1950.a. eriti raskesse olukorda sattunud kolhoose sovhoosideks, kus kehtis kindel töötasu ning tootmisbaasi kiireks väljaarendamiseks olid suuremad võimalused. Kuid suur osa kolhoose suutsid selle perioodi raskused siiski üle elada ja edasi areneda. Abi andsid masina-traktorijaamad, kus oli 1950.aastal 75 traktorit.[3]

Vastavalt NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja ÜK(b)P

---

1 Kingissepa Rajooni TSN Täitevkomitee Põllumajandusvalitsuse juhataja asetäitja A.Abe mälestused.(autori arhiiv).

2 "Saarte Hääl" nr.71(627) 14.VI 1949.

3 Kingissepa põllumajandusvalitsus. Kolhooside esindajate üldkoosoleku materjalid 17.okt. 1969.a.

Keskkomitee produktiivse ühisloomakasvatuse arendamise kolme aasta plaanile 1949-1951[1] oli peamiseks suunaks kõigile loomakasvatusharudele aluse loomine igas kolhoosis. Selle tulemusena loodi igas majandis neli põhilist farmi - veise, sea, lamba ja linnufarm. Selline suund loomakasvatuses oli vajalik riigi varustamiseks iga liiki loomakasvatussaadustega ja aluse panemiseks iga loomaliigi arvukuse suurendamiseks ja toodangu tõstmiseks.

EK(b)P III pleenum, mis toimus 1949.a. juunis, arutas läbi NSV Liidu Ministrite Nõukogu määruse ja võttis vastu otsused, kus nähti ette suurt rõhku panna tõuaretustööle, mis pidi loomakasvatuses minema piima ja või saamise suunas, seakasvatuse alal peki ja peekoni tootmise suunas. Kanakasvatuses soovitati suurema munevusega lihakanu, lambakasvatuses liha-villa lambaid.

Saare maakonnas oli eriti häid eeldusi lambakasvatuseks tema kuiva ja kõrge pinnase tõttu, seepärast IV viisaastaku plaanis oli lambakasvatusel väärikas koht: tõsta lammaste arvukust 3-4 korda, parandada nende tõuomadusi, milleks rajati Kärla valda Orikülasse suur lammaste sugulava lisaks Kõljala Põllumajanduskooli juures olevale.[2]

Rajati hulgaliselt lammaste ühiskopleid, näiteks Vättale Pihtla valda 115 ha ala 120 lambale, Leisi valda Roobaka ja Õeste külasse, Mustjala ja Valjala valda. Sandlas ja Orikülas rajati lammaste ühiskopliteks uudismaad, milline nähtus oli vähemalt Saare maakonnas harulduseks.

Sandla sovhoosis hakati hoogsalt arendama karusloomakasvatust, põhiliselt hõberebaseid, kelle tootlikkust püüti tõsta kvaliteetsema toidu ja tõuomaduste parandamisega.

Kui kodanliku korra ajal propageeriti ranget kinnipidamist ainult tõupuhaste loomade pidamisest, siis nägi pleenumi otsus ette tõupuhtuse säilitamise kõrval loomade

---

1 Eesti NSV Teataja nr.16, 24.VI 1949.
2 KRRA, F.76, nim.1, s.ü.270, l.12.

ristlemist saagiandluse tõstmiseks.

Tõuomaduste parandamiseks hakati 1949.a. rohkem propageerima ja teostama kunstlikku seemendamist.[1]

Loomakasvatuse arendamise hoogustamiseks kuulutati 1949.a. juulikuu loomakasvatuse hoogtöökuuks, mille plaan nägi ette rea tähtpäevi konkreetselt valdade jaoks.[2]

Hoogtöökuu raames nähti ette agitatsioonitsükkel, kus kasutati kino, loenguid, vestlusi, näitlikku agitatsiooni, ajakirjandust, mis selgitas elanikkonnale loomakasvatuse arendamise elulist vajadust.

Ajakirjanduses tutvustati pidevalt paremate kolhoside saavutusi, nimetati paremaid karjatalitajaid. Nimetati Pöide valla kolhoose ja "Saare Töölise" kolhoosi, kus oli juba 15 siga, 9 lammast, 18 kana ja 59 veist.[3]

Praegu tunduvad need arvud väga väikesed.

Kokkuvõte Saare maakonna loomakasvatuse hoogtöökuu kohta tehti 20.augustil 1949.a. ja aruanne esitati EK(b)P Keskkomiteele ja ENSV Ministrite Nõukogule.[4] Hoogtöökuu tulemustega jäädi rahule, sest see viis suure sammu edasi loomakasvatuse arendamise kolme aasta plaani täitmisel.

Loomakasvatuse edasiarendamise kolme aasta plaan põhilise toodangu osas Saare maakonnas oli järgmine:

Kolhoosilehma aastase piimatoodangu tõus.[5]

1949	15oo liitrit piima
1950	17oo -"- -"-
1951	2ooo -"- -"-

Veiste arvu kasv kolme aasta plaani alusel.[6]

1940	1oo %
1950	171 %
1951	209 %

---

1 "Saarte Hääl" nr.73 (629), 18.VI 1949.
2 KRRA, F.76, nim.1, s.ü.27o, l.34.
3 "Saarte Hääl" nr.73(629), 18.Vi 1949.
4 Kingissepa põllumajandusvalitsus.Kolhoosjde esindajate üldkoosoleku materjalid 17.okt. 1949.a.
5 KRRA, F.76, nim.1, s.ü.27o, l.54.
6 Sealsamas.

Sigade arvu kasv kolme aasta jooksul.[1]

1949	1oo %
195o	175 %
1951	23o %

Lammaste arvu kasv kolme aasta jooksul.[2]

1949	1oo %
195o	233 %
1951	283 %

1950.a. juunis tehtud kokkuvõtted näitasid, et Valjala valla "Hommiku" kolhoos ja Muhu valla"Linnuse" kolhoos olid täitnud juba 1951.aastaks ettenähtud tulemused.

Üldiselt olid 1949.a., I kolhoosiaasta näitjad head, mis soodustas ühisloomakasvatust. Riiklik varumisplaan täideti juba 28.augustiks 1949.a.[3]

Teraviljasaak võrreldes 1948.a. oli 1o1 %, suviteravili 115 %, kartul 1oo %, põldhein 189 %. Kartulisaak oli 2 % kõrgem kui 1948.a., põldheina osas isegi 2,5 % kõrgem.[4]

Saagikust suurendas ka mineraalväetiste kasutamine. Kui Saare maakond sai 1947.a. 864 t mineraalväetisi, siis 1950.a. sai ta juba 5o11 tonni. Muidugi ei olnud see kogus kageltki piisav.

Saagid oleksid olnud suuremad ja loomade ületalve pidamine muretum, kui kolhooside töödistsipliin oleks kõrgem olnud. Madalal töödistsipliinil oli muidugi teadaolevad objektiivsed põhjused, nagu madalad kokkuostuhinnad, millest tingitud madal töötasu jne., kuid oli ka küllalt neid, kes laostasid sihilikult töödistsipliini, oodates kolhooside hukku. Need olid kulakute sabarakud, kes tegid kolhoosidele vastupropagandat, hurjutades inimesi, kes töötasid ausalt ja südamega.

---

1 KRRA, F.76, nim.1, s.ü.270, l.54.
2 Sealsamas.
3 "Saarte Hääl" nr.137(693), 17.nov.1949.
4 Sealsamas.

Nõupidamise eelsetes kokkuvõtetes mainiti mitmes kohas halvast küljest Jõelepa kolhoosi, kus töödistsipliin oli eriti madal, mis oli tingitud ka juhtiva kaadri küündimatusest.

Madal töödistsipliin kolhoosides oli omane kogu vabariigi ulatuses, mis tingis Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse nr.668 16.juulist 1949.a. "Abinõudest töö organiseerimise, tööjõudluse ja töötasu maksmise korra parandamiseks ENSV kolhoosides,[1] kus on soovitatud töödistsipliini tõstmiseks läbi viia kõik põllutööd brigaadides ja lülides üldreeglina individuaal ja väikegrupilise tükitöö alusel. See võimaldab likvideerida tööde läbiviimise hulgaviisi ja isikliku vastutuse puudumise iga ühistööst osavõtnud kolhoosniku poolt.

Töödistsipliini aitas parandada avansi maksmine mõnes kolhoosis. Ajakirjanduses propageeriti seda meetodit. Näiteks on toodud "Lootuse" kolhoosi juhatus (esimees E.Lipu), kes andis avanssi 6 kg teravilja normipäeva kohta. Paljud kolhoosnikud viisid avansina koju 100 kg ja rohkem. Seda oli küll vähe, kuid see tõstis inimeste töötuju, sest aastas korra palka saada oli liiga kauge perspektiiv.

1949.a. novembrikuu kokkuvõtted, mis tehti 20.novembril toimunud II Saare maakondliku kolhoosnike konverentsi jaoks,[2] näitasid, et loomakasvatuse arendamise plaani on enamikes kolhoosides võetud tõsiselt.

Sigade osas oli juba plaan novembriks täidetud, veiste ja lammaste osas loodeti aastaplaan täita detsembri alguseks. Viimase nelja kuuga oli rajatud kolhoosidesse 55 sea-, 40 lamba-, 43 kodulinnufarmi. Sigade arv kolhoosides kasvas nelja kuuga kahe ja poole kordseks.[3]

Konverentsil jagasid oma töökogemusi tublimad, paremad kolhoosid ja kolhoosnikud kanti Saare maakonna autahvlile.[4]

Kolhoosid, kes tõsiselt hakkasid tegelema loomakas-

---

1 Eesti NSV Teataja nr.3, 26.I 1950.
2 KRRA, F.76, nim.1, s.ü.270, l.54.
3 Sealsamas.
4 Sealsamas.

vatusega, said kõige kiiremini silmaga nähtavat tulu. Näitena võib tuua Pöide kolhoosi, kes oma peasissetuleku sai loomakasvatusest. 1949.a. sai ta tulu veisekasvatusest 52ooo rubla, seakasvatusest 48ooo rubla.[1] Selles kolhoosis oli kord majas ka loomadele sööda varumisega.[2]

Ometigi oli paljudes kolhoosides loomade ületalvepidamine probleem, sööda varumata jätmise pärast. Sellele oli pühendatud ka septembrikuus toimunud Saaremaa Töörahva Saadikute Nõukogu XI istungjärk, kus otsiti väljapääsu loomade ületalve pidamiseks. Kritiseeriti teravalt kolhoose, kus oli varutud vaid 50 % loomade söödast. Selliseid kolhoose oli üsna palju, näitena toodi Orissaare, Võhma, Tõlluste kolhoose, kus oli olukord kõige halvem ja kus silo ei tehtud üldse või äärmiselt vähe. Selline olukord oli tingitud peale muude põhjuste (organiseerimine, töödistsipliin, tööjõupuudus) ka sellest, et arvepidamine kolhoosides oli korrast ära või puudus üldse. Näitena toodi Leisi valla "Ühise Jõu" kolhoos. Kohustati kohalikel parteiorganisatsioonidel ja kolhooside juhatustel leidma väljapääs loomade ületalve pidamiseks.

Loomakasvatuse arendamise aluseks on söödabaas, mida aitas kindlustada küllaltki hoogne maaparandus 1949.a. Tublisti töötas selles suunas Mustjala valla "Uudismaa" kolhoos, Leisi valla "Punane Koit". Eriti tõsteti nõupidamisel esile Torgu valla "Suure Tõllu" kolhoosi, kus rajati 1949.a. 30 ha uudismaad, muudeti 2,5 km maad võsast puhastamise tõttu kasutamiskõlblikuks ja puhastati võsast 3 ha juba olemasolevat heinamaad.

XI istungjärgul oli arutusel ka loomakasvatushoonete küsimus. Ühistatud laudad ei vastanud nõuetele, neid tuli remontida. Juurde oli vaja ehitada uusi lautu ja majapidamishooneid. Uute ehitamine vastava tööjõu olemasolu korral oli majanduslikult kergemgi kui suurt kapitaalremonti nõud-

---

1 Hinnad siin ja edaspidi tolleaegses vääringus.
2 "Saarte Hääl" nr.137(693), 17.XI 1949.

vate vanade parandamine, sest Põllumajanduspank andis laenu ainult uute hoonete (lautade, silohoidlate, aitade, kuivatite) ehitamiseks 75% ehitatava hoone väärtusest. Laenu anti seitsme aasta peale, tagasimaksu algusega kaks aastat. Laenu avaldus pangale tuli esitada üheaegselt eelarvega, kusjuures üle 30 tuhande rublase eelarve juures nõuti projekti.[1]

Endiselt oli päevakorras kaadri küsimus. Maakonna põllumajandusosakonna juures kursustel valmistati ette 210 inimest, kellest said kolhooside arvepidajad - raamatupidajad ja instruktor-raamatupidajad.[2] Siiski oli ka see arv maakonna kohta väike.

Raske oli ka muu kaadriga. Kollektiviseerimise perioodil oli Saaremaal ainult kaks kõrgema haridusega agronoomi (K.Allik ja L.Vapper), neli kõrgema haridusega vetarsti, 11 inimest omasid põllumajandusliku keskhariduse. Põhiline osa põllumajanduse juhtivast kaadrist oli saanud ainult ühe- või kaheaastase põllumajanduskooli ettevalmistuse peamiselt Kõljala põllunduskoolis.[3] Seepärast oli kolhoosidel suuri raskusi tootmisplaanide ja tulude-kulude eelarve koostamisel. Tihti olid eelarved koostatud liiga pealiskaudselt, mistõttu maakonna täitevkomitee ei saanud neid kinnitada.

1949.a. kevadel jäi kinnitamata 67 tootmisplaani, hoopis moodustamata jäi tootmisplaan kuues kolhoosis ja kulude-tulude eelarved 9 kolhoosis.[4]

Otsuste täitmise kontrolli ja kaadri küsimustes toimus ka EK(b)P Saaremaa Komitee V pleenum 1949.a. oktoobris. Parteiorganisatsioonide peaülesandeks loeti tööd kaadriga ja vastuvõetud otsuste täitmise kontrolli. Parteiorganisatsioonide tööd kontrollides selgus, et on vastu võetud rida kasulikke otsuseid, kuid järelkontrolli puudulikkuse tõttu olid paljud kasulikud otsused jäänud otsusteks pa-

---

1 "Saarte Hääl" nr.54(610), 5.V 1949.

2 Kingissepa põllumajandusvalitsus. Kolhooside esindajate üldkoosoleku materjalid, 17.X 1969, lk.18.

3 Sealsamas, lk.20.

4 Sealsamas, lk.21.

beril.

V pleenum tõstis esile Leisi parteiorganisatsiooni head tööd eesotsas parteisekretäri Jakobsoniga.[1]

Vaatamata raskustele tehti viisaastakul tublilt tööd, suurenes mehhaniseerimisaste. Kui varemalt oli Saare maakonnas üks MTJ (direktor Luts), siis 1949.a. kevadel pandi alus Pöide MTJ-le,[2] Oti mõisas (direktor Pitk). Saadi 5 uut Nati-tüüpi ja 5 uut Universaal-tüüpi traktorit, haakeriistadest esialgu üks suur uudismaasahk, viis viie vannaga, kuus kolme vannaga ja kolm kahe vannaga sahka, külvimasinaid, randaale ja kolm uut rahepeksugarnituuri. MTJ oli ka oma sepikoda, kus taoti uusi sahavannaid ja muid lihtsamaid mehhanismide osi. Põhiliseks toormaterjaliks oli mahajäetud sõjatehnika.

Näiteks oli 1950.aastaks Saaremaal 75 traktorit, 21 autot ja 11 kombaini, lisaks veel Kuressaare MTJ ekskavaator. Laiendati külvipinda, parandati maad, koristati kive. 1950.a. koristati kokku 1658 m^3 kive.[3]

Maaparanduse hoogustamiseks kuulutati 1950.a. maikuu maaparanduse hoogtööks.

Alates 1950.a. septembrist töötas maakonna kolhoosi-de maaparandusobjektidel ekskavaator, mis tõstis 300 kantmeetrit mulda päevas.[4]

Tööd hoogustas tublisti sotsialistlik võistlus oma maakonna MTJ-de vahel, samuti oli Saare MTJ sotsialistlikus võistluses Keila MTJ-ga.

Kolme viisaastaku aastal toimusid Saare maakonnas põllumajandusnäitused. Algul toimusid need valdade vahel, siis aga maakondlik Kõljala Põllumajanduskooli juures. Eksponeeriti põllusaadusi ja parema produktsiooniga loomi.

---

1 "Saarte Hääl" nr.130(686) 29.X 1949.

2 "Saarte Hääl" nr.74(630) 21.VI 1949.

3 Kingissepa põllumajandusvalitsus. Kolhooside esindajate üldkoosoleku materjalid 17.okt. 1969., lisa 9.

4 Sealsamas.

Auhinnati tublimaid töölisi ja paremaid kolhoose ja sovhoose.

Erilist huvi pakkusid MTJ-de väljapanekud, mis aasta-aastalt läksid huvitavamaks.

Näiteks 1948.aastal oli eksponeeritud Universaal-tüüpi traktor ja mõned maaharimisagregaadid. 1949.aastal oli näitusel uut tüüpi kõrrekoorija.

1950.aastal kombain, kiirkuivati, eriliiki viljasorteerija, 60-hobujõuline traktor S-80, mis teostas maaharimist, kivide ja kändude juurimist.

1948.aastal teenindas Saare masina-traktorijaam kuut kolhoosi oma 11 traktoriga, 1950.aastal teenindati 83 kolhoosi 75 traktoriga kahe masin-traktorijaama poolt.[1]

Suurt abi lootsid näituse külastajad kombinist, mis koristas 7 hektarit päevas ja mida teenindas kolm inimest. Võrdluseks toodi ka inimeste tööjõudlus, kolm inimest ilma kombainita oleksid koristanud vilja vaid o,3o hektarit.[2] Siis oli vaja veel vili vedada rehepeksugarnituuri juurde ja masindada.

Sellised põllumajandusnäitused olid parimad agitaatorid nõukogude võimule ja kolhoosikorra perspektiivile.

Tabel nr.10

Külvipindade struktuur 1950.aastaks oli kujunenud järgmiseks.[3]

1.	Külvipinda kokku	29000 ha	1oo %
	sellest: a) teravilja	18700 ha	64,5%
	b) põldheina	18oo ha	6,2%
	c) kartulit	5ooo ha	17,2%
	d) juurvilja	4oo ha	1,4 %
	e) muud söödakultuurid	31oo ha	1o,7 %
2.	Mustkesa põllust	-	-
3.	Sööti	-	-
4.	Külvid ja kesa	-	-

---

1 "Saarte Hääl" nr.121(822), 16.X 1950.

2 "Saarte Hääl" nr.99(800), 19.VIII 1950.

3 Kingissepa põllumajandusvalitsus. Kolhooside esindajate üldkoosoleku materjalid 17.okt. 1969., lisa 9.

Tabel nr.11

Finantsilised näitajad 1950.aastaks olid järgmised.[1]

1.	Rahalised sissetulekud		789 tuh.rbl.
2.	Kulutused kapitaalmahutustele		172 tuh.rbl.
3.	Välja töötatud inimpäevi		2098460
4.	Inimpäeva tasu rahalises väljenduses		0,65
	sellest: raha	rbl.	o,o9
	teravili	kg	1,9
	kartul	kg	1,6

Viisaastaku lõpupoole kerkis teravalt üles küsimus väikeste kolhooside ühinemisest, mis oli arutusel ka 14. septembril 1950.a. toimunud EK(b)P Saaremaa Komitee VI pleenumil, kus arutati NLKP Keskkomitee otsust 30.maist 1950 "Väikeste kolhooside ühendamisest ja ühinenud kolhooside organisatsioonilisest ja majanduslikust tugevdamisest."[2]

Sellise sammu tingis asjaolu, et kiiresti edasiarenevate kolhooside kõrval oli mahajäänud väikesi kolhoose, kes ei saanud kasutada neid eeliseid, mida pakkus nõukogude agrotehnika. Väikestes kolhoosides oli raskusi isegi varasemate kiviaedade ja kupitsate likvideerimisega, mis olid jäänused üksiktalupidamise aegadest.

50 % kolhoosidest (põllupindalaga kuni 100 hektarit) on ületanud administratiivkulud. Kärla, "Kalev" ja Kuressaare "Kevad"isegi 9,5 % ulatuses. Väikestes kolhoosides oli ka töötasu madalam ja puudus perspektiiv.

1950.a. septembriks oli 50 väikest kolhoosi ühendatud 22 elujõuliseks kolhoosiks.[3]

Mida andis ühendamine?

1. Kasvas kolhoosi ühisvara.
2. Suurenesid kolhoosi tulud, sest vähenes toodangu omahind.
3. Paranes kolhooside juhtimine, kuna antud olukorras oli

---

1 Kingissepa põllumajandusvalitsus. Kolhoosides esindajate üldkoosoleku materjalid 17.okt. 1969.a. lisa 11.

2 "Saarte Hääl" nr. 112(813), 19.X 1950.

3 "Saarte Hääl" nr.115(816) 26.IX 1950.

võimalus natukene kaadrit valida. Tähtis oli uus esimees, kellest olenes suuresti kolhoosi edasine saatus, ~~suunati kursustele~~.

4. Administratiiv-teenindava personali arvel vabanes 171 töötajat.
5. Kolhoosid hoidsid kokku 21500 normipäeva, mille arvel sai kolhoos välja jaotada 53700 kg teravilja, 65000 kg kartuleid ja üle 33000 rubla raha.
6. Avanes võimalus paremini rakendada teaduslik-tehnilisi uuendusi.
7. Võis mõtlema hakata kolhoosikeskuse rajamisele!

Ka see ei läinud võitluseta, sest kolhoosiesimehed, ja inimesed olid jõudnud väikeste kolhoosidega harjuda ning ei tähtnud ühineda või ühinesid sobivust arvestamata.

Näiteks ühinesid "Kaljumäe" ja "Õnne Tee" kolhoos, sobivam aga oleks olnud "Kaljumäe" ja "Partisan", "Õnne Tee" ja Oktoobri Võit",[1] kuna nende maa-alad oleksid sobinud paremini.

Parteiorganisatsioonidel tuli teha siin palju selgitustööd ja võidelda selle eest, et elu läheks edasi kõige sobivamat ja õigemat teed pidi.

Sotsialistliku põllumajanduse paremaks juhtimiseks viidi vabariigis läbi partei- ja riigiaparaadi reorganiseerimine. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1950.a. 26. septembri seadusega "Maarajoonide moodustamisest Eesti NSV-s"[2] likvideeriti jaotus maakondadeks ja valdadeks ning viidi sisse ühine rajooniline jaotus, 13 maakonna asemele Eestis moodustati 39 rajooni. Saaremaale jäi kaks: Kingissepa ja Orissaare rajoon. Loodi partei rajoonikomiteed ja rajooni täitevkomiteed, mis parandas põllumajanduse juhtimist.

Kuigi EKP Keskkomitee, partei rajoonikomiteed, partei-algorganisatsioonid ja külanõukogud tegelesid pidevalt põllumajanduse küsimustega, oli põllumajanduse üldine tase sel perioodil endiselt madal. Kui viisaastaku ülesanne nägi

---

1 "Saarte Hääl" nr.115(816), 26.IX 1950.
2 "Rahva Hääl" nr.234, 1.X 1950.

ette saavutada põllumajanduses sõjaeelne tase ja ületada see, jäi see siiski täitmata, sest kõikjal ei jõutud sõjaeelsete näitajateni. Põhjustest on eelpool juttu. Kõige põhilisem oli, et peatähelepanu pöörati raske tööstuse arendamisele, riiklikud investeeringud põllumajandusse olid noil aastail väikesed, majandite tehniline varustatus oli ebarahuldav, põlde väetati halvasti, sest orgaanilist ega mineraalväetist ei jätkunud. Ei jätkunud küllaldaselt heina- ja karjamaid, mistõttu polnud küllaldaselt söödabaasi, seetõttu jäi maha loomakasvatus.

Põllumajanduse arengut takistasid vead juhtimises ja planeerimises. Toimus liigne tsentraliseerimine. Näiteks Orissaare rajoonis 1950.a. lõpul peale rajoonide moodustamist oli pidevalt nii, et rajoonist dikteeriti kolhoosi esimeestele ette, mida tema kolhoosis järgmistel päevadel teha tuleb. Kolhoosiesimehed pidid täpselt täitma rajooni poolt ettenähtud kampaaniaid, tulid need asjale kasuks või kahjuks. Aeti taga näitajaid, tegelik olukord igakord ei jõudnudki nendeni, kes kampaaniaid organiseerisid.[1]

Lisaks veel materiaalse huvitatuse põhimõtte rikkumine, põllumajanduse spetsialistide ja juhtiva kaadri nappus, tööjõu puudus paljudes kolhoosides ja põllumajandussaaduste madalad riiklikud kokkuostuhinnad.

Kolhoosidel oli ka šeffe, kuid nende abi oli väga väike. Kartulivõtmisel abistasid õpilased. Agaramad kolhoosiesimehed korraldasid suuremaid töid (heinatöö, viljakoristamine, kartulivõtmine) talgukorras. Näiteks "Mereranna" kolhoosi esimees Pitk tegi talgud ja viis linna kontorid ametnikest tühjaks, mistõttu tekkis tal isegi arusaamatusi rajooni juhtivate töötajatega.[2]

Oli siiski ka tohutult palju saavutusi, mis valmistasid ette tänapäeva jõukate majandite olemasolu, kuigi neid tulemusi ei saadud alati ümber arvestada rubladesse ja viljakilodesse. Tähtis oli fakt, et pandi alus põllumajanduse sotsialistlikule ümberkorraldusele, saadi üle

---

[1] Põllumajandusvalitsuse juhataja asetäitja A.Abe mälestused (suulised).

[2] Seesama.

kolhooside organiseerimisega seotud raskustest, õpiti ühiselt töötama, pandi alus sotsialistlikule võistlusele. Võisteldi lülide ja brigaadide vaheliselt, kolhoosi tekkisid kõrge kvaliteedi lülid ja brigaadid, võisteldi oma rajooni piires, isegi mandri kolhoosidega. Näiteks 1949.aastal olid Saare maakonna mitmed kolhoosid sotsialistlikus võistluses Järvamaa kolhoosidega.[1] Võeti vastu konkreetsed kohustused ja peeti arvet täitmise üle. See aitas tugevdada sidemeid eri majandite vahel, vahetada kogemusi ja õppida heast.

Tehes kokkuvõtteid Saare maakonna sotsialistliku põllumajanduse arenemise esimesest perioodist, tuleb öelda, et kolhoosikord näitas juba algusest peale oma vaieldamatuid eeliseid üksiktalumajapidamiste ees.

---

1 Põllumajandusvalitsuse juhataja asetäitja A. Abe mälestused.

2. Kalandus.

Saarlastele on andnud kalandusega tegelemine alati leivakõrvast, seepärast hakati kohe pärast lahingukära vaikimist mõtlema sellele, kuidas edaspidi korraldada kalapüüki.
Kõige parem moodus oli seda teha ühistutes, kus kalurite varustamine püügivahenditega ja kalade turustamine käis tsentraliseeritud korras Eesti Kaluriliidu juhtimisel.

Enamik kalureid oli koondunud kaluriühistutesse juba 1945.a. ja nad teostasid püüki kaluriliidu poolt antud plaani järgi.

Saaremaa kalurite tööd organiseeris Kuressaare Kalakombinaat, mille organiseerimisega alustati kohe pärast Saaremaa vabastamist ja mis kuulus vabariigi "Kalandustrusti" alla.

15.märtsil 1945.a. ENSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusega moodustati Kuressaare Kalakombinaat. 1945.a. jooksul võeti kala vastu 7377 ts.[1]

Kalakombinaadi põhilisteks ülesanneteks kalapüügi organiseerimisel oli värske kala töötlemine, kalurite materjalidega varustamine. (Kombinaat sai need Eesti Kaluriliidult). Need ülesanded olid tal 1953.aastani, mil moodustati mootorkalapüügijaamad.[2]

1945.a. tehti plaani jaotamisega vigu: paljudes ühistutes jagati aastaplaan lihtsalt kalurite arvele, ilma et oleks arvestatud iga üksikkaluri püügivõimet. Nii oligi, et ühed ei jõudnud plaani täita, teised oleksid täitnud märksa paremini, kuid kuna plaan oli väike, siis ei müüdud kala mitte riigile, vaid realiseeriti oma äranägemise järgi, mistõttu ühistute lõikes üldine plaanitäitmise protsent oli madal.[3]

---

1 Selleaegne parteiinstruktor J.Mäe isiklik arhiiv (praegu pensionär).
2 Sealsamas.
3 "Saarte Hääl" nr.3(148), 12.I 1946.

1946.aasta plaani koostamisel soovitati silmas pidada kaht momenti:

1) looduslikke tingimusi
2) püügijõudlust.[1]

Looduslikud tingimused määrasid ära, milliseid kalaliike saab üldse plaani sisse võtta ja millistesse kvartalitesse nende püüki planeerida. Püügijõudlust tingivate asjaoludena märgiti püügivahendeid. Püügivahendite hulk, liigid, kulumise protsent, moodsus jne. andsid selle materiaalse baasi, millele kalur rajas oma püügiplaani. Näiteks mõrraga püüdvate kalurite plaan oli suurem kui ainult võrkudega püüdjate oma, samuti mootorpaadi omanike plaan määrati suurem.[2]

Hakati arvestama ka isikulist momenti: sugu, iga, tervislikku seisundit, staaži kalurina ja kõrvalülesandeid. Naisi soovitati kasutada kalanduse abitöödel: õngede söötmisel, võrkude puhastamisel, ka lähispüügil.

Tavaliselt kuulus ühistusse 100 kaluri ümber.

Eelkõige tuli täita kalapüügiplaan, mis pärast vastuvõtmist ühistus muutus riiklikuks dokumendiks. Neid aga kes oma kalad viina, õlle, linnaste või ka vilja eest kadakapõõsaste vahele kalavastaliste kätte toimetasid, ei olnud ühistule vaja, sest nad kiskusid plaanitäitmise protsendi alla. Neist oli ka raske lahti saada, sest tavaline kalur ei tahtnud teise omasugusega nii terav olla. "Asjamehi" aga käis siis rannas vähe.[3]

Kuna 1945.a. plaan jäi täitmata, seepärast võeti 1946.a. peale plaani diferentseeritud jaotamise veel mõninad abinõud tarvitusele: leiti, et kalurid tuleb määrata brigaadidesse, iga brigaadi etteotsa brigadir, kes vastutaks oma meeste eest ja kellelt oleks õigus rohkem nõuda,

---

1 "Saarte Hääl" nr.3(148), 12.I 1946.
2 Sealsamas.
3 Kolhoos "Kungla" kaluri Juhan Enno mälestused (autori arhiiv).

kes ajaks korda brigaadi puudutavad organisatsioonilised küsimused. Kalurite abistamine ja nende töö kontroll pandi otseselt valdade täitevkomiteedele.[1]

Aegamööda tuli kalurite juurde ka uut. Näiteks 1946.a. märtsikuus said Ruhnu kalurid hülgeküttimise püssid ja eririietuse.[2] Püük muutus palju kordi edukamaks.

Mõeldi ka juba kalavarude täiendamisele.

1946.aastal laskis Pidula kalahaudebaas välja 6-7 miljonit siia- ja lõhemaimu, mis näitab, et ka sellisel raskel ajal mõeldi tulevikule.[3]

Ka see oli juba 1946.aastal kui Saaremaa kalurid käisid rändpüügil.[4] Kui ühest rannast püük enam ei tasunud, mindi kalaparvedele järele hoopis teise randa. See võimaldas paremini täita riiklikke plaane.

Maakonna ajalehes "Saarte Hääl" hakati tooma ära tabeleid püügiplaanide täitmise kohta.

Näiteks võiks tuua Saaremaa kalurite ühistute 1946.a. II kvartali riikliku kalapüügiplaani täitmine protsentuaalselt 15.maiks (Kuressaare kalakombinaadi andmed).[5]

Tabel nr.12

1. Atla-Vilsandi kalurite ühistu		82 %
2. Saaremaa	-"-	31,5 %
3. Varuli	-"-	25 %
4. Muhu	-"-	24 %
5. Kõrkvere	-"-	21 %
6. Murika	-"-	16,5 %
7. Vätta	-"-	11,0 %
8. Tagaranna	-"-	10,o %
9. Vaigu	-"-	10,0 %
10. Valjala-Kõiguste	-"-	6 %
11. Torgu	-"-	0,5 %
	K o k k u :	21,6 %

---

1 "Saarte Hääl" nr.21(166), 20.märts 1946.
2 Sealsamas.
3 Sealsamas.
4 Sealsamas.
5 Sealsamas.

Toodud andmeist nähtub, kuivõrd erinev oli ühistute lõikes plaani täitmine. Mõnes ühistus oli see küllaltki madal. Ajalehes tehakse kriitikat Torgu kaluriühistu kohta, kes kurdab püügivahendite vähesuse üle, põhjendades sellega oma mahajäämust. Kuid plaan näitab, et neidki väheseid vahendeid, mida oli võimalik kasutada, et teistega sammu pidada, pole üldse kasutatud.[1]

Analoogilisi ülevaateid plaani täitmisest ilmus maakonna ajalehes iga viie päeva tagant.

Kaluriliidul, maakonna parteikomiteel ja täitevkomiteel, samuti valdade täitevkomiteedel tuli pidevalt tegelda mahajäänud kaluriühistutega. Näiteks Valjala-Kõiguste ja Vätt ühistud täitsid 15.juuniks I poolaasta plaanist ainult 26 %. Kala püüdsid nad aga nagu teisedki, ainult et suurem osa kala läks mööda ostupunktide ustest. Sellised ühistud vajasid suuremat väliskontrolli.

Olukorra parandamiseks organiseeriti sotsialistlikku võistlust. 5.juuni "Saarte Hääl" kirjutab kaluriühistute omavahelisse sotsialistlikku võistlusse astumisest.[2]

Suuri lootusi pandi sügispüügile, millest olenes ka aastaplaani täitmine, kuid paljude ühistute osas jäigi aastaplaan täitmata.[3]

Ka 1947.a. ei täitnud kõik kaluriühistud oma aastaplaani. Põhjused olid analoogilised 1946.a. omadele. Siiski hakati mõtlema sellele, kuidas suurpüügi ajal kala paremini kasutada, selleks astuti esimesi samme kalatööstuste rajamisel, esialgu oli neid hädasti vaja just kalade soolamiseks. Rajati sellised väikesed tööstused, nagu Vaigu, Salme, Murika, Tagaranna, Muhu, Kõrkvere.

---

1 "Saarte Hääl" nr.40(185), 25.mai 1946.
2 "Saarte Hääl" nr.43(188), 5.juuni 1946.
3 Sealsamas.

1948.aastal täitsid kalapüügi aastaplaani esamakordselt kõik kaluriühistud,[1] mille üheks põhjuseks oli kindlasti sotsialistliku võistluse hoogustamine ühistute vahel ja kalurite endi keskel. Osal kalureil oli juba viisaastaku plaangi täidetud.

Väga tähtsat osa plaani täitmises etendas uuenduste läbiviimine kalapüügiviiside juures. Eriti oluliseks kujunes mõrdade kasutuselevõtmine ja kalapüügi põhivahendiks kujunemine. Oli siiski veel tõsiseid puudusi, tööde organiseerimise ja varustamise osas.

Kui põllumehed astusid kolhoosidesse, siis hakkas see mõte kiusama ka paljusid Vaigu kaluriühistu eesrindlikke kalureid.

1948.a. maikuus moodustasidki Vaigu kaluriühistu kalurid Kalinini-nimelise kalurikolhoosi, mis oli esimene kalurikolhoos Saaremaal. See oli ka kalurikolhoos, kelle tootmisnäitajad aasta lõpuks olid head. Näitena mõned arvud: kaluri keskmine töötasu ulatus 5,5 tuhande rublani (1948.a. eest kolhoosi perioodil). Kui aga arvestada toiduainete ja tööstuskaupade odavat hinda, siis oli see väga suur raha. Üksikud kalurid teenisid aga kuni 9000 rubla. Näiteks kalur Aleksander Peit - 9600 rbl., Oskar Heinlaid 8633 rbl., Valdur Luup 7500 rbl. Edu saavutati distsipliini tugevdamise ja hästi organiseeritud sotsialistliku võistlusega. Töö eest, mida tehti põllumajanduslikus abimajandis, saadi normipäevi. Ühe normipäeva eest saadi 4,5 kg teravilja ja 4,5 kg kartuleid ja muud nipet-näpet, peale selle veel ka heina.[2]

1949.a. kalapüügiplaan kohustuti täitma juba 22.septembriks.

Võttes arvesse esimese kalurikolhoosi töösaavutusi, lähetas partei maakonnakomitee EK(b)P Keskkomitee ja Eesti Kaluriliidu abiga rühma vastutavaid töötajaid kaluriühistuisse selgitustöö läbiviimiseks kollektiivide maja-

---

1 "Saarte Hääl" nr.4(560), 1.jaanuar 1949.
2 "Saarte Hääl" nr.5o(6o6), 26.jaanuar 1949.

pidamise eelistest võrreldes üksikmajapidamisega.

Parimaks agitatsiooniks kalurite seas oli Kalininimelise kalurikolhoosi kalurite 1948.a. 21.veebruari kalurikolhoosidesse ühinemise üleskutse[1] kogu vabariigi kaluriühistutele, brigaadidele, paatkondadele ja üksikkaluritele. See üleskutse leidis elavat vastukaja kõigi maakonnakalurite hulgas ja andis viimase tõuke kalurikolhooside moodustamiseks. Juba paar kuud hiljem ühinesid maakonna kalurid kolhoosidesse.

1949.a. aprillis oli Saaremaal kokku 29 kalurkolhoosi, 6 kalapüügibrigaadi põllumajanduslike artellide juures ja riigipüügibrigaad Kuressaare Kalakombinaadi juures.[2] (vt. lisa nr. 1).

Kalurikolhooside moodustamine toimus suhteliselt kergemini võrreldes põllumajanduslike artellide moodustamisega, sest olid olemas kollektiivse töö harjumused ja kollektiivne vara. Kaluriühistute likvideerimiseks moodustati komisjonid, mille koosseisus oli endine ühistu esimees ja raamatupidaja, kalurikolhoosi esimees ja raamatupidaja ning kaluriliidu volinik. Likvideeritud ühistute vara jaotati kolhooside vahel,millised olid organiseeritud ühistu baasil. Likvideeritud ühistud ja nende poolt üleantud varad ja nõudeõigused kinnitas Kaluriliidu Presiidium. Kui ühistu oli andnud kalureile varustust võlgu, siis need püünised ühistati samuti, kusjuures kulud jäid kolhoosi kanda.

Kaluriartellid said püüniseid nagu ühistudki Vabariiklikult Kaluriliidult kalakombinaadi kaudu.

1949.a. kalapüügiplaanid jäid samaks,[3] mis olid määratud ühistutele. Püügiplaan, mille andis kätte Eesti Kaluriliit, jaotati kalurikolhooside vahel, see omakorda kolhoosisiseselt. Ka kala vastuvõtu kord jäi endiseks, kuid muudeti tasumaksmise kord: ostupunkti kalade äraandmisel püütud protsendi alusel maksti otsekohe raha, ülejäänud protsendi

---

1 KRRA, F.nr.76, nim.1, s.ü.347, l.16.
2 KRRA, F.nr.76, nim. 1, s.ü.347, l.1-2
3 KRRA, F.nr.76, nim.1, s.ü.270, l.34.

arvel püütud kalade eest kanti raha kolhoosside arveldusse.[1]

Kalakombinaat sõlmis lepingud kalurikolhoosiga, esitades selleks lepingu projekti, mille kalurikolhoos läbi arutas. Selle vastuvõtmise korral üldkoosolekul astus kalurikolhoos lepingulisse vahekorda kalakombinaadiga kahepoolsete kohustustega. Lepingu sõlmimise päevast muutus ka kalurite tasusaamise kord.[2]

Algul tuli noori kalurikolhoose tublisti abistada. Raske oli arvepidamise kordapanemine vastava kaadri puudumise tõttu. Kalurikolhooside komplekteerimiseks arveala kaadriga korraldas Eesti Kaluriliit 1949.a. maikuust alates kuuekuulised raamatupidajate ettevalmistamise kursused Pärnus, kus käisid ka mõned saarlased. Kursustest osavõtjatele maksti stipendiumi 410 rubla kuus.[3]

Tootmisplaanide koostamiseks andis Eesti Vabariiklik Kaluriliit maakonnale abiks ühe kaluriliidu voliniku R.Jakobsoni,[4] kes osutas tõhusat abi kalurikolhooside tootmisplaanide ja eelarvete koostamisel.

Noored kalurikolhoosid võtsid endale kohustuse II kvartali plaan ületada 5000 ts võrra. See lubadus täideti ja ületati. II kvartalis 1949 maksti kalurikolhoosidele preemiat 867000 rbl.[5]

Kaluribrigaad kujuneski organiseerimise põhivormiks. Saare maakonna kolhoosides kuulus brigaadi 20 kalurit. Kalapüügibrigaad oli jaotatud kalurilülideks. Lülid moodustati vastavalt tarvitusel olevatele püügiriistadele ja püügiviisidele. Lüli võis koosneda mitte vähem kui kahest ja enamasti iseseisvalt kalapüüki teostavast inimesest. Lülivanem valiti paremate kalurite hulgast, kelle kolhoosi juhatus kinnitas.[6]

---

1 KRRA, F.76, nim.1, s.ü.270, l.34.
2 KRRA, F.76, nim.1, s.ü.270, l.34-35.
3 Sealsamas.
4 Sealsamas.
5 KRRA, F.76, nim.1, s.ü.347, l.2o.
6 "Saarte Hääl" nr.50(6o6), 26.IV 1949.

Kolhoosisiseselt jaotas plaani kaluribrigaadide vahel kvartalite, kuude ja viispäevakute viisi kolhoosi juhatus.

Brigaadi või lüli kalapüügiplaan määrati lähtudes püüginormidest iga püügiriista liigi ja üksuse kohta.

Arvestust peeti lülide ja brigaadide kaupa. Tegeliku kalapüügi operatiivset arvestust pidas brigaadis brigadir ja lülis lülivanem.

Brigaadid ja lülid olid omavahel sotsialistlikus võistluses. Sotsialistliku võistluse käigust tehti kokkuvõtteid viispäevakute kaupa. Iga päev sai brigadir ostupunktist dokumendi, väljamüügi kohta, viie päeva päeast tuli tal anda see juhatusse.[1]

Muidugi oli ka kolhoose, kus selline rütm segi aeti, kus tööde organiseerimine ei läinud nii libedalt. Näitena võiks tuua "Saare Kaluri," "Majaka" ja Vilsandi kolhoosi, kelle kohta maakonna ajalehes tehti pidevalt kriitikat ja kes Kuressaare Kalakombinaadi kokkuvõtetes olid alati viimastel kohtadel.

Üldse torkab silma tohutu vahe plaanitäitmise protsendi esimeste ja viimaste kolhooside vahel.

Kes kord hakkas maha jääma, see enam ei suutnud plaani täita. Plaanitäitmise näitena võiks tuua Kuressaare kalakombinaadi andmed 9 kuu kalapüügiplaani täitmise kohta Saare maakonnas 10.juuni seisuga 1949.a.[2] Võrdluseks on toodud kuus esimest ja kuus viimast kalurikolhoosi.

Paeranna	Pöide vald	184,9
Tormipoeg	Muhu vald	168,7
Põhjarannik	Muhu vald	162,6
Muhu Kalur	Muhu vald	143,0
Lõunarand	Muhu vald	100,5
Suur Väin	Muhu vald	88,8
	. . .	
Sõrve Kalur	Torgu vald	21,7
Kalinini-nim.	Kihelkonna vald	21,3
Kaljurand	Mustjala	18,7
Uus Varuli	Lümanda vald	15,7
Majak	Kihelkonna vald	9,8
Vilsandi	Kihelkonna vald	7,8

---

1 KRRA, f.76, nim.1, s.ü. 347, l.16

2 "Saarte Hääl" nr.71(627), 14.VI 1949.

Üle poole kolhooside arvust täitsid kalapüügiplaani vähem kui 50 % ulatuses, 8 kalurikolhoosi ei täitnud 25 %. Halvasti läks ka riigipüügi brigaadidel, 9 kuu plaanitäitmise protsent 31,4.

Selline plaanitäitmise erinevus oli tingitud mitmesugustest põhjustest.

Näiteks paljudes kalurikolhoosides ühistati püünised formaalselt. Tegelikult säilitas iga kalur oma isiklikud püünised ja nii tekkis olukord, et aktiivne kalur kolhoosis sai olla vaid see, kes varem omas rikkalikult püüniseid, endist kehvikkalurit aga ähvardas kolhoosist väljalangemine.

Tööd takistas juhtivate töötajate küündimatus kalureid vajalikuga varustamisel. Tihti puudus tõrv ja mõrrapoid, piisavalt ei muretsetud uusi püüniseid.[1]

Kuigi 29 kalurikolhoosi kohta oli 37 kalavastuvõtupunkti, esines raskusi kala vastuvõtmisel kevadise ja sügisese suurpüügi ajal, kuna ~~oli~~ ei olnud küllaldaselt arenenud kala töötlev tööstus. Puudus oli ka transpordist, mistõttu kala kättetoimetamisega elanikkonnale oli raskusi. Tekkinud olukorda lahendati kolhoosides vastavalt võimalustele.

Raskustest saadi järk-järgult üle. Kui kalurid täitsid 1948.a. plaani 31.augustiks ja ületasid selle aasta lõpuks 22 % võrra, siis 1949.a. püüdsid kalurid üle plaani 12000 ts kala rohkem kui 1948.a. ja kolm korda rohkem kui 1946.aastal.[2] Maakonna kaluri keskmine kalasaak aastas tõusis 22 ts-lt 38-ts-le.[3]

Kui kolhoos täitis kvartaliplaani, sai ta premiaalfisatasu tuhandeid rublasid, mis oli kalureile heaks stiimuliks. Saagid suurenesid pidevalt, kuna suurenes püüniste baas. Kolhoosikord kindlustas sügavvee püügivahendite kasutusele võtmise.

Küllaltki tunduvaid edasiminekust kalanduses räägivad Kuressaare Kalakombinaadi 1949.a. ja 1950.aasta aastaaruanded.

---

1 J.Mäe isiklik arhiiv.
2 KRRA, F.76, nim.1, s.ü.347, l.12.
3 Sealsamas.

Püütakse küllaltki palju erinevaid kalaliike, kuigi kogused on esialgu veel väikesed, kasvavad need aasta-aastalt seoses püügivahendite täiustumisega. Toodetakse mitut sorti konservi, küllaltki hinnalist ja väärtuslikku, toodetakse kalajahu, varutakse hülgenahku jm.

Tabel nr.13

Kuressaare Kalakombinaadi raamatupidamise aastaaruanne 1949.a.[1]

I Riigipüük.

Toote nimetus	Sort	Mõõt-ühik	Kogus plaani järgi	Kogus faktiliselt
1. Räim	I	ts	2150,o	1147,14
2. Tursk	I	ts	3o,o	438,93
3. Ahven	I	ts	-	o,56
4. Tuulekala	I	ts	-	2,76
5. Haug	I	ts	-	8,oo
6. Segakala	I	ts	-	3,44
7. Viidikas	I	ts	-	6,38
8. Angerjas	I	ts	1o,o	1,37
9. Lest	I	ts	-	1,oo
10. Kilu	I	ts	1o,o	6,89
			KOKKU:	16161,47

II Konservid ja preservid

1. Kilu preserv à 350	I sort	7520 karpi
2. Sprotid õlis	I sort	17446 karpi
3. Suur räim õlis	I sort	12492 karpi
4. Tursk õlis	I sort	2942 karpi
5. Angerjas õlis	I sort	1561 karpi
6. Lest suitsu õlis	I sort	5067 karpi

III

Toode	Mõõt-ühik	Kogus faktiliselt	Kogus plaani järgi
1. Kalajahu	ts	165,29	-
2. Tehniline rasv	ts	3,85	o,19
3. Hülgerasv	ts	2,89	-
4. Hülge nahad	tk	105	-
5. Haugimari	ts	0,35	-
6. Siiamari	ts	1,67	-

[1] KRRA, F.327, nim.1, s.ü.3, l.2o.

Tabel nr.14

Kuressaare Kalakombinaadi raamatupidamise aastaaruanne 1950.a.[1]

Toode	Mõõt-ühik	Kogus faktiliselt	Kogus plaani järgi
1. Räim	ts	1701,31	199o
2. Segakala	ts	9,6o	35,o
3. Peenkala	ts	29,97	55,o
4. Angerjas	ts	5,67	-
5. Tursk	ts	62,41	2oo,o
6. Lest	ts	3,23	3,2
7. Siig	ts	12,42	-
8. Kilu	ts	5,48	-
9. Lõhe	ts	o,1o	-
	Kokku:	183o,o8	

II

Toote nimetus	Mõõt-ühik	Plaan	Faktiline täitmine
1. Värske külm.k.	ts	427,1	311,2
2. Suitsukala	ts	73,o	26,9
3. Kalamari	ts	-	o,4
4. Tehniline rasv	ts	-	1,2
5. Kalajahu	ts	4o,o	17,9
6. Soolakala	ts		
tükeldatud		483,7	573,o
terve		133o,7	2o75,4
erisool		25o,o	75,3
	Kokku:	2674,5	3o81,3

III

Toote nimetus	Mõõt-ühik	Plaan	Tegelik täitmine
Kalakonservid õlis	tuhat karpi	3o,o	7o,1
Preservid - kilud	-"-	3o,o	8,3
	Kokku:	6o,o	78,4

[1] KRRA, F.327,nim.1, s.ü.6, l.33.

Aruannetest nähtub, et plaani veel täielikult kõikide toodete osas ei täidetud. Puudujääk tekkis kolhooside arvel, kes jätsid lepingud kalakombinaadiga täitmata.Need kolhoosid pidid maksma kalakombinaadile trahvi lepingu täitmata jätmise pärast. Lepingud olid sõlmitud kvartalite kaupa. Selline olukord oli tingitud kolhoosi juhatuse nõrgast tööst, mille üheks põhjuseks oli asjaolu, et juhatused ei olnud suutelised juhtima võrdselt kalamajandust ja põllumajanduslikku abimajandit. Üks oli teisele takistuseks. Oli kolhoose, näiteks "Murrang" (esimees Pitk), kes täitis III kvartali püügiplaanist vaid 19 %, peamiselt seetõttu, et kalurid olid püügihooajail rakendatud heinatööle. Teiselt poolt kolhoosides ("Muhu Kalur","Suur Väin"), kus IV kvartali kalapüügiplaani täitmisele oli suunatud võimalikult rohkem kalureid, oli neil veel 20.novembril 1950.a. lõpetamata kartulivõtt.[1] Seepärast kaaluri võimalust kalanduse arendamise huvides põllumajandusliku abimajandi vähendamist põllumajanduslike kolhoosidega liitmise teel. Samuti kerkis üles vajadus liita põllumajanduslike artellide juures olevad kalandusbrigaadid kalurikolhoosidega.

Orissaare rajooni kalurikolhoosid täitsid oktoobripühadeks 1950.a. aastaplaani 120 %, kuigi 11 kolhoosi aastaplaani ei täitnud ja Kuressaare rajooni kalurikolhoosid 108 %, kusjuures võlglasteks jäid 16 kolhoosist seitse. "Saare Kalur" jõudis aastaplaanist täita vaid 31 %, samal ajal sõja ajal täiesti purustatud Sõrves loodud "Sõrve Kaluri" kolhoos ületas aastaplaani tunduvalt. Heade püügitulemuste eest määrati kolhoosile EK(b)P Saaremaa Komitee ja Saaremaa Täitevkomitee rändpunalipp. Peale selle sai ta üleliidulise II preemia osaliseks - 24000 rbl.[2] Sama kolhoosi Aleksei Ley paatkonnale omistati üleliidulise sotsialistliku võistluse I preemia: vimpel koos rahalise preemiaga 1200 rbl.

---

1 "Kommunismi Ehitaja" nr.8, 25.XI 1950.
2 KRRA, F.76, nim.1, s.ü.347, l.19.

"Sõrve Kaluri" edu saladuseks peeti:

1) Töö head organiseerimist
2) Töö täpset arvestust
3) Konkreetseid tööülesandeid brigaadide ja lülide kaupa.
4) Uue otsimine. Näiteks oli kolhoosil katsepaatkond, kelle ülesandeks oli leida uusi püügikohti. Noodapüügi jaoks ehitati mootorvintsid.[1]

Siit nähtub samuti, et peamine põhjus kolhooside erinevuses peitus juhatuse saamatuses tööde organiseerimisel ja kontrolli vähesuses kaluribrigaadide ja lülide tegevuse üle.

Kalurikolhooside tööd pidurdasid ka põhjused, mis küll ei vabandanud mõnede kalurikolhooside mahajäämust, sest tööd takistavad tegurid olid kalurikolhoosidel ühised. Näiteks Saaremaa Metsamajand andis 1950.a. kalurikolhoosidele valikraie asemel sanitaarraie korras kase- ja poolkõdunenud männipuid, millest oli võimatu teha kõrgekvaliteedilisi paate. Paatide muretsemine oli tõsine asi, neid oli 1949.a. hoopis vähe, vahel kolhoosi peale 3-4 mootorpaati.[2]

Isegi veel 1950.aastal oli puudus mõrravaiadest.

1950.a. püügitulemuste analüüs näitas,[3] et kalurikolhooside saavutused olid veel väga erinevad sotsialistliku võistluse puuduliku organiseerimise ja kalapüügi halva korraldamise tõttu mõnede kolhooside juhatuste poolt.

Puudulikult kajastas sotsialistliku võistluse käiku näitlik agitatsioon, mõningates kolhoosides puudus see täiesti. Mõnede kalurikolhooside aruandluses oli suuri lünki, vaatamata sellele, et kalurikolhoosid oli varustatud kvalifitseeritud kaadriga ja neid abistas pidevalt kalurikolhooside Liit. Mõnikord esitati aruandeid esimehe ja juhatuse poolt läbivaatamatult, eriti esines seda tööjõu kasutamise aruande ja sotsialistliku võistluse aruande esitamisel.[4]

---

1 KRRA, F.76,nim.1, s.ü.347, l.19
2 "Kommunismiehitaja" nr.43 (3720), 11.IV 1974.
3 "Kommunismiehitaja" nr,2(25), 6.I 1951.
4 Sealsamas.

Mõningatest puudustest hoolimata oli edasiminek suur. Aastatel 1948-1950 ühinesid meie kalurid kalurikolhoosidesse, millele järgnes 1950.a. väiksemate kolhooside ühinemine. Kalapüügi 1940.a. tase saavutati vabariigi ulatuses 1949. aastal.[1] Sama võib öelda ka Saaremaa kalurite kohta eraldi. Saare maakonna kalurid likvideerisid väheste aastatega sõja läbi tekitatud kahjud ja otsisid teid ja vahendeid edasiminekuks.

1950.a. tuli randa arvukalt uuendusi püügivahendite ja püügiviiside kasutusele võtmisel. Esmakordselt võeti tarvitusele kastmõrrad, eestvedajaks olid Kuressaare rajooni "Mere" ja "Koduranna", Orissaare rajooni "Sotsialismi Majaka" kolhoos.[2] Vätta kalurikolhoosis rakendati püügile kakuamid. "Sõrve Kaluri" kolhoosi kalurid asusid hülgepüügile selleks otstarbeks valmistatud võrkudega, mis andis häid tulemusi. 1950.a. püüti 50 hüljest, suuremad kui 300 kg rasked.[3]

Julgemalt hakati ~~k~~eostama ka jääalust unnapüüki, mõnes kohas ka võrgu- ja noodapüüki. Unnapüügiks oli vaja söödakala, mille baasiks oli "Koduranna" kolhoos, kuid ta ei jõudnud kõiki soovijaid esialgu rahuldada. Järgnevatel aastatel nähti ette söödakala püüki laiendada.

Põhiliselt püüti jää alt vääriskala, räimi proovisid püüda vaid mõned kolhoosid.

Talvine püük andis võimaluse paremini täita aasta-plaani. Uuenduste läbiviimisega vähenes juhuslikkus plaani täitmisel. Selleks aitas kaasa rändpüük, mis suurenes kalurikolhooside materiaalse baasi tugevnemisega. Saare maakonnas töötasid kogu vabariigis tuntud kalurid, nagu Arteemi Saat, Aleksander Saat, Ivan Suu, Karl Seegel, Aleksander Ley, Al-der Saar.

---

1 Nõukogude Eesti majandus 1940-1960, Tallinn 1960, lk. 45.

2 "Kommunismi Ehitaja" nr.2 (75), 6.I 1951.

3 Sealsamas.

Näide eesrindliku kaluri väljapüügi ja sissetuleku erinevustest enne kolhoosi ja kolhoosi ajal:

R.Pallas	1948	6000 kg	5.000 rbl.
	1949	17000 kg	22.000 rbl.[1]

Kalur püüdis kolhoosi ajal peaaegu kolm korda rohkem, mille eest sai umbes 4 korda rohkem raha.

Mõeldi ka kalurite puhkehetkedele. Näiteks ehitas "Sõrve Kalur" nägusa klubi, muretses 400-köitelise raamatukogu.[2] Paljudel kalurikolhoosidel olid oma punanurgad, kuhu muretseti raadiod ühiskuulamiseks, võttis hoogu isetegevus.

Võrreldes põllumajandusliku artelli töötajatega elasid kalurid palju jõukamalt, nende sissetulekud olid palju suuremad.

---

1 KRRA, F.76, nim.1., sü.347, l.26

2 Sealsamas.

3. Tööstus.

Esimestel sõjajärgsetel aastatel oli esmaseks ülesandeks tööstuse kiire taastamine.

1946.a. märtsis NSV Liidu Ülemnõukogu poolt kinnitatud viie aasta plaani põhiülesandeks oli saavutada tööstuses sõjaeelne tase ja ületada seejärel tunduvalt toodangu sõjaeelsed tulemused.[1]

Saare maakonnas vabariikliku tähtsusega tööstust ei olnud, oli vaid kohaliku tähtsusega tööstus, mis varustas saarlasi hädapäraste tarbeesemete, ehitusmaterjalide ja toidukaupadega.

Saare maakonna kohalik tööstus jagunes kahe süsteemi vahel: Saaremaa Tarbijate Kooperatiivide Maakondliku Liidu Tööstuskombinaadi ja Saaremaa Tööstuskombinaadi vahel.

Saaremaa Tööstuskombinaat omas kuni 30 suuremat ja väiksemat tootmispunkti, millest enamik rakendati tööle juba 1945.a. jaanuarist.[2]

Suuremaist ettevõtteist oli enam kannatanud Saaremaa Parketitööstus, kus okupantide kahjustusi hinnati 1,3 miljoni rublale.[3]

Tööstus oli täielikult paljaks riisutud. Okupandid põletasid ca 20.000 m^2 kõrgekvaliteedilist tamme- ja saareparketti. Tööstuse ruumid olid täielikult reostatud, neid oli kasutatud hobusetalli ja käimlana.[4] Hoolimata sellest, et purustused Saaremaa Parketitööstuses olid suuremad kui üheski teises kohaliku tööstuse ettevõttes, toimus taastamine väga kiiresti. Oktoobris kui Sõrves käisid veel vabastuslahingud, alustas parketitööstus juba esimeste toodete andmist teiste ettevõtete ja asutuste kahjustuste likvideerimiseks.

---

1 "Eesti NSV ajalugu" III, lk.570.
2 "Saarte Hääl" nr.50(195), 29.VI 1946.
3 KRRA, F.76,nim.1, s.ü.68 , l.18
4 Sealsamas.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Olgugi, et 1941.a. 25 töölise asemel oli peale okupatsiooni töölisi kohal vaid 10-15, hakkas tööstustoodang pidevalt tõusma. Käsikäes pideva taastamisega saavutas tööstus juba 1945.a. lõpul sõjaeelse taseme, tootes 1945.a. jooksul 145300 rubla eest mööblit, saematerjale, gaasigeneraatoripuitu jm.[1]

Juba 1946.a. oli tööstuses rakendatud masstootmisviis ja organiseeritud gaasigeneraatoripuidu valmistamise osakond. Tööliste arv 1946.a. on tõusnud uuesti 25-le. Parketis töötas ka kellassepa osakond.[2] 1946.a. ehitati kuiva puitmaterjali hoidla, liimiköök ja meistriruum.[3] Toodeti hulgaliselt vankrite puuosade komplekte, ehitusdetaile ja asutustele mööblit.

1946.a. pandi alus ka sotsialistlikule võistlusele parketitööstuses.[4] Tööstus pöördus vastava üleskutsega ka teiste ettevõtete poole.

Viisaastaku plaanis oli tõsta parketitööstuse toodang mitmekordseks, selleks kavandati tööstushoone kogupikkuse ehitamine kolmekordseks ja uute ruumide sisustamine moodsate puidutöötlemismasinatega. Nähti ette sisse viia vooltootmise süsteem, millega pidi kindlustatama vankrite, regede, puunõude, mööbli jne. paralleelne tootmine.[5]

Viisaastaku plaan nägi ette täiendada pidevalt saeveskite juurde loodud abiosakondade sisseseadeid, et lookade, puunõude, reejalaste jne. tootmist viia nõudmist rahuldavale kõrgusele, sest parkett üksinda ei suutnud selles osas vajadust rahuldada. Tööd takistavaks teguriks oli tihti puitmaterjali puudus, mis sundis tellimisi tagasi lükkama. Seoses raskustega metsa ülestöötamisel, esines tihti mittekvaliteetset materjali, see tingis asjaolu, et aastaplaanid täideti üldiselt mitte nomenklatuurselt.[6]

---

1 KRRA, F.76, nim.1, s.ü.68, l.18
2 Sealsamas.
3 Sealsamas.
4 "Saarte Hääl" nr.53(198),10.VI 1946.
5 "Saarte Hääl" nr.41(186), 29.V 1946.
6 KRRA, F.36, nim.1, s.ü.68, l.18.

Ehituste osas jäi plaan osaliselt täitmata.

Teistest suurematest kohaliku tööstuse ettevõtetest oli rohkem kannatanud ka Kuressaare Villatööstus, mis süüdati okupantide poolt põlema. Tulele suudeti tööliste ja ümbruskonna elanike poolt piir panna, kuid kahju oli siiski suur. Tuli ja suits olid täielikult rikkunud kudumismasina, kannatanud oli ketrusmasin ja kõik teised sisseseaded. Kahju hinnati 50.000 rublale.[1]

Ka villatööstuses alustati kohe taastamistöödega, kuivõrd seda võimaldasid sõjajärgsed raskused. Vana tööliskaader oli laiali läinud, alles Punaarmeest demobiliseeritutega saadi tööstus täielikult korda seada ja tööle rakendada.

1946.a. juba tehti tööstuses laudpõranda asemele betoonpõrand, mis võimaldas masinad paremini kinnitada. Asetati ümber masinad, mistõttu vähenes poolfabrikaatide sisetransport tööstuses.[2]

Viisaastaku jooksul oli tööstus saare elanikkonnale suureks abiks, töötades ümber villa eideks, lõngaks ja kangaks.[3]

Villatööstuses moodustati esimesena eeskujuliku kvaliteedi brigaadid.[4] (Liikumine sai alguse Moskva linna Krasnoholmski villakombinaadi meistri A.Tšutkihi algatusest - võistlusest eeskujuliku kvaliteedi brigaadi nimetuse kättevõitmise eest). Villatööstus A.Sarajevi juhtimisel kohustus andma ainult kõrgekvaliteedilist toodangut, kusjuures 15 tuhande rubla väärtuses üleplaanilist toodangut ja teostama kütte kokkuhoidu 10 tuhande rubla ulatuses.[5]

Tööstus töötas kahes vahetuses, kokku 60 töölisega[6] ja täitis ning ületas pidevalt plaane.

Nahatööstuses "Saarlane" okupantide poolt tekitatud

---

1 KRRA, F.36, nim.1, s.ü.68, l.19.
2 Sealsamas.
3 Sealsamas.
4 "Saarte Hääl" nr.28(584),5.III 1949.
5 KRRA, F.36, nim.1, s.ü.68, l.19.
6 Selleaegse Saaremaa Tööstuskombinaadi direktori K.Janke mälestused (autori arhiiv).

kahjusid hinnati 518.000 rublale,[1] milline summa suures osas tulenes parkeprotsessi katkemisest tingitud nahkade riknemisest ja laosolevate valmisnahkade röövimisest. Okupantide läbi oli osaliselt rikutud ka masinaid, neilt nahkkatete röövimise tõttu.

1941.a. 18 töölist, 1944.a. endisest kaadrist tööl 5-6 inimest, 1946.a. 7-8 töölist, mis oli vähe plaaniülesannetega toimetulemiseks.[2]

1950.a. oli töölisi paarikümne ümber. Tööstusel oli suuri teeneid elanikkonna varustamisel iga liiki nahkadega. Tööstus tegi töid tellija materjalist, kuid ka Toornaha Varumiskontorist lemiidi järgi saadud nahast. Tooted müüdi kohaliku tööstuskombinaadi kaupluses.[3] Nahatööstus kohustus andma 40000 dm^2 pealisnahka ja 400 kg tallanahka üle plaani ja kohustus täitma viisaastaku plaani 1.novembriks 1949, millega ta ka toime tuli.[4]

Alustas tööd ka Saaremaa Riidevärvimistööstus. Juhatajaks oli R.Sommer. Tööd takistas algul värvide ja elektri puudumine, kuid ometi jõudis ta varsti rahuldada enamikku teenuste soovijaid. Töö toimuski seal individuaaltellimuste alusel. Peale värvimise toimus seal ka riiete puhastamine ja ka kooti riiet.

Ka Leisis hakkas uuesti tööle riidevärvimistööstus (juhataja K.Kaasik), kuhu kuulus neli töölist. Leisi toodi riiet värvida linnast. Värviti ka elanikkonnale villaseid kangaid.[5]

Suurematest tööstusettevõtetest Saaremaal oli veel Kuressaare Jahu- ja Leivakombinaat. 1945.a. andis ta toodanguks 348,3 t rukkileiba. Seal töötas 40 töölist.[6]

---

1 KRRA, F.nr.36, nim.1, sü. 68, l.19.
2 KRRA, F.nr.76, nim.1, s.ü.68, l.19.
3 K.Janke mälestused.
4 "Saarte Hääl" nr.28(584) 5.III 1949.
5 Selleaegse töölise L.Reimali mälestused (autori arhiiv).
6 Kuressaare Leivakombinaadi kroonika.

1946.aastal oli ettevõtte nimekirjas 74 töötajat. Leiba toodeti 73,9 t. Miks selline tagasiminek toimus, seda ei oska keegi usutavalt seletada. 1947.a. toodeti rukkileiba 456,2 t, saia 13,o t, pagaritooteid o,5 t. Direktor T.Demidov ENSV Toiduainetetööstuse ministri käskkirjaga nr.616 3.nov. 1947.a. on avaldatud Kuressaare Jahu- ja Leivakombinaadile tänu neljanda viisaastaku teise aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest. 14.nov. 1947.a. saab direktoriks A.Kostenko. 9.dets. 1947.a. töötajate üldkoosolekul arutati Leningradi tööliste poolt vastuvõetud kohustust täita viie aasta plaan nelja aastaga. Kollektiiv võttis vastu sotsialistlikud kohustused, viisaastaku ülesannete täitmiseks.

1948.a. suurenes kõigi toodete kogus. Tulid uued tooted, nagu peenleib, viinisaiad, pirukad. Tootmisvõimsus oli 7 t ööpäevas.[1]

1949.a. lasti välja 15 eriliiki toodet. Kombinaadis oli tööstuslik-tootvat personali 51 inimest.[2]

Toodud andmeist nähtub, et aasta-aastalt suureneb toodete kogus ja sortiment.

Töstuskombinaadile kuuluvate ettevõtete hulgas oli suuremaid maaettevõtteid Leisi Jahu- ja Saeveski, mille direktoriks oli A.Aulik.

Veskis olid head valtsid, mis võimaldasid teha seitset sorti jahu. Seetõttu oli Leisi veski kuulus oma hea töö poolest kogu Saaremaal. Ka hiidlased käisid Leisi jahuveskis. Veski töötas kahes vahetuses, ühes vahetuses 7 inimest. Kuna veski nimetus oli jahu- ja saeveski, siis saeti veel puid ja lõigati katusekimme, samuti kahes vahetuses, ühes vahetuses 10 töölist.[3]

Leisi Jahu- ja Saeveski täitis ja ületas pidevalt plaani.

---

1 Kuressaare Leivakombinaadi kroonika.
2 Sealsamas.
3 Leisi Jahu- ja Saeveski selleaegse mehaaniku A.Kallase mälestused (autori arhiiv).

Jahuveskid olid veel Tiirimetsas, Mustjalas, Saiklas. Nende kõigi juures olid ka saetöös tused.

Elanikkonna toitlustamisel omas väga suure tähtsuse Kuressaare Lihakombinaat. Toodete hulk ja sortiment suurenes aasta-aastalt. Tekkis vajadus külmhoone ehitamise järele, mille ehituse ja sisseseade eelarve summa oli 188707 tuhat rubla.[1] 1950.a. saadi kätte nahalao ja hoovi asfalteerimise eelarve ja tehniline dokumentatsioon. 1950. aastal ehitati lihakombinaadi üks hoonetest ümber vorstitöös tuseks. Ülevaate kombinaadis toodetavast annab 1950.a. tootmisplaan.[2]

Tabel nr.15

Näitajad	m/ü	kogus
Loomaliha	tn.	260
Sealiha	tn.	40,o
Lambaliha	tn.	20,o
Linnuliha	tn.	20,o
Kokku liha		340,0
Sellest teenuslik		40,o
Vorsti tooted		30,o
Sellest keeduvorst		10,o
viinerid		3,o
poolsuitsuvorst		1o,o
subproduktid		7,o
Subproduktid	tn.	56,o
Toidurasv	tn.	1o,o
Tehniline rasv	tn.	1,o

Siit nähtub, kui palju ja mida tuli toota.

Võrreldes seda 1948.a. plaaniga[3] näeme, et suurendatud on vorstitootmist, on plaani võetud hakata tootma subprodukte, tehnilist rasva, toidurasva. Plaani täitmine kulges rahuldavalt.[4] Lihakombinaadis töötas 40 inimest, neist 36 töölist.[5]

---

1 KRRA, F.16, nim.1, s.ü.23, l.19.
2 KRRA, F.16, nim.1, s.ü.17, l.1.
3 KRRA, F.16, nim.1, s.ü.10, l.1.
4 Sealsamas.
5 KRRA, F.16, nim.1, sü.8, l.4.

Omamoodi huvitav on piima ümbertöötlemise töös tuste töö neljandal viisaastakul Saaremaal, mis toimus piimaühistusse kuuluvates koorejaamades. Pärast sõda oli ühistuid 10, koorejaamu 29, viisaastaku lõpuks 41.[1] Kõikide ühistute koorejaamades tehti võid, välja arvatud Karja ja Torgu ühistu, kus seadmed olid purustatud. Laadjala piimaühistu tegi veel vorsti, leiva- ja saiatooteid. Tal oli neli kauplust linnas, kus ta oma tooteid turustas. Peale nende veel haudejaam.

Muhu, Pihtla, Valjala ja Pöide ühistud tegid ka juustu. Kohupiima ja kaseiini tootsid Laadjala, Pöide, Muhu, Pihtla ja Kärla ühistud.

Kõige suurem ühistu oli Pöide.

Viisaastaku plaan oli järgmine:[2] Tabel nr.16

	1946	1947	1948	1949	195o
Võ tonnides	25	24o	32o	4oo	45o
Juust tonnides	19	50	6o	75	9o
Kaseiin tonnides	17	3o	47	64	85

Plaan anti täitmiseks 2.dets.1946.a. Vabariikliku Piimaühistu Liidu poolt.

Tabel nr.17

Täitmine:[3]

	1946	1947	1948	1949	1950
Võ tonnides	142	188	288	360	
Juust tonnides	7	24,2	53,7	30,9	
Kaseiin	-	-	16,7	1o	
Joogipiim tonnides			67,4	12,8	
Kohupiim tonnides	7,2	14,[illegible]	16,3	4,7	

Kui jälgida viisaastaku plaani ja selle täitmist, siis võib öelda, et plaani koostamisel ilmselt ei arvestatud reaalseid võimalusi, mistõttu vahe tuleb üksikute toodete osas kuni 10 korda. 1950.a. plaani täitmise kohta andmed puuduvad.

---

1 Saaremaa Piimatoodete Kombinaadi Piimatööstuse ajaloolised materjalid kroonika koostamiseks.

2 Sealsamas.

3 Sealsamas.

Nimetada võiks veel Invaliidide Artelli "Koit", mis likvideeriti pärast 1953.a. Asutati see sellepärast, et pärast sõda oli palju sõjainvaliide, keda oli vastavalt välja õpetatud. "Koit" omas teenindusfunktsiooni, kuid andis ka toodangut, just tarbeesemeid: harjad, jalatsid, jne.

Kuna kütteprobleem oli üks tõsisemaid Saare maakonnas, siis selle probleemi lahendamiseks loodi 1946.a. Kuumi rabas turbatööstus.[1]

Turbatööstuse ülesandeks oli varustada eelkõige kombinaadi tööstusettevõtteid ja ka teisi asutusi kütteturbaga. Töötati kahes vahetuses, töölisi oli 47. Karjäärist võeti turvast käsitsi, edasi visati transportööridele, kust see jällegi käsitsi kuivama laoti.

Tööstus täitis ja ületas pidevalt plaani. 1949.aastal toodeti ta 5000 t masinkütteturvast.[2]

Lisaks Kuressaare tellisetööstusele, taastati lubjatööstused Lümandas ja Valjalas ning Saklas. Lümanda lubjatööstuse juurde ehitati lubjahoidla.

Paljud väike-eraettevõtted, eriti telliste ja lubjaahjud (10-15) olid hoopis laostunud, kuna neile okupatsiooni ajal mingit tähelepanu ega abi ei osutatud.[3]

3 Märkimist väärib veel Kärla tõrva-tärpentiinitööstus, mis 1946.a. sai uue retortahju, mis võimaldas tunduvalt suuremat toodangut anda.[4]

Küllaltki suurt toodangut andis Jaagarahu paemurd. Rahvas kutsus seda kivi"Jaagarahu marmoriks". Toodangut veeti mandrile ja teistesse liiduvabariikidesse.[5]

Neljandal viisaastakul rakendati tööle Kaarma paemurd, kus hakati jälle tootma korstnakive, kõnniteeplaate, karniise ja hauakive.

Viisaastaku plaan oli ehitusmaterjalide toodangu tõusu

---

1 "Saarte Hääl" nr.41(186), 29.V 1946.
2 "Saarte Hääl" nr.28(584), 5.III 1949.
3 KRRA, F.nr.76, nim.1, s.ü.68, l.20.
4 Sealsamas.
5 K.Janke mälestused.

Saaremaa kohalikus tööstuses planeerinud järgmiselt:

Tabel nr.18.

	1945	1950
Lubi	426,o t	13oo t
Tellised	112ooo tk	13ooooo tk
Ahjupotid	-	1ooooo tk
Katusekivid	-	4ooooo tk
Ehituspaas	-	15oo m^3
Puutõrv	4,4 t	8,2 t

Viisaastaku plaanis oli rahuldada nõudmised nendele toodetele, mida ka suudeti.[1]

Saaremaa Tarbijate Kooperatiivide Maakondliku Liidu Tööstuskombinaadi ülesandeks olilaiatarbekaupade tootmine.

Kombinaadi alla kuulusid 1946.aastal järgmised töös-tused:[2]

1. Kudumistöökoda
2. Kaaluparandustöökoda
3. Limonaaditööstus
4. Rätsepatöökoda
5. Mütsitöökoda
6. Saapaparandustöökoda
7. Põllumajandustarvete töökoda
8. Plekissepatöökoda
9. Naisrätsepatöökoda
10. Looga ja puutöökoda
11. Sepa-remonttöökoda
12. Õmblustöökoda

1947.aasta jooksul avati juurde:[3]

1. Juuksuritöökoda
2. Kunstkärjepressimistöökoda
3. Tisleri ja puusärgitöökoda
4. Jäätistööstus
5. Vorstitööstus
6. Aedviljatööstus.

---

1 K.Janke mälestused.
2 KRRA, F.385, nim.1, s.ü.1, l.83.
3 Sealsamas.

1949.a. oli IV viisaastaku otsustav aasta. Maakonna ajalehe veergudel mitmes kohas on nimetatud Saaremaa Tarbijate Kooperatiivide Maakondliku Liidu ettevõtete tublit tööd, kuid täpsed andmed viisaastaku plaani ülesannete täitmise kohta puuduvad.

1949.a. oli IV viisaastaku otsustav aasta. Paljud tööstusettevõtted täitsid oma tööülesanded juba veebruaris kogu viisaastaku ulatuses. Sellistena võiks nimetada STMKL Tööstuskombinaadi rätsepa- ja puidutöötuba, nahatööstust "Saarlane", Kuressaare Riidevärvimistööstust ja invaliidide artelli "Koit".[1]

Need tööstusettevõtted tõstsid pidevalt väljastatava toodangu kvaliteeti ja alandasid omahinda. Saaremaa kohaliku tööstuse ettevõtted kohustusid täitma viie aasta plaani kogu ulatuses 7.novembriks 1949.a. Seejuures kohustuti arendama laialdast võistlust eeskujuliku kvaliteedi brigaadide loomiseks, teostama kütte kokkuhoidu, kiirendama tootmistsüklit ja andma aasta lõpuks tunduvalt üleplaanilist toodangut. Selle ülesandega tulid Saaremaa tööstusettevõtted üldkokkuvõttes toime.Näiteks Saaremaa Tööstuskombinaadi 1949.a. plaan 1290000 rbl., täideti 1633432 rbl. ulatuses, kombinaat andis kasumit 28183,13 rbl. ulatuses.[2] Puudujääke oli üksikute ettevõtete osas. Näiteks võib tuua Kuressaare Leivakombinaadi, kus kombinaat tervikuna ei täitnud 1949.aasta plaani.

Kogutoodangu plaan oli 680 tuhat rubla, anti 587,9 tuhat rubla.[3] Plaani mittetäitmise peamiseks põhjuseks on kroonikas näidatud veskis toormaterjali puudust, leivatööstuses sordijahude fondide mittepiisavust.[4]

Ka teistes kohaliku tööstuse ettevõtetes esines tootmistegevuse takistajana tooraine puudus, mis segas plaani

---

1 "Saarte Hääl" nr.32(588), 15.III 1949.
2 KRRA, F.36, nim.1, s.ü.68, l.19.
3 Kuressaare Leivakombinaadi kroonika
4 Sealsamas.

täitmist ja ületamist, näiteks suhkru puudumine limonaaditöötuses. Asendajana kasutati sahariini, kuid siis tekkis jälle realiseerimisega raskusi, kuna ostjaskond väheneb limonaadi maitseomaduste halvenemise tõttu. Selliseid näiteid võiks tuua kondiitritööstuse ja veel mõningate ettevõtete kohta. Raskused olid siiski ajutised, millest saadi üle ning Saaremaa kohalik tööstus tuli tema ette seatud ülesannetega põhiliselt toime.

II peatükk

SAAREMAA KULTUUR IV VIISAASTAKUL

1. Haridus.

Sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise üheks põhiliseks seaduspärasuseks on sotsialistliku revolutsiooni läbiviimine ideoloogia ja kultuuri vallas ..."[1].

Kultuurirevolutsioon eeldab ekspluataatorlike klasside reaktsioonilise ideoloogia ja mineviku igandite ületamist ja töötajate kasvatamist kommunismi ideede vaimus.

Neljanda viisaastakuga jõuab eesti rahva elus lõpule kapitalismilt sotsialismile üleminekuperiood ja algab teine - sotsialismilt kommunismile järk-järguline üleminek. Sõjajärgsetel aastatel jätkub ka 194o.aastal alanud kultuurirevolutsioon.

Sotsialistlik ühiskond kui kõrgeim aste ühiskonna arengus püstitab suured nõuded koolidele. See nõudis haridussüsteemi kiiret taastamist, mis sai võimalikuks eeskätt sõjapäevil Nõukogude tagalas tehtud suure ettevalmistava töö tõttu. Haritlased ja õpetajad, kes pöördusid tagasi evakuatsioonist, moodustasid nõukogude võimule ustava pedagoogilise tuumiku. Nõukogude Eesti kooli ülesehitajate esiridadesse astusid ka Nõukogude Armeest demobiliseeritud. Näiteks jutustab praegune Kuressaare Koduloomuuseumi direktor, Saare maakonna esimene sõjajärgne haridusosakonna juhataja T.Linna, et sõja lõppedes oli ta sügaval tagalas Dušanbes, kus sai korralduse sõita Eestisse. Sel ajal oli liiklus raske, rongid sõitsid aeglaselt ja olid ülekoormatud, kuid talle anti selline tõend, mis võimaldas teel edasi pääseda kõige kiiremas tempos. Nii jõudis ta Tallinna, kust ta sai teada, et tema on määratud Saare maakonda haridusosakonnajuhatajaks, Sm. Linnal oli käsk otsekohe sõita kohale ja alus-

---

[1] Sotsialistlike maade kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise deklaratsioon. Rahumanifest. Tallinn 1957, lk.11.

tada tööd koolide juhtimisel.[1]

Saare maakonna koolide töö korraldamise aluseks aastatel 1946-1950 oli IV viisaastaku plaan vabariigi ulatuses ja konkreetselt Saaremaa kohta.

Vabariigi kohta olid IV viisaastaku põhiülesanded järgmised:

1. Kehtestada seitsmeklassiline koolikohustus.
2. Vähemalt 50% seitsmenda klassi lõpetajatest suunata edasi õppima VIII klassi.
3. Arendada edasi koolivõrku. Taotleda, et igas suuremas keskuses oleks keskkool.
4. Valmistada meie maa jaoks ette kõrgema ja keskharidusega eriteadlasi.[2]

Viie aasta plaan Saare maakonna kohta nägi eelkõige ette uute koolimajade ehitamist Ansekülasse, Torku, Roobakasse ja Kihelkonnale. Uued keskkoolihooned Kuressaarde ja Orissaarde. Lõpule pidi viidama poolelijäänud koolimajad Muhu Tamsel ja Kallemäel ning teostatama jooksev remont kõigis koolimajades. Viisaastak nägi ette köik koolid varustada vajaliku mööbli ja õppevahenditega.

Kavandati ka koolivõrgu paisumine viie aasta jooksul. Nähti ette juurde avada kaks keskkooli (esialgu Leisis ja Muhus), kolm mittetäielikku keskkooli, kolm algkooli, kaks maanoorte ja üks töölisnoorte kool 25 nädalase õppeajaga (viis tööpäeva nädalas á neli tundi), statsionaarne kool iseõppijatele Kuressaares (V-XI klassi) ja pedagoogiline klass Kuressaare Keskkooli juures.

Internaatide võrku nähti ette suurendada sedavörd, et rahuldada tarvidust.

Plaanis oli rajada kaks lasteaeda, kaks mängumuru,üks laste suvekodu. 1946-1950 nähti ette avada "Pioneeride Maja" ja pedagoogiline kabinet Kuressaare.[3]

---

1 Saaremaa Koduloomuuseumi direktori T.Linna suulised mälestused (autori arhiiv).

2 L.Hallop, Rahvahariduse edusammudest Eestis nõukogude võimu ajal. "Nõukogude Kool", 1957, nr.10 lk.581.

3 "Saarte Hääl" nr.43 (188), 5.VI 1946.

Õpetajate osas nähti ette tösta haridustaset, et sellega parandada õppe-kasvatustööd koolides.

Viie aasta jooksul otsustati saavutada ideelis-poliitiline täiuslikkus ja metoodikas - pedagoogikas vajalik küpsus, et viia kool nõukogude kooli kõrgusele, muuta ta ümbruskonna kultuurielu autoriteetseks keskuseks.

IV viisaastaku jooksul asuski Saare maakonnas tööle kolm keskkooli, Saaremaa keskkool asus tööle praeguse Kingissepa Algkooli ruumidesse. Samades ruumides töötas sõjajärgsel viisaastakul ka veel Kingissepa Mittetäielik Keskkool.

Põhiliste näitajate osas võib anda ülevaate Saaremaa keskkoolist järgmine tabel:[1]

Tabel nr.19

Aasta	Klassi-kompl.	Õpilaste arv	Õpetajate arv	Raamatute arv raamatuk.	Direktor
1946/47	15	493	30	1850	J.Valgma
1947/48	15	488	32	1548	P.Kremm
1948/49	16	530	33	1870	P.Kremm
1949/50	16	569	28	2187	P.Kremm
1950/51	27	907	40	2404	P.Kremm

Tabelist nähtub, et aasta-aastalt kasvab koolis õpilaste arv ja õpetajate arv väikese köikumisega 1950/51. õppeaastal. Kasvab ka kooli raamatukogu raamatute arv, kuigi vähenemine toimub 1947/48. õppeaastal vananenud kirjanduse arvel, suureneb see viisaastaku lõpuks tunduvalt.

---

[1] KRRA, F. nr.351, nim. 1 s.ü. 7., 10., 13., 14.

Õpetajate koosseis haridustaseme järgi arvuliselt oli järgmine:[1]

Tabel nr.20

Aasta	Õpetajate arv	Kõrgem	Lõpetamata kõrgem	Kesk (kutse) kooli kutsega	6 kl. algk. õpet. kutsega	Keskharidus	Ilma keskhariduseta	4 kl. algk. õpet. kutsega
1946/47	30	6	-	4	14	5	1	-
1947/48	32	8	1	3	12	7	1	-
1948/49	33	10	2	3	9	6	-	3
1949/50	28	7	4	4	8	2	-	3

Tabelist nähtub, et Saaremaa kõige suurem ja vanem keskkool oli erialase kaadriga hästi varustatud, keskharidusega inimesi 1949/50.õppeaastal oli vaid 2. Teiste Saaremaa koolide kohta seda öelda ei saanud.

Oma parima püüdsid anda nii õpilased kui õpetajad.

Kooli lõpetajate (1949.a. 50, 1950.a. 66) hinnetetabeleid vaadates selgub, et enamik õpilasi õppis hästi, tühisel vähemusel olid üksikud kolmed.[2]

~~Et~~ Sel perioodil oli kooli ülesanne võidelda 100% koolikohustuse täitmise eest. Suurt rõhku pandi ideelis-poliitilisele kasvatustööle, jälgiti rangelt, et õpetamine ei seisaks lahus kasvatamisest.

1950.a. alustas tööd V.Kingissepa nimelise Keskkooli pedagoogiline klass, kus valmistati ette algklasside õpetajaid. Pedagoogilise klassi õpilastele maksti stipendiumi. Kes aga halvasti õppis, selle stipendiumi võis pedagoogide nõukogu vähendada kuni 25 rubla võrra.[3]

Kuigi ruumipuudus ja õpetajate töökoormus (pooled õpetajad töötasid kahes, osa isegi kolmes koolis) oli äärmiselt suur, täitis Saaremaa Keskkool (1949.a. V.Kingissepa nimeli-

---

1 KRRA F. nr.351. nim.1 s.ü. 7., 10., 13., 14.
2 KRRA F. nr.351. nim.1, s.ü. 13.
3 KRRA F. nr.351. nim.1, s.ü. 13.

ne Keskkool) temale pandud ülesanded hästi.

Kuressaare rajati IV viisaastaku jooksul veel teine keskkool - vene keskkool.

Kuressaare Vene Mittetäielik Keskkool moodustati 1945.a. sügisel. 1947.a. muutus see keskkooliks. 1947 - 1951.aastani töötas ta Kuressaare Vene Keskkooli nime all.[1]

Täpsed andmed tema töö kohta sel perioodil puuduvad.

Leisi Mittetäielik Keskkool oli vallas ainuke, kus oli avatud VII klass, teised koolid olid kuueklassilised. Kuna 1945/1946.a. kehtestati seitsmeklassiline koolikohustus,siis naaberkoolide VI klasside lõpetajad tulid edasi õppima Leisi. 1950.a. novembris reorganiseeriti Leisis Mittetäielik Keskkool Leisi Keskkooliks.[2]

Koolis töötas 19 õpetajat, kümnel puudus pedagoogiline ettevalmistus.

Koolil oli ka oma raamatukogu, kus oli 1949/50.õppeaastal 619 teost.[3]

Kooli ette seatud ülesanded täideti põhijoontes hästi. Lahendamata jäi osaliselt 1950.aastaks veel kooli materiaalne baasi küsimus. Puudus õppe-katseaed, töötuba, vähe oli näitlikke vahendeid.[4]

Muhu Keskkool asutati V.Randmetsa eestvedamisel 1946.a. Kool paiknes kolmes majas ja esimesel aastal astus VIII klassi üle ootuste palju õpilasi - 80. Kõik nendest keskkooli küll ei lõpetanud, kuid keskkooli klassid jäid ka edaspidi küllalt suureks - kolmekümne viie õpilase ümber klassis. Keskkooli osas õppis umbes 120 õpilast.[5]

Suuri raskusi oli koolis mööbliga. Esimesel aastal lauda ei olnud, igaüks töi endale kodust tooli kaasa. Järgmisel aastal saadi tavalised lauad. Vihikuid ei jätkunud. Kohustuslik kirjandus loeti peale tunde koos läbi, üks luges ette, teised kuulasid.

---

1 KRRA, F. nr.351, nim. 1., s.ü. 13.
2 Leisi Keskkooli kroonika, lk. 23.
3 Sealsamas.
4 Sealsamas, lk. 29.
5 Leisi Keskkooli õpetaja R.Pautsi mälestused (autori arhiiv)

1950.aastal lõpetas esimene lend, millest üks paralleelklass (XI-b) tervikuna võeti tööle õpetajatena, kokku 26 inimest. Seda tingis asjaolu, et enamik algkoolidest reorganiseeriti ümber 7-klassilisteks koolideks ja õpetajaid oli vaja. Otsese tõuke andis see, et Muhu Keskkooli eesti keele ja kirjanduse õpetaja Ruth Kuuli (ajaloolase O.Kuuli õde) asus tööle haridusosakonna juhatajana ja ta võttis endale kaadri klassist, kus ta kirjandust õpetas. Esimene direktor oli Öispuu. 1950.aastal oli õpetajaid üle kahekümne. Õpilasi 200-300 vahel, kui arvestada ka mittetäieliku keskkooli osa.[1]

Saare maakonnas tegutses peale üldhariduslike koolide ka kutsekoole.

1945/46. õppeaastal hakkas Kuressaare Tööstustehnikumis tööle kolm osakonda.

1. Röivaste konstrueerimine ja modelleerimine (ömblusosakond;
2. Dekoratiivkudumine;
3. Ehitusosakond.[2]

Õppida võisid 14-30 aasta vanused noored. Kooli võeti võistluseksamite alusel, mis toimusid eesti keeles ja kirjanduses (kirjalik ja suuline), vene keeles (kirjalik ja suuline), matemaatikas (kirjalik ja suuline), konstitutsioon (suuline).[3]

Väljaspool konkurssi võeti vastu Suure Isamaasõja invaliide ja Suurest Isamaasõjast osavõtnuid.

Õpilastele maksti stipendiumi järgmiselt:

I kursus	-	80 rubla
II kursus	-	100 rubla
III kursus	-	120 rubla
IV kursus	-	140 rubla [4]

---

1 Leisi Keskkooli õpetaja R.Pautsi mälestused.
2 "Saarte Hääl", nr.76 (101), 5.VII 1945.
3 Sealsamas.
4 Sealsamas.

Õpilastel, kellel hinded olid kõigis aineis väga head, suurendati stipendiumi 25 protsenti.

Tehnikumi õpilased varustati töölise toidukaardiga.

1945/46. õppeaastal oli õpilaste arv ja koosseis Kuressaare Tööstustehnikumis järgmine: [1]

Tabel nr.21

Klass	Klasside arv	Õpilaste arv kokku	Neist tütarlapsi
VIII	3	56	56
IX	1	13	-
X	2	33	33
XI	2	18	18
Kokku:	8	120	107

Õpetajaid oli 18, neist kõrgema haridusega 3, 6 kl. algkooli õpetaja kutsega 3, keskharidusega 9, ilma keskhariduseta 3. Direktoriks oli Linda Metsniit, kellel oli lõpetamata keskharidus. Õppealajuhatajal oli keskharidus.[2]

Kool oli inventariga halvasti varustatud, sest peaaegu kogu mööbel oli söja ajal hävinenud. [3]

Raamatuid raamatukogus - 222.[4]

1946/47. õppeaastal oli õpilaste arv ja koosseis peaaegu sama, vähenenud oli tütarlaste arv, sest VIII klassi astus rohkem poisse.

Direktori kohale asus 1946.a. sügisel kõrgema haridusega ja suure staažiga õpetaja Eduard Pukk.[5]

Sel aastal täienes kooli inventar, osteti juurde 7 koolipinki, 20 koolilauda, 5 tahvlit, 19 lauda jne. [6].

---

1 Fond nr.375, nim. 1, s.ü. nr. 12, l. 3.
2 Sealsamas, l.4.
3 Sealsamas.
4 Sealsamas.
5 Sealsamas, l. 6.
6 Sealsamas.

Raamatukogus oli 466 raamatut, neist õpikuid 78.[1]

1947/48. õppeaastal oli õpilaste arv ja koosseis natukene suurem: 136, tütarlapsi 86. Koolile muretseti rohkem inventari, kuid õppetöökodade varustus ei olnud veel kaugeltki täielik.

Paremini oli varustatud ömblustöökoda, milles oli umbes 75% vajalikust sisustusest. Kangakudumise töökoda oli varustatud ainult 4o% ulatuses. Dekoratiivkangakudumise osakond oli sulgemisele määratud, seepärast seda töökoda enam ei sisustatud. Kabinettide sisustus ei ületanud 25% vajalikust.[2]

Õppevahendeid valmistati ise ja igal aastal võeti kohustus teatud hulga õppevahendite valmistamiseks.

Viisaastaku lõpuks olid õppekabinetid päris hästi sisustatud.

1948/49. ja 1949/50. ning 1950/51. õppeaastal kooli tegevuse kohta täpsed andmed puuduvad. Teada on, et ruumide kitsikus jäi. Tehnikum asus kolmes vanas majas. Internaati ei olnud.[3]

Üldainetest õpiti koolis ajalugu, vene keelt, kirjandust, inglise keelt, matemaatikat, füüsikat ja keemiat.

Erialaainetest joonistamist, joonestamist, geodeesiat, botaanikat, meteoroloogiat, mullateadust, melioratsiooni, metsateadust, majapidamist, ehitustehnikat jne. vastavalt valitud erialale.[4]

Teadmiste kinnistamiseks oli ette nähtud õppepraktika esimese kuue semestri jooksul 18 nädalat, kuuendal ja seitsmendal 21 nädalat.[5]

Õppeaja pikkus tehnikumis oli neli aastat. Lõpetajad said vastava ala tehniku kutse ja õiguse edasi õppida kõrgemas koolis. Kes lõpetas kiitusega, võis kohe järgmisel

---

1 Fond nr. 375, nim. 1, s.ü. nr. 12 l. 4.
2 KRRA F. nr. 375, nim. 1, s.ü. 12, l.60.
3 Sealsamas.
4 "Saarte Hääl" nr. 65 (90), 7.VI 1945.
5 Sealsamas.

aastal edasi õppima asuda, teised aga pidid töötama suunatud töökohal kolm aastat ja siis võisid soovitud alal edasi õppida.

Meie vabariik sai Kuressaare Tööstustehnikumist spetsialiste IV viisaastakul järgmiselt: [1]

1946

Röivaste konstrueerijaid ja modelleerijaid - 7
Dekoratiivkudujaid - 8

1947

Röivaste konstrueerijaid ja modelleerijaid - 11
Dekoratiivkudujaid - 13

1948

Tööstusliku ja tsiviilehituse eriala spetsialiste - 10

1949

Dekoratiivkudujaid - 8
Röivaste konstrueerijaid ja modelleerijaid - 22

1950

Elamute ehituse ja ekspluatatsiooni eriala spetsialiste - 19.

Kokku lõpetas 1946 - 1950 98 spetsialisti. See oli küllaltki suur arv kui mõelda, et peaaegu köik spetsialistid asusid tööle Saaremaale.

Viisaastaku jooksul olukord koolis paranes, täienes materiaalne baas, tõhustati ideelis-poliitilist kasvatust,mille tulemusena suurenes koolis komsomoliorganisatsioon, mis töötas energiliselt koolielu mitmesuguste küsimuste lahendamisel.

Kool muutis mitu korda nime:

Naiskutsekooli baasil loodi 27.juunil 1945.a. Kuressaare Tööstustehnikum.

1947/48. õppeaastal sai kool nime Kuressaare Industriaaltehnikum ja 1948/49.õppeaastast Kuressaare Ehitusteh-

---

[1] KRRA F. nr. 375, nim. nr. 1. s.ü. 20, l. 7-21.

nikum.[1]

1945/46. õppeaastal jätkas tööd ka Kuressaare Tööstuskool nr.11. 1945.a. 20.augustil lasi see kool välja oma esimese lennu - 49 lõpetajat: autolukkseppi 7, treialeid 5, masinalukkseppi 5 ja laudseppi-mööbelseppi 14.

1945/46. õppeaastal olid koostöös köige suuremad takistused juba võidetud. Õpilased kasutasid internaati, said sööklas kolm korda päevas sooja toitu. Osa 1945.a. lõpetajaid said järgmisel õppeaastal samas koolis õpetajateks.

Köik lõpetajad omandasid viienda või kuuenda kategooria töölise kutseõigused.

Viisaastaku jooksul lõpetajad asusid tööle põhiliselt Saare maakonna kohalikesse tööstusettevõtetesse ja autobaasi.

Saare maakonnas töötas ka üks põllumajanduslik õppeasutus - Kõljala Põllumajanduskool, mis andis üldise põllumajandusliku ettevalmistuse.

Õppeaeg koolis oli kaks aastat. Õpilastele maksti stipendiumi: I kl. õpilastele 80 rubla kuus, II klassi õpilastele 100 rbl. kuus.[2]

1945.a. oli koolis kolm õpetajat, hiljem viis või kuus. Õpilasi oli 39-40 piires. Direktoriks oli Paul Häideski.[3]

Õpiti mitmesuguseid põllumajanduslikke aineid, nagu aiandus, mesindus, veterinaaria, taimekasvatus. Üldainetest õpiti eesti keelt, saksa keelt, matemaatikat, ajalugu, konstitutsiooni.[4]

Koolil oli oma majapidamine. Maad oli umbes 120 ha, sellest põllumaad 30 ha piires. Loomi oli: hobuseid 15, lehmi 60 ja paar kolm pulli, 50 ŝropŝiri tõugu lammast, umbes 30 siga ja kanalas 200 kana. Koolil oli 2-3 tallimeest, kes õpilasi lautades juhendasid ja sepp.[5] Õpilased tegid kogu töö

---

1 KRRA F. nr. 375 nim. 1, s.ü. 19, l.5.

2 "Saarte Hääl" nr.65 (90), 7.VI 1945.

3 Kõljala sovhoosi direktori A.Liigi suulised mälestused (autori arhiiv).

4 Sealsamas.

5 Sealsamas.

ja tegid hästi, nii et kooli seati teistele majanditele eeskujuks.[1]

Toitlustamine toimus internaadi köögis ühiselt. Esimestel aastatel pärast söda töid õpilased kodust toidu, hiljem sai õppemajandist raha eest osta toiduaineid ja veel hiljem õppemajandis tehtud töö eest sai kooli sööklast süüa.[2]

Praegu töötab Saaremaal põllumajanduse juhtiva kaadri hulgas endisi Kõljala Põllumajanduskooli lõpetajaid. Näiteks Karja näidissovhoosi peaagronoom Toompuu ja peazootehnik Oks, ametiühingukomitee esimees Kanemägi. Esimestel viisaastakutel olid selle kooli lõpetajad asendamatud põllumajanduse spetsialistid.

1946/47. õppeaastal avati maanoorte koolid Leisi ja Lümanda mittetäielike keskkoolide juurde ja mittestatsionaarne osakond iseõppijatele Saaremaa Keskkooli juurde.[3] Saaremaa Keskkooli juurde avati ka töölisnoorte kool.

Maanoorte koolid võtsid vastu õpilasi alates 16.eluaastast I-VII klassini.[4] Õppetöö toimus 1.novembrist kuni 1.maini viis korda nädalas, 4 tundi päevas. Maanoorte koolides õppemaksu ei võetud.[5]

Kuressaare Keskkooli juures avati ka mittestatsionaarne osakond, mis võimaldas keskhariduse andmist täiskasvanuile, kelle haridustee oli jäänud mingil põhjusel pooleli.

Mittestatsionaarselt oli võimalik õppida V-XI klassini. Õppetöö toimus 1.septembrist 1.juulini. Poolaastate lõpul toimusid eksamid.

Inimestele, kellel puudus vastav dokument, korraldati katsed klassi määramiseks. Eksamite ajaks oli ette nähtud palgaline lisapuhkus 15-20 päeva ulatuses.[6] Tingimused olid

---

1 "Saarte Hääl" nr.65 (90), 7.VI 1945.
2 Kõljala sovhoosi direktori A.Liigi suulised mälestused.
3 "Saarte Hääl" nr.61 (206) 7.VIII 1946.
4 Sealsamas.
5 Sealsamas.
6 KRRA, F. nr.375, nim.1 s.ü. 19, l. 20.

loodud, väga paljud kasutasid võimalust oma poolelijäänud haridusteed jätkata.

Keskkooli oli võimalik lõpetada ka eksternina, mida kasutas igal aastal 2-3 inimest.[1]

Köikides koolides seati tulipunkti ideoloogiliste teadmiste tõstmine, õpetajate poliitiliste teadmiste laiendamine. Ajakirjanduses kritiseeriti õpetajaid, kelles elasid vanad ideed ja harjumused, kuid lasksid end välja paista apoliitilistena. Apoliitilisus on aga vööras igale õpetajale, sest sel juhul polnud ta võimeline oma õpilasi poliitiliselt õigesti suunama. Koolides ja õpetajate nõupidamistel arutati ÜK(b)P Keskkomitee otsust 14.augustist 1946.a. ajakirjade "Zvezda" ja "Leningrad" kohta, kus oli öeldud, et nõukogude kord ei või sallida noorsoo kasvatamist ükskõiksuse vaimus nõukogude poliitika suhtes, käegalöömise ja ideetuse vaimus.[2]

Koolides hakati rohkem huvi tundma õpilaste poliitilise silmaringi vastu. Seda tegid ka koole külastavad kontrollid. Leiti, et õpilaste poliitiline teadlikkus on siiski madal. Otsiti teid selle tõstmiseks. Üheks populaarsemaks vormiks muutusid küsimuste-vastuste õhtud poliitilistel teemadel.[3]

Kollektiviseerimise perioodil seisis õpetajate ja õpilaste ees küllaltki suur ülesanne kodudes selgitustöö tegemisel ja vanade arusaamade võitmisel. Paljud vanemad ei lubanud oma lapsi astuda pioneeriorganisatsiooni, rääkimata komsomoli astumisest.

Pioneeriealistest oli organiseeritud 1949.aastal 50% ümber.[4] Komsomoli-algorganisatsioone oli loodud ainult 7 kooli juurde.[5] Ka paljud noored õpetajad olid ise kõrvale jäänud.

Isegi koolikohustuse täitmisse suhtusid lapsevanemad ükskõikselt. Oli üsna palju juhuseid, kus õpilased lahkusid

---

1 KRRA, F. nr. 375, nim. 1, s.ü. 19, l.20.

2 NLKP kongresside,konverentside ja keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused III osa. Tallinn 1957, lk.484.

3 "Saarte Hääl" nr. 95 (240), 28.IX 1946.

4 "Saarte Hääl" nr.7 (563), 15.I 1949.

5 "Saarte Hääl" nr. 27 (583), 3.III 1949.

III-IV klassist ja asusid kodusesse majapidamisse appi. See protsent ei olnud küll eriti suur ja see vähenes aasta-aastalt, eriti aga siis, kui talud läksid kolhoosi, kuid koolikohustuse mittetäitmise faktid tingisid Saaremaa TSN Täitevkomitee üldkohustusliku otsuse 17.veebruarist 1949.aastast,[1] kus oli öeldud, et köik lapsed seitsmendast eluaastast kuni 7-klassilise üldhariduslikku kooli lõpetamiseni või kuni 16. aastaseks saamiseni peavad koolis õppima. Koolikohustuse täitmisest olid vabastatud ainult haiged lapsed.

Vanemaid, kes seda otsust ei täitnud, karistati rahatrahviga.

Otsus tingis, et 1950.aastal esines koolikohustuse mittetäitmist tunduvalt vähem.

Saare maakonna koolid tegid tublit tööd, millest andsid tunnistust ka traditsioonilised igakevadised õpilaste omaloomingu olümpiaadid.

Olümpiaadi läbiviimine oli ette nähtud mitmes järgus. Köigepealt teostus ülevaatus valdades, kust valiti välja paremad käsitööd, kirjandid, joonistused ja isetegevusnumbrid maakondlikule olümpiaadile. Välja oli pandud ka kirjandeid, joonistusi, käsitöid (tütarlastel - tikandid, silmkoeesemed; poistel - puidu- ja metalltööd). Ka neist valiti paremad välja maakondlikule olümpiaadile, kust jällegi paremad saadeti Tallinna vabariiklikule olümpiaadile.

Olümpiaadi raames toimus ka jõukatsumine spordis.

Olümpiaadideks valmistuti hoolikalt. See innustas köiki koole pingutama, et saavutada paremaid tulemusi. Aasta-aastalt muutus esinemine sisukamaks. Paremini oli valitud repertuaar, see muutus ideeliselt küpsemaks ja lastepärasemaks. Suurenesid esitatavate žanride liigid. Enam ei tuldud toime ühe päevaga, vaid olümpiaad toimus kaks päeva, tavaliselt laupäeval ja pühapäeval.[2]

Laupäeval toimus näiteringide, deklamaatorite, rahvatantsutruppide ja vöimlemisrühmade esinemise ülevaatus. Pü-

---

1 "Saarte Hääl" nr- 27 (583), 3.III 1949.
2 "Saarte Hääl" nr.50 (606), 26.IV 1949.

hapäeval esinesid koorid, vokaalansamblid, solistid. Samal päeval toimus ka õpilastööde näitus.[1]

1949.a. 16. ja 17.aprillil toimunud olümpiaadil pälvis üldist tähelepanu ehitustehnikumi õpilastelt kolhoosikeskuse makett. 3 x 5 meetri suurune makett andis ülevaate meie kolhoosiküla perspektiivist.[2] Välja olid pandud ka pioneeripäevikud, koolide seinalehed.

Olümpiaad lõppes tavaliselt parimate esinejate kontserdiga, mis võeti külastajate poolt alati soojalt vastu. Köigil oli hea meel kas siis kuuldust-nähtust või siis ise tehtust.

Kuna koolides töötas väga palju kutseta õpetajaid, siis püüti nende teadmisi täiendada eelköige kursuste kaudu, mille pikkus oli mönest päevast talvisel koolivaheajal kuu ajani suvel. Kursustel olid vaatluste all kasvatamise ja õpetamise probleemid, pioneeri- ja komsomolitöö küsimused. Eriala kursustel aga sai õpetaja teadmisi juurde oma aines.[3]

Igal aastal enne uue õppeaasta algust toimusid õpetajate nöupidamised. Sisukamad kui eelmised nöupidamised oli 1950.a. õpetajate nöupidamine,[4] kus analüüsiti põhjalikult õppe-kasvatustööd. Sellel nöupidamisel oli juttu ka vanast töekspidamisest, et ei ole andetuid õpilasi, on ainult andetud õpetajad. Tösteti üles ka õpilasele individuaalse lähenemise loosung, selles nähti õppeedukuse töstmise suurt reservi.

Köne all oli ka õpilaste ideelis-poliitiline kasvatamine. Nöupidamisel jagati ka klassivälise töö kogemusi, samuti oli palju juttu pioneeri- ja komsomolitööst, selle töö uutest vormidest, mis köidaksid õpilasi.[5]

Õpetajaid abistas metoodilistes küsimustes ka viisaastakul loodud pedagoogiline kabinet, kuid mitte küllaldaselt,

---

1 "Saarte Hääl" nr. 50 (606), 26.IV 1949.
2 Sealsamas.
3 Saaremaa Koduloomuuseumi direktori T.Linna suulised mälestused.
4 "Saarte Hääl" nr. 104 (805), 31.VIII 1950.
5 Sealsamas.

mille eest on ta mitmel korral saanud ajakirjanduses terava kriitika osaliseks.

Saaremaa õpetajaid abistas metoodiliselt ka 1945.aasta jaanuaris ilmuma hakanud ajaleht "Nõukogude Õpetaja" ja veebruaris ilmuma hakanud ajakiri "Nõukogude Kool".

1945.a. suvel alustas tööd endise Tallinna Pedagoogilise Muuseumi baasil loodud Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut, mis samuti abistas õpetajaid.

Paljud mittetäielikud keskkoolid on praegu kaotatud või algkoolideks muudetud.

Põhiline õpetajate kaader töötaski üldhariduslikes koolides, kus õpetajate haridusega ei olnud sugugi nii hästi kui Saaremaa Keskkoolis.

Aastad 1945-1950 olid väga rasked aastad, kuid neist raskustest püüti jagu saada. Aasta-aastalt paranesid õpetajate kaadri teadmised ja vilumused, paranes koolide materiaalne baas. Partei ja valitsuse hoolitsust koolide majandusliku tugevdamise eest näitab kasvõi see, et üldhariduslike koolide finantseeringud kasvasid iga aastaga.[1]

Aasta	Summa rublades
1945	52 649 000
1946	70 131 000
1947	90 176 000
1948	105 070 000
1949	114 163 000
1950	114 831 000

Siit nähtub, et meie vabariigis kasvasid eriti üldhariduslikele koolidele eraldatud summad nelja esimese sõjajärgse aasta (1945-1948) jooksul, sest siis toimusid koolides kapitaalremondid okupatsiooniaja jälgede likvideerimiseks.

Materiaalse baasi täiustamine on aga eduka õppe-kasvatustöö üks põhialustest tugeva õpetajate kaadri kõrval.

---

[1] Helga Kurm, Nõukogude Eesti üldhariduslikku kooli areng, II osa, Tartu 1954, lk. 11.

2. Kultuurharidustöö.

Pärast söda püüti kohe tööle panna ka Saare maakonna kultuuriasutused. Raskusi oli sobivate ruumide ja kaadri leidmisega. Kaader tuli kohapeal välja õpetada, milleks andis abi 1944.a. oktoobrikuus tööle hakanud Rahvaloomingu Keskmaja, kelle esimesi ülesandeid oligi rahva- ja kultuurimajade ning nende juurde kuuluvate isetegevusringide töölepanemine. Hulk rahvamaju saadi tööle juba 1945.a. jaanuariks, kuid nende töös läks sel ajal veel paljugi isevoolu teed.

1945.a. suvel moodustati vabariigi valitsuse juurde kultuurharidustöö juhtiva keskusena kultuurhariduslike asutuste komitee G.Abelsiga eesotsas. 1945.a. augustis toimus Tallinnas esimene ülemaaline rahvamajade ja klubide juhatajate ning kultuurhariduse inspektorite nõupidamine 700 osavõtjaga.[1]

Sel puhul tehtud kokkuvõtete kohaselt tegutses üle maa juba 856 isetegevusringi 12674 osavõtjaga.[2]

Suur ülesanne seisis ees kultuurikollete töökorda seadmisel ja uute ehitamisel Saare maakonnas.

Neljas viisaastak 1946-1950[3] Saaremaal nägi ette ehitada uus kultuurimaja Kuressaare linna ja viie uue rahvamaja ehitamine valdadesse (Muhusse, Leisi, Pärsamaale, Valjalga ja Torku). Viisaastaku plaan nägi ette kapitaalremondi Lümanda, Taritu, Kaarma, Eikla, Salme, Laimjala ja Abruka rahvamajades ning Kuressaare muuseumis, kus nähti ette remontida Kuressaare loss ja korrastada sealsed väärtuslikud muuseumivarad.[4]

Kui 1945.a. lõpul töötas Saaremaal 18 rahvamaja ja 28 raamatukogu, siis 1950.aastaks nähti ette tööle rakendada 50 rahvamaja ja 51 raamatukogu.[5]

---

1 Eesti NSV ajalugu III, Tallinn 1971, lk. 608.
2 Eesti NSV ajalugu III köide, lk. 608.
3 "Saarte Hääl" nr. 43 (188), 5.VI 1946.
4 Sealsamas.
5 Sealsamas.

Uued rahvamajad nähti ette ehitada köigiti kaasaegsed, mis pidid vastama kaasaja nöuetele, omama köiki vajalikke ruume. Need pidid muutuma ümbruskonna elanikke teenindavateks kultuurikolleteks. Rahvamajad pidid saama varustatud kohase mööbli ja raadiovastuvörjatega, et töötaja läheks meeleldi rahvamajja oma vaba aega veetma, et ruumid oleksid hubased ja soojad, et iga öhtu pakuks inimesele midagi uut ja huvitavat.

Nagu kultuurhariduslike asutuste viie aasta plaanist nähtub, on köige suuremad ülesanded täita kultuuri- ja rahvamajadel.

Kohe pärast okupantide väljalöömist ja maa vabastamist vöttis valitsus ja partei esmase ülesandena kunstilise isetegevuse köige kiiremat elustamist ja viimist laiadesse rahvahulkadesse. See ülesanne ei seisnud ainult rahvamaja juhataja ees, vaid sellega pidid tegelema valdade täitevkomiteed, valdade aktivistid ja Kuressaare TK kultuurikomisjon.

Eesti Nöukogude kultuurielus oli tähtis koht laulupidudel ja rahvakunstiöhtutel. 1947. ja 1950.a. üldlaulupidudest vöttis osa 25000 - 30000 esinejat.[1]

Pöhilise suuna isetegevuses ka Saare maakonna köikides rahvamajades määras kindlaks ülevabariigiline laulupidu. 1947.a. ülevabariigilise laulupeo kava määrati juba aegsasti kindlaks XII üldlaulupeo peakomisjoni poolt ja avaldati maakondade ajalehtedes. See saigi isetegevuse öppimise aluseks.

Vabariikliku laulupeo peaprooviks kujunesid maakondlikud laulupäevad, kuid need olid ka maakonna enda isetegevuslike muusikakollektiivide paraadiks ja ülevaatuseks. Tavaliselt alustati ühendkooridega. 1946.a. 16.juunil alustati Muradeli lauluga "Raudtahtel Stalin juhtis meid." Järgnesid segakoorid, naiskoorid, meeskoorid. Tugevamad koorid olid Kuressaare Kultuurimaja omad, kuna seal juhatas neid haritud ja vilunud muusikamees J.Aavik, kes tänaseni vötab ak-

---

[1] Eesti NSV ajalugu III, lk. 659.

tiivselt osa Saaremaa muusikaelust.

Osavõtjaid oli küllaldaselt. Hümnid esitati orkestri saatel, NSV Liidu hümn isegi kolmehäälsena. Külla olid kutsutud ka külalisesinejad, nagu Tallinna Filharmoonia puhkpilliorkester ja koorid: Filharmoonia naiskoor, J.Tombi nimelise klubi meeskoor. 1946.a. laulupäev peeti Kuressaare pargi kõlakojas.

Laulupäeva avas Saaremaa TSN Täitevkomitee aseesimees Vassili Riis.[1] Ta köneles oma sõnavõtus sellest, kuidas saarlased kauges minevikus oma muistse iseseisvuse ajal merd kündes ja vaenlasega võideldes laulsid, kuidas nad hiljem saksa rüütlite poolt orjastatuna oma mure, leina ja viha röhujate vastu kandsid rahvalauludesse.

Nimetatud laulupeol aga võis kuulda ~~ka~~ nii vanu kui ka hilisemaid laule.

Georg Abels rääkis sellest, et mida kõrgem on rahva hariduslik tase, seda edukamalt võib ta ehitada oma tulevikku. Seepärast pannakse NSV Liidus erilist rõhku kunstilisele isetegevusele, teaduse arendamisele, vormilt rahvusliku, sisult sotsialistliku kultuuri loomisele.

Kõik õnnestus hästi. Peo lõpul kutsus kultuuriosakonna juhataja August Urban väärikalt esinema üleriiklikul laulupidukaadil sama aasta suvel ja XII üldlaulupeol 1947.a. suvel.[2]

Varakult hakati valmistuma ka XIII üldlaulupeoks. 1949. aastal korraldati kooride kontserte XIII üldlaulupeo repertuaari tutvustamiseks. 1949.a. suvel toimus Saaremaa VIII laulupäev XIII üldlaulupeoks valmisoleku kontrollina.[3]

1949.a. laulupäeval olid 198 noore kolhoosi esindajad kohal. Laulupäev toimus siis Lossi vallidel. Osa võttis 30 koori ja 10 rahvatantsukollektiivi. Rahvatantsuõhtule lossi vallidele oli kogunenud üle 5000 külalise.[4] 1950.a. 21.juulil Eesti NSV X aastapäeval laulsid saarlased oma hoogsast

---

1 "Saarte Hääl" nr. 47 (192), 19.VI 1946.
2 "Saarte Hääl" nr. 67 (623), 4.VI 1949.
3 "Saarte Hääl" nr. 47 (192), 19.VI 1946.
4 Sealsamas.

tööst, oma suurest õnnest, laulsid vägevat laulu oma maast, mis on tulevikumaa.[1]

Paljudes kohtades olid traditsiooniks kujunemas valdade vahelised laulupäevad, nagu näiteks 1949.aastal Lümandas, Pärsamaal, Kaarmal, Muhus. Need näitasid, et rahval jätkus esinemislusti.

1949.a. ilmus ajalehes Eesti NSV Rahvaloomingu Keskmaja poolt kunstilise isetegevuse ringidele soovitav repertuaar 1.mai pidustusteks ja kevadkülvikampaaniaks.[2]

Niisugused soovitusnimestikud aitasid tunduvalt algajaid kultuuritöötajaid vastavasisuliste õhtute ja pidude läbiviimisel.

Rahvamajade töö näitajaks oli ka laulupidude fondi täitmine. Fondist tulid summad, millega maksti kinni laulupeoga seotud kulutused. Ajalehes ilmunud ülevaatest selgub, et 1950.aasta laulupeo fondi täitsid juba juuni alguseks sajaprotsendiliselt järgmised vallad: Salme, Kärla, Muhu, Pärsamaa, Mustjala, Torgu ja Lümanda vald.

Nagu nähtub, tehti viisaastaku jooksul isetegevuses suuri edusamme, ometi ei läinud köik nii libedasti. Köik nõudis suurt tööd, entusiasmi ja ennastsalgavust. Oli ju eelköige puudus muusikalise haridusega inimestest (neid ei jätku maale veel praegugi), polnud igal pool Joosep Aaviku taolist haritud muusikameest, kelle taktikepi all laulsid koorid maakondlikul laulupäeval. Polnud näitejuhte, ka Kuressaare Teater ei suutnud siin tõhusat abi anda, mille eest sai ta küll mitmel korral ajaleheveergudel terava kriitika osaliseks. Sageli ei jätkunud kütetki, näiteks 1948/49.a. talvel oli 19 kultuurhariduslikku asutust ilma kütteta.[3] Sellegipoolest töötas meie rahvamajade juures üle 250 isetegevusringi. Mida suuremad olid raskused, seda rohkem tuleb hinnata saavutusi, tahet midagi korda saata.

Rahvamajade töö ei piirdunud sugugi ainult isetegevuse organiseerimisega. Siin töötasid ka teistsugused ringid, na-

---

1 "Saarte Hääl" nr.47 (192), 19.VI 1946.
2 "Saarte Hääl" nr. 40 (596), 2.IV 1949.
3 "Saarte Hääl" nr.55 (611), 7.V 1949.

gu põllumajandusring, mis oli väga tähtis, nii et selle ringi puudumine sai kogu rahvamaja töö kritiseerimise põhjuseks. Selleks otstarbeks pidi rahvamajal olema isegi maa, kus sai läbi viia praktilisi töid.[1] Süüd möisteti põllumajandusringide halva töö pärast meie põllumajanduse eriteadlastele, kes ei näidanud üles küllaldaselt initsiatiivi nende ringide juhendamisel. Ringid aga olid vajalikud elanikkonnale põllumajanduslike teadmiste andmiseks, kuna teadmised olid äärmiselt kesised, või puudusid üldse. Samuti aitasid need ringid tõsta töötajate teadlikkust, sisendasid peremehe vastutustunnet.

Samuti ei töötanud ainult laulukoorid ja rahvatantsuringid, kes esinesid laulupidudel, vaid õpiti näidendeid, deklamatsioone, soololaule, võimlemisettekandeid, naljandeid jne., millega sai esineda kohapeal pidudel ja isetegevusõhtutel.

Väga tähtis oli rahvamaja juurde kuuluvate agitbrigaadide töö. Nad käisid töötajate juures otse töökohal. Tavaliselt oli isetegevuslastega kaasas ka agitaator - lektor, kes vestles töötajatega, selgitas tööde õigeaegse teostamise tähtsust, selgitas sotsialistliku võistluse sisu, informeeris töötajaid sotsialistliku võistluse käigust, nõukogude riigi tugevuse allikatest, mis otsuatasid Suure Isamaasõja tulemused meie kasuks, nõukogude majanduse sõjajärgset ümberkorraldamist, meie kodumaa elust üldse ja rahvusvahelistest sündmustest.[2]

Ühesõnaga agitaatorid ja agitbrigaadid olid rahva kõige otsesemad ideelis-poliitilised kasvatajad, kes aitasid kergendada partei ja valitsuse otsuste elluviimist.

Lektoritena esinesid kas vabariigi parteikomiteede lektorid, suuremate parteiorganisatsioonide lektorid või partei vallakomiteede lektorid. Loengulisest tööst võttis osa ka Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste Levitamise Vabariikliku Ühingu kohalikud osakonnad ning Loengute Keskbüroo.[3]

Agitpunkti asukoht oli keskuses, rahvamajas, koolimajas või vallamajas, mis parajasti olemas oli. Igal agitpunktil

---

[1] Pensionär A.Urbani suulised mälestused (autori arhiiv).
[2] "Saarte Hääl" nr. 95 (240), 28.IX 1946.
[3] "Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost", lk.299.

oli juhataja, kes vastutas nii agitaatorite kui ka agitbrigaadide töö eest.

Ulatuslik poliitiline töö elanikkonna hulgas omandas laia ulatuse juba NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste ettevalmistamise ja läbiviimise käigus 1946.a. algul. Siis töötas vabariigis 946 agitkollektiivi, kuhu kuulus üle 16000 agitaatori.[1] Saare maakonnas töötas valimiste eel 64 agitatsioonipunkti 1060 agitaatoriga.[2]

Veel ulatuslikum oli massiline agitatsioonitöö 1950.aastal järjekordsete NSV Liidu Ülemnõukogu valimistega seoses.

Põhiliseks probleemiks agitpunktide töös oli poliitilise selgitustöö efektiivsuse tõstmine, rahvale lähenemine, mitmesuguste elanike gruppide vajaduste ja nõudmiste rahuldamine.

Loengud maal toimusid tavaliselt enne pidu või rändkino seanssi, sest sinna tuli rahvast rohkem kokku. Ainult loengule lihtsalt ei tuldud, sest tihti polnud loengud huvitavad, olid liiga kuivad ja raskepärased, sest loengulise tööga ei oldud veel harjutud.

Heade kohalike lektorite leidmisega oli alati raskusi. Otsiti teid ja võimalusi loengute taseme tõstmiseks.

Mõnes kohas, nagu Kihelkonnal ja Orissaares, grupp lektoreid kuulas vastastikku loengud ära, tehti vastavad parandused ja alles siis anti luba rahva ees esinemiseks.[3] See oli aga palju aega ja vaeva nõudev protseduur ja seepärast ei kasutatud seda meetodit massiliselt.

1950.aastal liikus mööda maakonda ringi agitatsioonniauto.[4] Seal peal oli agitbrigaad, lektorid-agitaatorid, raamatumüügipunkt, mis oli varustatud põllumajandusliku ja ilukirjandusega. Sageli oli auto peal ka rändkino. Väga populaarne 1950.a. suvel oli film "Berliini langemine", mis äratas tohutut huvi elanikkonna hulgas.[5]

---

1 "Eesti Bolŝevik" 1946 nr. 2, lk. 126.
2 "Saarte Hääl" nr. 95 (240), 28.IX 1946.
3 Sealsamas.
4 "Saarte Hääl" nr. 88 (799), 17.VIII 1950.
5 Sealsamas.

Kino muutus rahva seas üha populaarsemaks. Rändkino seanssi on väga ilmekalt kujutanud oma raamatus "Kirjad Sögedate külast" J.Smuul, kuidas selliste viletsate demonstreerimise tingimuste juures rahvas kogu hingega linal toimuvale kaasa elas. Paljud olid kinos esmakordselt.

Söjajärgsesse viisaastakusse kuulub ka kolhoosiklubide loomise ajajärk. Neid loodi suurematesse kolhoosile ühistatud majadesse. Paljud kolhoosid muretsesid sinna kultuurfondi summadega raamatukogusid, kui valla raamatukogu jäi kaugele. Seal peeti kolhoosi peod ja rändkinoetendused. Huvi kinoetenduste vastu töstsid ka nn. valguspildid kohalikel teemadel, need olid enamikus äärmiselt satiirilised, piitsutasid loodreid, kes ühistööst osa ei tahtnud võtta, varavarjajaid, kes ei tahtnud lasta ühistada köiki pöllutööriistu, tallimehi ja karjanaisi, kes oma lehmale või hobusele rohkem süüa andsid. Need kinoseansid pöhjustasid alati palju poleemikat ja pahameeltki, aga mis peaasi, panid igaühte oma teguviisi üle järele mötlema. [1]

1946-1950.a. oli maakonnas kuus kinoseadist, viisaastaku löpuks pidi nende arv töusma üheksale.[2]

Esimene maapaikkino Saare maakonnas avati Leisi alevis. Avaetendus oli "Kell 6 öhtul pärast söda", mis meelitas kokku hoopis rohkem külastajaid, kui väikene ruum mahutas.[3]

Tohutu suured ülesanded rahva harimisel ja kasvatamisel olid ka raamatukogude ees. 1946.a. töötas Saare maakonnas 39 rahvaraamatukogu, kokku 43000 köitega. 1950.a. löpuks aga pidi see arv töusma 51 raamatukogule 51000 köitega.[4] Sellele näitajale jöuti 1949.a. päris lähedale.[5] Raamatukogu juhatajate pöhitöö oli raamatute laenutamine ja propageerimine, kuid neis tingimustes ei olnudki see nii lihtne ülesanne.

---

1 Endise kolhoosi "Liit" esimehe Oskar Mäeniidi suulised mälestused (autori arhiiv).

2 "Saarte Hääl" nr. 63 (619), 26.V 1949.

3 Sealsamas.

4 "Saarte Hääl" nr.76 (221), 28.IX 1946.

5 F. 76 nim. 1, s.ü. 273, l. 11.

Raamatukogudes, kus juhataja ei leidnud kohalike elanikega kontakti, ei olnud "jutumees", oli kümnekonna köite laenutaminegi kuus suur asi.

Seepärast omas suurt tähtsust raamatukogude juurde kirjandushuvilistest aktiivi loomine, kes aitasid raamatukogujuhatajat köiges. Raamatukogu juhataja pidi juhtima ka kirjandusringi, organiseerima aktivistide kaasabil raamatute näitusi, tegema ajalehtedest väljavötteid välispoliitiliste sündmuste kohta.

Raamatukogu juhatajal pidi olema kindel tööplaan, näidisplaane ilmus isegi ajalehes. Raamatukogu juhataja vastutas ka ruumide korrasoleku ja vastava inventariga varustatuse eest. Tingimata pidi olema igas raamatukogus lugemislaud.[1]

Suurt tähtsust omasid rändraamatukogud.[2] Raamatukogu juhataja viis vahel raamatud otse koju kätte. (Seda peeti väga positiivseks näitajaks). Suur tööpöld oli ka lugejate maitse kasvatamisel, mis sai toimuda suuresti ka uudiskirjanduse populariseerimisega.

Eriti tugevasti oli maalugeja veel möjustatud endisest kodanlikust kömukirjandusest. Eelistati headele raamatutele lugeda näiteks "Tarzanit ja ta metsikuid söpru" jne. Raamatukogujuhataja ülesanne oli äratada lugemishuvi heade raamatute vastu mitmesuguste töövormidega: kirjandusöhtud, vaidlusöhtud, referaadid, raamatute näitused ja individuaalne selgitustöö, mis köik olid samuti maitse kasvatamise teenistuses.[3]

Raamatukogus pidi olema näitlik agitatsioon, mis pidi peegeldama valla kolhooside elu, tööd ja eesrindlasi. Seintel pidid olema graafikud, mis informeerisid külastajaid pakiliste tööde käigust. Raamatukogus pidi olema nöuetekohane seinaleht, samuti pidi raamatukogu juhataja koos rahvamaja juhatajaga abistama kolhoose nende seinalehtede väljaandmisel ja näitliku agitatsiooni korrastamisel.[4]

---

1 "Saarte Hääl" nr.76 (221), 28.IX 1946.
2 Sealsamas.
3 Sealsamas.
4 "Saarte H ääl" nr. 76 (221), 28.IX 1946.

Enamik ülesandeid täideti, kuid oli ka raamatukogusid, mis ei töötanud nõuetekohaselt. Neid raamatukogude juhatajaid kritiseeriti ajakirjanduses. Räägiti ka eesrindlikest raamatukogujuhatajatest, kes korraldasid õnnestunud kirjandusõhtuid koos raamatunäituste ja müügiga. Heast küljest mainiti Pöide valda, kus raamatukogud korraldasid kirjanduse levitamise hoogtöökuid.[1]

Ajalehes märgiti ära kolhoose, kes eraldasid tuhehdeid rublasid kirjanduse ostmiseks ja ajakirjanduse tellimiseks, Näiteks Muhu valla Linnuse kolhoos, kes tellis endale "Saarte Hääle, "Eesti Bolševiku", "Sotsialistliku Põllumajandu-se".[2]

Ajalehtede tellimisega oli pidevalt raskusi. EK(b)P Keskkomitee V kongressi otsustes rõhutati ajakirjanduse suurt osatähtsust masside teadvuse tõstmisel.

Külanõukogu rahvasaadikud arutasid läbi, kuidas on edenenud ajakirjanduse tellimise plaani täitmine igaühele määratud piirkonnas. Sellest tööst olid hõivatud peale rahvasaadiku ka külavolinikud, külanõukogu aktivistid ja sidetöötajad. Sagedamini tellitavad ajalehed olid: "Saarte Hääl", "Rahva Hääl", "Säde", "Talurahvaleht"; ajakirjad "Eesti Põllumajandus", "Eesti Naine" ja "Eesti Bolševik".[3]

Ajakirjanduse levitamisest kirjutati ajalehes, kritiseeriti valdu, kes ajalehti vähe tellisid.

Et rahvast õpetada ja kasvatada, selleks tuleb kasvatajatel endil teadmisi koguda. Selleks asus 1946/47. õppeaasta 15.novembril tööle partei õhtukool EK(b)P Saaremaa Komitee juures. Programmi ulatus oli 160 tundi, õpiti ÜK(b)P ajalugu, NSV Liidu geograafiat, NSV Liidu konstitutsiooni ja ÜK(b)P põhikirja.[4]

Samuti asusid tööle ka enamiku asutuste ja kolhooside poliitringid, kuid nende tööga ei saanud igakord rahule jääda: lektorid ei olnud igakord oma ülesannete kõrgusel, pal-

---

1 "Saarte Hääl", nr. 76 (221), 28.IX 1946.
2 "Saarte Hääl" nr.148 (702), 8.XII 1949.
3 "Saarte Hääl" nr.32 (588), 15.III 1949.
4 "Saarte Hääl" nr. 21 (166), 20.III 1946.

jud poliitringi liikmed ei käinud korralikult õppusel, mõned nimed eksisteerisid ainult paberil.

Vigadest õpiti ja 1949.aastal möeldi poliitringide töölerakendamisele juba varakult. Propagandistide kaader kinnitati Saaremaa Komitee bürool 15.juuliks. Maal alustasid ringid tööd 15.oktoobril, linnas 1.oktoobril.

Suur osa rahva ideoloogilisel kasvatamisel oli teatril. Saaremaal tegutses sel perioodil kutseline Saaremaa Teater. 1945.a. 19.aprillil tuli lavale E.Vilde "Pisuhänd", järgnes 13.novembril Korneitšuki "Platon Kretšet", 2o.märtsil 1946 J.B.Priestley "Teie ei unusta seda iial". Väga palju mängiti Jakobsoni näidendeid.[1]

1950.aastal võttis teater endale kohustuse: tösta lavastuste ideelis-poliitilist taset lähtudes ÜK(b)P Keskkomitee ajaloolistest otsustest kirjanduse, kunsti, teatri ja muusika kohta.[2] Samuti kohustus teater andma noorsooetendusi ja juhendama kolhooside näiteringe. Teater oli kogu viisaastaku olnud hädas finantsplaani täitmisega, mille pärast teda pidevalt kritiseeriti. Teatripileti hind oli suhteliselt kallis võrreldes tolleaegsete palkadega, mistöttu etendused läksid pooltühjale saalile.

1950.a. esmakordselt täitis ja ületas teater II kvartali finantsplaani tänu ringreisile mandril kahe trupiga, kusjuures anti kokku etendust päevas. Mängiti Ostrovski "Mitte alati pole kassil vastlad", Morozovi "Perekonnalaeva kapten" ja Naagi nukunäidendit "Saarmas ahnepäits".[3]

ENSV X aastapäeva auks anti vabaõhuetendus A.Hindi näidendiga "Kuhu lähed seltsimees direktor" Kuressaare pargis mere ääres, mis andis näidendi tegevusele loodusliku tausta.[4]

---

1 Orissaare Keskkooli direktori H.Tiiduse suulised mälestused (autori arhiiv).

2 NLKP kongresside, konverentside ja keskkomitee pleenumite otsused III osa, lk. 486.

3 "Saarte Hääl" nr. 85 (786), 28.VI 1960.

4 Sealsamas.

Vabaõhuetendusele mindi meelsamini kui teatrisse, sest see ei olnud riietuse suhtes nii nõudlik ja pilet oli ka odavam.[1] Ajalehes "Saarte Hääl" hakati rääkima ka koolist ja teatrist, nendevahelisest seosest.[2]

Tähtsamaks kultuuriasutuseks Saaremaal oli ka Kuressaare Muuseum.

Kodanliku korra ajal muuseum kiratses, puudus vajalik töötajate personal. Nõukogude ajal on aga muuseum muutunud teadusliku uurimistöö asutuseks. 1948.a. toimus põhjalik ümberkorraldus ekspositsioonis. Külastajate arv tõusis pidevalt.

1947 - 5200 külastajat
1948 - 7500 külastajat [3]

Lisaks oma ekspositsioonidele toodi 1949.a. Tallinnast "Kalandusnäitus", mis oli esemete rohkuse ja teadusliku töö poolest parim Eestis.

Samal aastal avati Saaremaa Koduloomuuseumis kaks uut osakond - "Suur Isamaasõda" ja "Sotsialistlik ülesehitustöö Saaremaal".[4] Välja oli pandud rikkalik pildimaterjal Saaremaa vabastamise ja partisaniliikumise kohta, partisaniliikumise staabid Saaremaal, samuti fašistide poolt mõrvatud juhtivate töötajate fotod. Eksponeeritud olid ka nende fotod, kes said Saaremaa vabastamisel Nõukogude Liidu kangelase nimetuse. Näiteks Kaardiväe reamees Dejev, kaardiväe leitnant Allik, kaardiväe leitnant Repson, kaardiväe seersant Tähe, kaardiväeseersant Matjašin.[5]

Huvi väljapanekute vastu oli suur, mida näitab fakt, et juba esimesel päeval külastas näitust 4000 inimest.[6]

Koduloo uurimisalast tööd siis veel muuseumis ei tehtud, selleks ei jätkunud lihtsalt aega, kuna muuseumisisest tööd oli väga palju.[7] Maal, eriti koolides oli veel vähe

---

1 Orissaare Keskkooli direktori H.Tiiduse suulised mälestused.
2 "Saarte Hääl" nr. 2 (558), 4.I 1949.
3 Sealsamas
4 "Saarte Hääl" nr. 74 (630), 21.VI 1949.
5 Sealsamas.
6 Sealsamas.
7 Vestlusest Saaremaa Koduloomuuseumi töötaja A.Allikuga.

kodu-uurimisringe.

Muuseumi ees seisis rida ülesandeid. Viisaastaku lõpuks tuli korda seada suur lossi saal nn. "vintsikamber" ja avada seal juurde uusi osakondi lisaks olemasolevaile. (Vt. eespoolt). Oli vaja Tallinnast tuua ja üles panna Eesti laulupidude näitus". Tuli hoolega otsima hakata lossi laiali tassitud varandust, luua nii linnas kui ka maal kodu-uurimisringid.[1]

Viisaastaku ülesanded muuseumi osas põhiliselt täideti, eriti mis puudutas väljapanekuid, kuid tösisemat remonti IV viisaastakul muuseumis ette ei vöetud.[2]

21.novembril 1948.a. avati Kuressaares Viktor Kingissepa Majamuuseum[3], mis paikneb tema vanematele kuulunud väikeses kollases mansardkorrusega puumajas. Muuseumi koondati köik Viktor Kingissepast ja tema vanematest säilinud esemed, dokumentaal- ja fotomaterjalid. Osa mööblist saadi Saaremaa Muuseumist, suurema hulga mööblist ja elutarbelisi esemeid andis muuseumile V.Kingissepa öde Meta Alabajeva. Majas teostati kapitaalremont ja mööbel restaureeriti.[4]

Majamuuseumi alumisel korrusel on kolm tuba ja köök. Esimene neist on külaliste-tuba, mis on ka köige suurem. Üleval mansardkorrusel elas V.Kingissepp gümnaasiumiöpilasena.

1948.a. vöttis ekspositsioon, mis valgustas Viktor Kingissepa elu- ja vöitlusteed enda alla ainult külaliste-toa. Ülejäänud ruumid olid sisustatud V.Kingissepa vanemaile kuulunud mööbliga.[5]

Materjali koguti pidevalt juurde, mille tulemusena 1951.a. viidi läbi reekspositsioon, mis tervenisti on pühendatud revolutsioonilisele töölisliikumisele Eestis ja V.Kingissepa osale selles. Nii seati IV viisaastakul Saare

---

1 "Saarte Hääl" nr.2 (558), 4.I 1949.
2 Sealsamas.
3 Eesti NSV Muuseumid, Tallinn 1961, lk.275.
4 Sealsamas.
5 Sealsamas, lk. 277.

maakonnas põhiliselt korda kaks muuseumi, mis muutusid samuti rahvuslik-ideelis-poliitilisteks kasvatajateks.

Väga suur tähtsus noorte vaimsel ja füüsilisel kasvatamisel on alati olnud spordil, seepärast pöörati kohe pärast söda spordielu elavdamisele suurt tähelepanu. Juba 2.märtsil 1945.a. avaldati EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu määrus massilise kehakultuuri ja sporditöö arendamise kohta vabariigis.[1]

Elavnes uuesti ka Saaremaa spordielu.Suurt tähelepanu pöörati massiliste spordiürituste korraldamisele. Oli mõningaid saavutusi, kuid küllalt palju oli ka puudujääke. 1949. aasta lõpuks oli Saaremaal 116 kehakultuurikollektiivi 5500 liikmega [2], kuid tegelikult olid need arvud ainult paberil. Täisverelist spordielu elasid ainult mõned kehakultuurikollektiivid (Torgu, V.Kingissepa nim. Keskkool). Maakondlik kehakultuuri ja spordikomitee (esimees sm. Vapper) ei abistanud kohapeal spordikollektiive. Ebarahuldav oli olukord ka tippsportlaste osas. Vabariiklikku edetabelisse kergejõustikus kuulusid ainult mõned üksikud saarlased. (Transtok, Lääts). Ujumise edetabelisse ei kuulunud saarlastest keegi.

Veel 1949.aastal oli lubamatult vähe kehakultuurikollektiive loodud kolhoosides, ainult neli, vähe oli kehakultuurikollektiive ka Kuressaare linna ettevõtetes ja asutustes.[3]

Väike oli naissportlaste arv. Enam-vähem rahuldav oli töö naissportlastega ainult Torgu, Lümanda ja V.Kingissepa nimelises Keskkoolis.[4]

Ka valdade spordikomisjonid peale Valjala, Lümanda ja Torgu töötasid väga halvasti.

---

1 Eesti NSV ajalugu III osa, lk. 614.
2 "Saarte Hääl" nr. 32 (588), 15.III 1949.
3 "Saarte Hääl" nr. 37 (593), 26.III 1949.
4 Sealsamas.

Saaremaa spordi olukorda arutati 1949.aastal kahel korral s.o. maakonna sportlaste aktiivipäevadel ja aktiivipäeval spordiühingute "Kalev" ja "Jõud" esindajatega. Söna võttis ka maakonna täitevkomitee esimees J. Suurhans, kes märkis, et otsustav murrang kehakultuuritöös võib toimuda ainult siis, kui võetakse teadmiseks, et kehakultuuri- ja sporditöö eest ei vastuta ainult spordiorganisatsioonid, vaid eeskätt just partei-, nõukogude-, majandus-, ametiühingud ja kommunistlike noorte organisatsioonid.[1] Plaaniti teguvõimsa kehakultuurikollektiivi asutamist igasse ettevõttesse, asutusse, kolhoosi ja külanõukogusse.

Viisaastaku lõpuks oli kavandatud igasse valda ehitada keskne spordiväljak, mille kõrvale Saaremaa oludes rajada ka ujula.

Esimene normaalmõõtmetega spordiväljak rajati Leisi alevikku. Sinna kuulus 400 m jooksurada, jalgpalliväljak, VTK takistusriba, hüppe-, heite- ja tõukepaigad. Iga töövõimeline inimene töötas väljaku rajamisel 50 tundi.[2] Töö oli raske, sest väljak rajati männimetsa.

Suuremad spordiehitised nähti ette viisaastaku jooksul rajada Kuressaarde: taastada võimla, ehitada ujumisbassein, paadisadam, tenniseväljakud, laiendada staadioni.[3]

Võimaluste puudumise tõttu jäi plaan täitmata.

Sporditöö normaalset kulgu peale organiseerimispuudulikkuse takistas ka spordi materiaalse baasi puudumine. Paljud sporditarbed valmistati kohapeal. Viisaastaku lõpuks hakati eelpool nimetatud puudustest jagu saama, kuigi materiaalne baas spordi osas oluliselt ei paranenud, sest küllalt oli pakilisemaid asju, mis vajasid finantseerimist. Kuigi viisaastaku plaani ettenähtud ulatuses kõikides valdkondades, eriti uusehituste rajamise osas, ei suudetud täita, võib öelda, et neljandal viisaastakul tehti ära tohutu suur töö kultuuri edasiarendamisel Saaremaal.

---

1 "Saarte Hääl" nr. 37 (593), 26.III 1949.
2 "Saarte Hääl" nr. 58 (614), 14.V 1949.
3 "Saarte Hääl" nr. 32 (588), 15.III 1949.

K O K K U V Õ T E

Aastad 1946 - 1950 olid põhjalike sotsialistlike ümberkorralduste aastateks Saare maakonnas.

Sel perioodil toimus rahvamajanduse taastamine ja edasiarendamine vastavalt neljanda viisaastaku plaanile aastatel 1946 - 1950.

Rahvamajanduses saadi üle sõjajärgsetest raskustest, taastati maareform, anti maad paljudele maata ja vähese maaga talupoegadele. Meie külas sai domineerivaks keskmik-talupoeg. Varsti tuli aga tõdeda, et üksiktalupidamiste tingimustes oli võimalik küll põllumajanduse möningane tõus, kuid kiirest arengust ei saanud juttugi olla, hoolimata teiste Nõukogude Liiduvabariikide abist meie põllumajandusele tehnika näol, sest väikemajapidamised ei olnud võimelised traktoreid ökonoomselt kasutama. Mida aasta edasi, seda perspektiivitumaks oleks muutunud uusmaasaajate olukord. Järk-järgult kujunesid tingimused põllumajanduse ümberkorraldamiseks uutel alustel. Selleks aitasid kaasa partei ja valitsuse poolt rakendatud mitmesugused abinõud,põllumajanduslike ühistute mitmesuguste vormide edukas tegevus, masina-traktorijaamade tehnilise baasi tugevnemine.

1947.a. lõpuks olid loodud majanduslikud ja poliitilised eeldused põllumajanduse kollektiviseerimiseks.

Vabariigi esimene kolhoos - V.Kingissepa nimeline - moodustati Saaremaal 6.septembril 1947.aastal, mille esimeseks esimeheks sai maakonnakomitee organiseerimise instrueerimise osakonna juhataja Herman Kuning.

1948.a. lõpuks oli Saaremaal juba 9 põllumajanduslikku artelli, üks kalurikolhoos - M.I.Kalinini nimeline ja Sandla sovhoos. 1949.a. kevadel oli juba 168 põllumajanduslikku kolhoosi, 29 kalurikolhoosi ja Sandla sovhoos.

1950.a. alustati väikeste kolhooside ühendamisega.

Kuigi viisaastaku ülesanne: saavutada põllumajanduses sõjaeelne tase ja ületada see, jäi täitmata, olid saavutused sellest hoolimata suured. Sotsialistlike tootmissuhete

võidulepääs külas andis laia tegevusvälja tootlike jõudude hoogsaks arenemiseks põllumajanduses.

Tugevnes ka kalurikolhooside materiaalne baas, saadi juurde uusi mootorpaate, kastmördu, hülgepüügivõrke, tavalisi võrke ja ääremördu. Suurenes kalurite jõukus. Kerkisid esile üle vabariigi tuntud kalurid, nagu Arteemi Saat, Ivan Suu, Aleksander Saat, Karl Seegel, Alder Ley, Al-der Saar ja Rafael Pallas. "Sõrve Kalur" võitis üleliidulise preemia heade püügitulemuste eest. 1950.a. täitsid kalurikolhoosid aastaplaani 114%.

Ka Saare maakonna kohaliku tööstuse ettevõtted asusid viisaastaku ülesandeid täitma, varustades Saare maakonna elanikkonda kõigi vajalike toodetega. Kui viisaastaku teise aasta lõpul seadsid Leningradi töölised üles loosungi: "Viisaastak nelja aastaga", siis seadsid selle loosungi endale eesmärgiks ka Saare maakonna kohaliku tööstuse töötajad. Nad kohustusid täitma viisaastakuplaani kogu ulatuses 7.novembriks 1949.aastaks.

Selle ülesandega tulid kohaliku tööstuse töölised üldtoodangu osas toime.

Nõukogude kultuuri- ja haridussüsteemi taastamine sai võimalikuks Nõukogude tagalas tehtud ettevalmistustöö tõttu. Õpetajad ja haritlased, kes olid olnud tagalas või rindel, moodustasid nõukogude võimule ustava kaadri tuumiku.

Kokku võttes tööd koolides viisaastaku jooksul võib öelda, et koolielu oli palju lahedamaks muutunud. Oli tugevnenud koolide materiaalne baas. Juba viisaastaku esimesel aastal said koolid väga palju uut mööblit Saaremaa Parketitööstuselt. Paljud koolid said päris uue, kaasaegse näo. Näitena võiks tuua Kuressaare Tööstustehnikumi, kus tehti mugavaks mitmed kabinetid ja töötoad.[1]

Koolid olid viisaastaku lõpuks varustatud koolilaudade, tahvlite ja muu vajalikuga. Koolides jätkus vihikuid ja enamasti ka õpikuid iga õpilase jaoks. Ruumid said igal

---

[1] "Saarte Hääl" nr. 68 (213) 3.IX 1946.

suvel remonditud, kütte probleem lahendatud, kuid uusehitus-te osas jäi viisaastaku plaan täitmata, kuna selleks ei jätkunud lihtsalt jõudu. Esimene koolimaja, mis Saare maakonnas pärast söda ehitati, oli Roobaka koolimaja, kuid see valmis viienda viisaastaku algul.[1] Ka pooleliolevate koolimajade valmisehitamiseks ei jätkunud jõudu, näiteks Tamse koolimaja, mis oli plaanis lõpetada neljandal viisaastakul, on käsil tänapäevani, Kallemäe kooli juurdeehitus valmis aga kuuekümnendatel aastatel.

Ka lasteasutuste osas täideti plaan osaliselt: töötasid suvel küll laste mängumurud (Kuressaares ja haigetele lastele Kaalis), kuid Kuressaares töötas vaid üks lasteaed.[2]

Õppe- ja kasvatustöö tulemused paranesid aasta-aastalt. Üldse muus osas viisaastaku plaan täideti.

Sama võib öelda ka kultuuriliste asutuste töö kohta, sest sisuline töö paranes viisaastaku jooksul tunduvalt ja sellega võis viisaastaku lõpuks üldiselt rahule jääda.Viisaastaku plaan aga kultuuriasutuste ehitamise osas jäi täitmata. Ehitati valmis viisaastaku lõpuks Valjala ja Pärsamaa rahvamajad. Kingissepa Kultuurimaja valmis alles mõned aastad tagasi, Leisi Kultuurimaja pole tänaseni veel ehitama hakatud, kuigi vajadus on väga suur. Muhusse ehitas "Ühismaa" kolhoos hiljuti klubi, sest rahvamaja ei olnud. Torgu jäi samuti ilma kultuurimajata. Puudujäägid viisaastakuülesannete täitmisel olid tingitud sellest, et majanduslikud raskused olid liialt suured, millega plaani koostamisel ei arvestatud.

Neljas viisaastak rajas alused rahvamajanduse ja kultuuri edasiseks tõusuks Saaremaal.

---

1 Leisi külanõukogu andmed.
2 "Saarte Hääl" nr 85 (786) 18.VI 1950.

Р Е З Ю М Е

После прорыва блокады города-героя Ленинграда Центральный Комитет КП(б)Э переместился в Ленинград. Там же было решено открыть в разрушенном войной городе Пушкине курсы по подготовке кадров для освобождаемой Эстонской ССР. На курсы поступили учиться эвакуированные в тыл Советского Союза активисты, бойцы Эстонского корпуса, проходившие лечение в больницах, и партизаны из Эстонской ССР, прорвавшиеся через линию фронта у Чудского озера.

После освобождения материковой части Эстонии окончившие курсы направлялись в составе оперативных групп в уезды и города. По окончании боев они прибыли и на остров Саарема и приступили здесь к восстановлению советской власти.

После окончания войны стала вновь проводиться земельная реформа, начатая в I940/4I г.

По земельной реформе на о. Саарема I579 безземельных и малоземельных крестьян получили 20356 га земли. Было создано 800 новых хуторов.

Новоземельцам помогали две машинно-тракторные станции и I3 конно-прокатных пунктов.

Когда в I946 г. был принят IУ пятилетний план, который предусматривал в промышленности достичь довоенного уровня, упорядочить сельское хозяйство, а затем значительно превзойти довоенный уровень, трудящиеся Сааремааского уезда тоже приступили к выполнению задач пятилетки.

К весеннему севу I946 г. стали готовиться уже заранее. Начиная с I946 г. было обращено большое внимание на расширение посевных площадей и создание культурных пастбищ.

Большое внимание было обращено и на развитие животноводства, было предусмотрено поднять надой молока от одной коровы до I550 кг.

В эстонском селе доминирующей фигурой был крестьянин-середняк, но в обстановке бурного развития социалистической

крупной промышленности, сельское хозяйство неизбежно стало отставать, так как система единоличного хуторного хозяйства не давала возможности для механизации полевых работ.

Экономический закон, по которому производственные отношения должны соответствовать уровню развития производительных сил, требовал коренного перелома на селе.

Постепенно создавались условия для преобразования сельского хозяйства на новых основах.

Этому способствовали мероприятия, проводимые партией и правительством, успешная деятельность различных форм сельскохозяйственных объединений, укрепление технической базы машинно-тракторных станций.

К концу 1947 г. были созданы экономические и политические предпосылки для коллективизации сельского хозяйства.

Первый колхоз в республике был организован на о. Саарема 6 сентября 1947 г. и носил имя В. Кингисеппа, первым председателем колхоза был заведующий организационного отдела уездного комитета партии Херман Кунинг.

К концу 1948 г. на Саарема было 9 сельскохозяйственных артелей, один рыболовецкий колхоз им. М.И. Калинина и совхоз Сандла.

Весной 1949 г. было уже 168 сельскохозяйственных артелей, 29 рыболовецких колхозов и совхоз Сандла.

Мелкие колхозы стали объединяться в 1950 г.

Лучшим рыболовецким колхозом был "Сырве калур", который в 1950 г. получил премию за хорошие показатели по добыче рыбы. Другие рыболовецкие колхозы работали тоже хорошо, и план добычи рыбы в том же году был выполнен.

Промышленность в уежде была только местного значения, она снабжала островитян необходимыми предметами потребления, стройматериалами и продуктовыми товарами.

Местная промышленность в уезде делилась на две системы: Промкомбинат Сааремаского уездного СПО и Сааремаский Промкомбинат.

Сааремаский Промкомбинат имел до 30 больших и маленьких производственных точек, большинство из которых работало уже с 1945 г. Наиболее крупными были: Саареское производство

паркета, Курессаареский мукомольный и хлебокомбинат, Курес-саареский мясокомбинат, Курессаареская шерстопрядильня, ко-жевенное производство "Саарлане", пилорама и мельница в Лейзи.

Задачей Сааремаского Промкомбината уездного СПО было производство товаров ширпотреба и бытового обслуживания.

Большинство промышленных предприятий уезда выполнило план пятилетки к 7 ноября 1949 г.

Партийные и комсомольские организации в годы IУ пятилетки боролись за идейно-политическое воспитание народа. Этой же цели была подчинена работа библиотек и народных домов, где работали различные кружки и лекторские группы. Постоянно об-новлялись наглядная агитация на агитпунктах.

Стали работаь в Сааремаском уезде и общеобразовательные школы, было введено обязательное 7-классное образование, укреплена материально-техническая база школ. В Сааремаском уезде за годы пятилетки, кроме Курессаареской средней школы, были еще открыты средние школы в Лейзи, Муху и русская сред-няя школа в Курессааре.

В годы IУ пятилетки в уезде еще работали Курессаареский промышленный техникум, Курессаареское профессиональное учи-лище № II и сельскохозяйственная школа в Кылъяла. Большинство выпускников этих школ осталось работать на Саарема, и их труд послужил дальнейшему развитию о. Саарема.

Lisa nr. 1

Kalurikolhoosid 1949.

Kolhoosi nimetus	Esimehe ees-, isa- ja perekonnanimi	Aadress	Majandite arv	Liikmete üldarv	Töövõimulisi liikmeid	Kalurite arv	Mootorpaate	Kalapüügiplaan ts	Maa üldsuurus ha	Sellest põllulupinda
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Murdlaine	HINT, Arseeni Peeter	Kuressaare v. Abruka	32	61	37	16	6	500	415,40	57,9
2. Kodurand	RANDLAINE, Feodor Mihail	Kuressaare v. Nasva k.	68	150	82	30	12	2000	490,34	5,19
3. Salme Kalur	JÕGI, Jakob Jaak	Salme v. Salme k.	59	152	98	42	11	2300	980	74
4. Tiirimetsa	VÄIN, Al-der Toomas	Salme v. Tiirimetsa k.	41	73	52	12	2	450	630	61
5. Ranna	KRUUSEL, Heino Villem	Salme v. Lõmala	51	97	64	10	1	450	130	93,20
6. Kaljurand	KAJU, Oskar Jaan	Salme v. Salme k.	32	78	49	9	4	500	315	32
7. Sõrve Kalur	KAUSS, August Peeter	Torgu v. Jamaja k.	181	334	233	73	17	3300	1492	190
8. Uus Varuli	NIIT, Tiider Preedik	Lõmala v. Kotlandi Lümanda v. Karala	93	198	136	40	6	1100	1483	196
9. Vilsandi	KRAUSE, Rudolf Al-der	Vilsandi saar	23	88	41	8	1	150	347	37

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
10. Meri	Ükst,Arseeni Vassili	Kihelkonna v. Loona k.	40	127	60	17	2	550	560	72
11. Majak	Erik, August Priidu	Kihelkonna v. Kurevere k.	134	280	100	50	5	1100	2206	284
12. M.I.Kalinin	Samarokov, Ivan Vassili	Kihelkonna v.	138	277	183	47	5	1275	1583	230
13. Saare Kalur	Soidla	Lümanda v. Karala k.	73	141	81	25	1	550	1564	258
14. Kaljurand	Õunpuu, Alder Maria	Mustjala v. Paaru-Võhma k.	48	78	70	31	9	1040	672,60	72,72
15. Vahuranna	Kaiste, Vladimir Mihail	Mustjala	41	86	44	21	8	1050	437,40	55,67
16. Sotsialismi Majak	Vilukas,Albert Villem	Leisi	81	176	146	52	17	800	700	100
17. Tormi Poeg	Tääg, Ernst Jaan	Muhu v. Koguva	17	52	22	10	8	250	302,67	78,73
18. Põhjarand	Karus,Bernhard Johannes	Leisi v. Lii k.	32	112	52	32	10	1110	700	120
19. Kaljurand	Kuuse,Anton Matvei	Muhu v. Iga k.	39	127	51	4	1	250	1012	244,90
20. Muhu Kalur	Teder,Valntin Juhan	Muhu v. Tamse k.	23	88	40	21	9	900	367,12	97,52
21. Põhjarannik	Laaneväli,Ivan Ivani p.	Muhu v. Nõmmküla	92	297	140	75	23	2600	1180,70	226,7
22. Suurväin	Kipper, Julie Andrei	Muhu v. Lõõtsa k.	94	337	142	42	11	1200	1282,18	304,47
23. Lõunarand	Pallasmaa,Volodja Matvei p.	Muhu v. Põitse k.	70	190	93	38	5	700	1300	380

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
24. Paerand	Poel, Vassili	Kõrkvere	23	95	44	18	6	600	442	102,34
25. Murrang	Pitk, Aleksei	Kõrkvere	29	93	31	14	5	450	578,18	107,0
26. Rannik	Jõeäär, Juhan	Laimjala v. Saare k.	51	526	90	28	9	850	1020	215
27. Majak	Tahker, Mihail	Laimjala v. Kõiguste	60	140	121	22	4	450	680,56	70,91
28. Kungla	Vallik, Johannes Kustu	Kallemäe Turja	60	140	121	22	4	450	680,56	70,91
29. Vätta Kalur	Raudsepp, Arnold Juhan	Pihtla Suure	35	77	53	29	9	13000	708,38	157,71
	K o k k u :		1780	4320	2592	856	228	28575	24940,84	4303,59

[1] KRRA, f.nr.76, nim.1, sü.347, l.1-2.

Lisa nr. 2

Saaremaa kolhoosid 1947 ja 1948.a.

Viktor Kingissepa nim.kolhoos 1947.a.

Kolhoosid 1948.a.

Jrk. nr.	Majand	Küla	Vald
1.	Ellami nim.	Kahutsi	Pöide
2.	"Esimene Mai"	Pähkla	Kuressaare
3.	"Juuni Võit"	Kuninguste	Pöide
4.	Viktor Kingissepa nim.	Sakla	Valjala
5.	"Kollektiiv"	Oeste	Leisi
6.	"Oktoober"	Jööri	Valjala
7.	"Saarlane"	Pamma	Pärsamaa
8.	"Uus Elu"	Lulupe	Pärsamaa
9.	"Oige Tee"	Leina	Pihtla

Lisa Nr. 3

Saaremaa kolhoosid 1949. aastal

1. Kaarma vald

Kolhoos	Küla, kus asus kolhoos
1. "Aus Töö"	Piila
2. "Eha"	Keskvere
3. "Kiir"	Kaarma
4. "Koidula"	Koidula
5. "Linnuse"	Kiriku
6. Maleva	Maleva
7. Suurejõe	Jõe
8. "Töö ja Võit"	Hakjala
9. "Uus Hübja"	Hübja
lo. "Uus Kaubi"	Kaubi
ll. "Uus Kuke"	Kuke
l2. "Vanemuine"	Asuküla
l3. "Võit"	Aula
l4. "Ühistalu"	Kaisvere

2. Kihelkonna vald.

1. "Edu"	Üru
2. "Juuli Võit"	(Sarapiku)
3. Jögede	Odalatsi
4. "Kalev"	Virita
5. Lydia Koidula nim.	Kehila
6. "Kungla"	Pajumöisa
7. Uus Vedruka	Vedruka
8. "Viking"	Viki
9. Vilsandi	Vilsandi

3. Kuressaare vald.

1. "Areng"	Irase
2. "Esimene Mai"	Pähkla
3. "Ilmarine"	Uduvere
4. "Kaardiväelane"	Saia
5. "Kalevlane"	Vaivere
6. "Kevad"	Laadjala
7. "Koit"	Ansi
8. "Kungla"	Kiratsi
9. Kuressaare	Tahula
lo. "Lootus"	(Kellamäe)
11. "Majak"	Kudjapäe
12. "Mereranna"	Muratsi
13. "Side"	Kärdu
14. "Tulevik"	Randvere
15. Upa	Upa
16. "Uus Rada"	Lilbi
17. "Vanemuine"	Unimäe
18. "9. Mai"	Mullutu
19. "Ühendus"	Vatsküla

4. Kärla vald.

1. "Edu"	Mätasselja
2. G.Jöe nim.	
3. Järve	Kaarnuse
4. "Kalevipoeg"	
5. Kandla	Kandla
6. Kärla	Kiriku
7. "Lembitu"	Kärla
8. "Linda"	Kogula
9. Ohaka nim.	Sömera
lo. Ulje	Ulje
11. Umala nim.	Korkküla
12. "Uus-Paadla	Paadla
13. "Uus Sauvere"	Sauvere
14. "Uus Tee"	Anepesa

5. Laimjala vald.

1. Audla	Andla
2. "Järve"	Kapra
3. "Kaardiväelane"	Kahtla
4. Kalevipoeg	Pahavalla
5. "Pärna"	Nömme
6. "Saare"	
7. "Tulevik"	Paju-Kurdla

6. Leisi vald.

1. "Jüriöö"	Metsküla
2. "Kollektiiv"	Oeste
3. "Külvaja"	Oitme
4. "Punane Koit"	Roobaka
5. "Säde"	Nurme
6. "Tasuja"	
7. "Uus Jöiste"	Jöiste
8. "Uus Parasmetsa"	Parasmetsa
9. "Õitseng"	Veski
lo. "Ühisjõud"	Meiuste

7. Lümanda vald.

1. "Koitla"	Koimla
2. "Kungla"	Möisaküla
3. "Läänerand"	Atla
4. "Ranna"	Jögela
5. "Rannik"	Kuusnömme
6. "Saare Kodu"	Varpe
7. "Tasuja"	Koki
8. "Õitsev Leedri"	Leedri
9. "Vambola"	Kutsme

8. Muhu vald.

1. Hellamaa	Hellamaa
2. "Jõud"	Vanamöisa
3. "Kajak"	Suuremöisa
4. "Kaljurand"	Igaküla
5. "Kotkas"	Rootsivere
6. Linnuse	Linnuse
7. "Uus Muhu"	Viira

8. "Uus Soonda"	Soonda
9. "Ühistöö"	Völla

9. Mustjala vald.

1. "Jüriöö"	Abula
2. Kaljumäe	Selgase
3. "Kiruma"	Kiruma
4. Kivine Kodu	Vöhma
5. Küdema	Küdema
6. "Lahemäe"	Merise
7. Linnuse	Pidula
8. "Männimetsa"	Paatsa
9. "Oktoobri võit"	Vanakubja
10. "Partisan"	Kööri
11. "Uudismaa"	Ohtja
12. "Õnne Tee"	Rahtla
13. "Ühisjõud"	Mustjala

10. Pihtla vald.

1. "Edasi"	Kailuka
2. "Jõud"	Kõljala
3. "Järve"	Liiva-Putla
4. "Jüriöö"	Möisa-Ilpla
5. "Kalev"	
6. "Kevad"	Rahniku (Atu)
7. "Kiir"	
8. "Kungla"	Roo
9. "Laherand"	Vanamöisa
10. "Lembitu"	Könnu
11. "Linda"	
12. "Lootus"	Eiste
13. "Ranna"	Loona
14. "Suur Töll"	Tölluste
15. "Uus Pihtla"	Päha
16. Õige Tee	Leina
17. "Ühisjõud"	Kiriku
18. "Uksmeel"	Saue-Putla

11. Pärsamaa vald.

1. "Linnuse"	Purtsa
2. "Pioneer"	Linnka
3. Puskini nim.	Aruste
4. "Saarlane"	Pamma
5. "Saare Tööline"	Ratla
6. "Saare Täht"	Räägi
7. "Uus Elu"	Lulupe
8. Vesse	Angla

12. Pöide vald.

1. "Eesrindlane"	"eemi
2. "edu"	Ardla
3. Ellami nim.	Kahutsi
4. "Juuni Võit"	Kuninguste
5. "Kalju"	Orinömme
6. Kaunissaare	Kaunisaare
7. "Kodurand"	Rannaküla
8. L.Koidula nim.	Väike -Rahula
9. "Koidik"	Are
10. A.Leineri nim.	Levala
11. "Lembitu"	Tagavere
12. A.Mui nim.	Muiküla
13. "Murrang"	Muraja
14. Pöide	Pöide
15. "Randlane"	Ula-Talila
16. "TöusevTöö"	Välta
17. "Uus Rahula"	Suur-Rahula
18. "Uus Tumala"	Ariste
19. "Uus Võhma"	Võhma
20. "Ühe ndatud Pahila"	Suur-Pahila
21. "Ühistöö"	Salu
22. "Ühis-Jõud"	Leisi
23. "Üksmeel"	Veere

13. Salme vald.

1. "Uus Rahuste"	Rahuste
2. "Uus Täht"	Tiirimetsa

14. Torgu vald.

1. "Suur Töll"	Lülle

15. Valjala vald.

1. "Hommik"	Tönija
2. Jöelepa	Jöelepa
3. Jüsi	Jüsri
4. "Kalju"	Kalju
5. "Kevade"	Lööne
6. V.Kingissepa nim.	Sakla
7. "Liit"	Könnu
8. "Looming"	Ariste
9. "Lootus"	Köriska
1o. "Oktoober"	Jööri
11. "Pöhjala"	Kalli
12. Valjala	Valjala
13. "Ühis-jöud"	Koksi

Saaremaa sovhoosid 1949.a.

Pihtla vald

1. Sand la	Sandla

Lisa nr. 4

Koolid 1949.a.

1. Abruka Algkool
2. Anseküla Mittetäielik Keskkool
3. Aste Algkool
4. Audla Mittetäielik Keskkool
5. Eikla Mittetäielik Keskkool
6. Haamse Mittetäielik Keskkool
7. Haeska Mittetäielik Keskkool
8. Hellamaa Mittetäielik Keskkool
9. Hellamaa Maanoorte Kool
10. Ilpla Mittetäielik Keskkool
11. Jöiste Algkool
12. Jämaja Mittetäielik Keskkool
13. Kaali Mittetäielik Keskkool
14. Kaarma Mittetäielik Keskkool
15. Kahtla Mittetäielik Keskkool
16. Kallemäe Mittetäielik Keskkool
17. Kandla Mittetäielik Keskkool
18. Hakkjala Mittetäielik Keskkool
19. Karala Mittetäielik Keskkool
20. Karja Mittetäielik Keskkool
21. Kavandi Mittetäielik Keskkool
22. Kihelkonna Mittetäielik Keskkool
23. Koikla Mittetäielik Keskkool
24. Kuressaare Mittetäielik Keskkool
25. Kuressaare Vene Töölisnoorte Keskkool
26. Kuressaare Vene Keskkool
27. Kuressaare Töölisnoorte Keskkool
28. Kurevere Algkool
29. Kuusnömme Algkool
30. Körkvere Mittetäielik Keskkool
31. Käesla Mittetäielik Keskkool
32. Kärla Mittetäielik Keskkool

33. Kärla Maanoortekool
34. Kärla Vene Mittetäielik Keskkool
35. Küdema Algkool
36. Laadjala Mittetäielik Keskkool
37. Laugu Mittetäielik Keskkool
38. Leisi Keskkool
39. Leisi Täiskasvanute Keskkool
40. Linnuse Algkool
41. Lömala Algkool
42. Lööne Mittetäielik Keskkool
43. Läbara Vene Algkool
44. Lümanda Mittetäielik Keskkool
45. Metsküla Mittetäielik Keskkool
46. Muhu-Liiva Mittetäielik Keskkool
47. Muhu Keskkool
48. Mustjala Mittetäielik Keskkool
49. Mäebe Mittetäielik Keskkool
50. Mändjala Algkool
51. Orissaare Mittetäielik Keskkool
52. Oti Algkool
53. Paadla Mittetäielik Keskkool
54. Pahila Algkool
55. Pamma Mittetäielik Keskkool
56. Pammana Algkool
57. Pidula Mittetäielik Keskkool
58. Pähkla Mittetäielik Keskkool
59. Pärsamaa Mittetäielik Keskkool
60. Püha Mittetäielik Keskkool
61. Rahuste Mittetäielik Keskkool
62. Randvere Mittetäielik Keskkool
63. Roobaka Mittetäielik Keskkool
64. Ruhnu Mittetäielik Keskkool
65. Saareküla Mittetäielik Keskkool
66. Salme Mittetäielik Keskkool
67. Sassi Mittetäielik Keskkool
68. Sassi Maanoorte Keskkool
69. Sauvere Mittetäielik Keskkool
70. Simiste Mittetäielik Keskkool

71. Taaliku Mittetäielik Keskkool
72. Tagala Mittetäielik Keskkool
73. Tagavere Mittetäielik Keskkool
74. Tamse Mittetäielik Keskkool
75. Taritu Mittetäielik Keskkool
76. Tiirimetsa Mittetäielik Keskkool
77. Torgu Mittetäielik Keskkool
78. Tornimäe Mittetäielik Keskkool
79. Tumala Mittetäielik Keskkool
80. Tupenurme Mittetäielik Keskkool
81. Tõlluste Mittetäielik Keskkool
82. Törise Algkool
83. Vaivere Mittetäielik Keskkool
84. Vilsandi Mittetäielik Keskkool
85. Võhma Mittetäielik Keskkool
86. Vätta Mittetäielik Keskkool
87. Vene Mittetäielik Keskkool
88. Kuressaare V.Kingissepa nimeline Keskkool

Lisa nr. 5

Rahvamajad

1. Abruka	Kuressaare vald
2. Eikla	Kaarma vald
3. Kaali	Pihtla vald
4. Kaarma	Kaarma vald
5. Kallemäe	Valjala vald
6. Kandla	Kärla vald
7. Kavandi	Pöide vald
8. Kihelkonna	Kihelkonna vald
9. Koikla	Pärsamaa vald
1o. Pähkla	Kuressaare vald
11. Kuressaare Kultuurimaja	Kuressaare linn
12. Körkvere	Pöide vald
13. Kärla	Kärla vald
14. Laadjala	Kuressaare vald
15. Laimjala	Laimjala vald
16. Leisi	Leisi vald
17. Lümanda	Lümanda vald
18. Metsküla	Leisi vald
19. Muhu-Piiri	Muhu vald
2o. Muhu-Hellamaa	Muhu vald
21. Mustjala	Mustjala vald
22. Orissaare	Pöide vald
23. Pihtla	Pihtla vald
24. Praakli	Kuressaare vald
25. Tornimäe	Pöide vald
26. Pärsamaa	Pärsamaa vald
27. Randvere	Kuressaare vald
28. Saareküla	Laimjala vald
29. Salme	Salme vald
3o. Taaliku	Pöide vald
31. Tagala	Kihelkonna vald

32. Tagavere	Pöide vald
33. Taritu	Lümanda vald
34. Torgu	Torgu vald
35. Lööne	Valjala vald
36. Vätta	Pihtla vald

Lisa nr. 6

Raamatukogud

1. Kaarma	Kaarma vald
2. Eikla	Kaarma vald
3. Kihelkonna	Kihelkonna vald
4. Tagala	Kihelkonna vald
5. Abruka	Kuressaare vald
6. Laadjala	Kuressaare vald
7. Praakli	Kuressaare vald
8. Pähkla	Kuressaare vald
9. Randvere	Kuressaare vald
1o. Kandla	Kärla vald
11. Käesla	Kärla vald
12. Kärla	Kärla vald
13. Paadla	Kärla vald
14. Sauvere	Kärla vald
15. Laimjala	Laimjala vald
16. Leisi	Leisi vald
17. Metsküla	Leisi vald
18. Jöiste	Leisi vald
19. Lümanda	Lümanda vald
2o. Taritu	Lümanda vald
21. Hellamaa	Muhu vald
22. Piiri	Muhu vald
23. Tamse	Muhu vald
24. Mustjala	Mustjala vald
25. Vöhma	Mustjala vald
26. Kaali	Pihtla vald
27. Pihtla	Pihtla vald
28. Vätta	Pihtla vald
29. Pärsamaa	Pärsamaa vald
3o. Koikla	Pärsamaa vald
31. Kavandi	Pöide vald
32. Orissaare	Pöide vald
33. Körkvere	Pöide vald

34. Taaliku Pöide vald
35. Tagavere Pöide vald
36. Tornimäe Pöide vald
37. Valjala Valjala vald
38. Sassi Valjala vald
39. Salme Salme vald
40. Torgu Torgu vald
41. Kuressaare Keskraamatukogu Kuressaare linn

Saarte Hääl

Eestimaa Kommunistliku (bolševikkude) Partei Saaremaa Komitee ja Saaremaa Töötava Rahva Saadikute Nõukogu Täitevkomitee häälekandja

Nr. 1 Teisipäeval, 24. oktoobril 1944 III aastakäik

Saarlased!

Rakendame kõik oma jõud saksa okupantide poolt lõhutud Eesti rahvamajanduse kiireks ülesehitamiseks!

Nõukogude vägede edasitung Ungaris ja Jugoslaavias

Kõrgema Ülemjuhataja Käskkirjas Nõukogude Liidu Marssal Malinovskile, teatatakse, et 2. Ukraina rinde väed, jätkates pealetungi, vallutasid 20. oktoobril ratsaväe ja tankikoondiste haaramismanöövri tulemusena, millele ühines rünnak rindelt, tormijooksuga Ungari suure tööstuskeskuse Debreceni linna — vastase tähtsa ühendusteedesõlme ja kaitse võimsa tugipunkti.

20. oktoobril kell 21.00 saluteeris meie Kodumaa pealinn Moskva Kodumaa nimel 2. Ukraina rinde vapratele vägedele, kes vallutasid Debreceni linna — kahekümne suurtüki-kogupauguga kahesaja kahekümne neljast suutükist.

Eeskujuliku lahingtegevuse eest avaldas Kõrgem Ülemjuhataja tänu marssal Malinovski poolt juhitud vägedele, kes vabastasid Debreceni linna.

•

Kõrgema Ülemjuhataja Käskkirjas Nõukogude Liidu Marssal Tolbuhinile teatatakse, et 3. Ukraina rinde väed, koos Jugoslaavia rahva-vabastusarmee vägedega, visade lahingute tulemusena viisid lõpule saksa garnisoni hävitamise Belgradi linnas ja vabastasid 20. oktoobril meie liitlase Jugoslaavia pealinna saksa vallutajatest.

20. oktoobril kell 22.00 saluteeris meie Kodumaa pealinn Moskva Kodumaa nimel 3. Ukraina rinde vapratele vägedele ja Jugoslaavia rahva-vabastusarmeele, kes vabastasid Jugoslaavia pealinna Belgradi, — kahekümne nelja suurtüki kogupauguga kolmesaja kahekümne neljast suurtükist.

Eeskujuliku lahingtegevuse eest Kõrgem Ülemjuhataja avaldas tänu marssal Tolbuhini poolt juhitud vägedele, kes vabastasid Belgradi.

•

Kõrgema Ülemjuhataja Käskkirjas Nõukogude Liidu Marssal Malinovskile, teatatakse, et 2. Ukraina rinde väed vallutasid 22. oktoobril hoogsa ratsaväe ja tankide väekoondiste löögi tulemusena Njiredjhasa linna, suure ühendusteede sõlme ja tähtsa vastase kaitse tugipunkti Ungari territooriumil.

Saarlased!

1941. a. sügisel, kasvava kahuri mürina saatel ilmus viimane „Saarte Hääle" number. Sellest ajast on möödunud üle kolme pika aasta. 1944. a. sügispäevadel, meist üha kaugeneva kahurväe tulistamise müral ilmub taas „Saarte Hääl".

Üle kolme aasta väldanud saksa fašistlik terrorirežiim on vajutanud üle meie saarte paese pinna oma kurva ja rusuva pitsati. Meie majandusliku elu ja kultuuri varad on laastatud. Tuhanded meie isadest, emadest, vendadest, õdedest, poegadest, tütardest, on pidanud jätma oma kallima vara — elu, puhates kas ruassi- või üksikhaudades Saaremaal või mandril. See oli paremik meie rahvast, need olid inimesed kelle rinnus põles esiisadelt päritud kustumatu vabadusiha meie rahva põliste asustajate ja riisujate vastu.

Haavad, mida löönud meie majandusliku ja kultuurielu fašistlikkude röövikute poolt läidetud sõjatuli, tulevad ravida kiiremas korras. Normaalne elu kõikjal tuleb taastada bolševistliku hoo, julguse, püsivuse ja järjekindlusega. Seltsimehed kes kastsid oma verega meie kivist pinda on jätnud meile testamendi: taastada nõukogude kord, ehitada ta üles nii tugevana ja jõulisena, et kunagi enam ühegi rööviku jalg poleks sunteline astuma üle Nõukogude riigi piiride, tallama Eestimaa ja meie kodusaarte mulda. See on parim tasumisvahend kõigi vereohvrite ja majandusliku ja kultuurelu laastamise eest, mille all kannatanud meie maa mitte ükski viimase okupatsiooni vaid sajandite vältel.

Seltsimehed! Me täidame selle testamendi! Me kindlustame omale püsiva ja häirimatu vabaduse või satume edaspidigi ohtu olla oma nõrkuse tõttu imperialistlikkudele vallutajatele ihaldusobjektiks. Pole kahtlust, et meie ei tee selle kahe valiku vahel vaid ühte otsust: Säilitada koos kõikide Nõukogude Liidu vabade vennasrahvastega oma riippumatus, jääda peremeesteks ise oma armastatud maale!

Kui meie kodurandu uhuvad Balti mere lained laulavad meie sitkele kangelasrahvale kutsuvat meloodiat, millega taksuvad meie südamed koos, siis on see nii ainult meile — viikingite poegadele, tütardele. Ähvardavaks, hävi- ja hukkutõotavaks muutub see muusika koos meie südamelöökidega kui randub meie pinnale piraatide jõuke. Ja nad paisatake tagasi sinna kust nad tulid — merde!

Kui kolme aasta eest läheneva kahurimürin kuulutas meile ette jõulaima ja raskeima aja saabumist, kuulutas hävi ja hukku, tuua orjuseahelaisse needmist, siis tänavusügisene kaugeneva kahurimürin on meile vabadusemuusikaks. Võimas, võitmatu Punaarmee, geniaalse töötavarahva juhi, Kõrgema Ülemjuhataja, Nõukogude Liidu Marssal sm. J. Stalini juhtimisel on meie kodusaare vabastamiseks teinud oma töö. Väikese osa Sõrve poolsaare puhastamine saksa röövikute võrsi meist ei lase end enam kaua oodata.

Taas ilmuma hakkav „Saarte Hääl" kajastab endas seda vabadusiha, mis kolm aastat hõõgus tuha all iga meie patrioodi rinnas. Ta abistab teejuhina ja organisaatorina taastalgaval ülesehitustööl.

Surm Saksa okupantidele!

Elagu Vaba Nõukogude Eesti!

Elagu Eestimaa Kommunistlik (bolševikkude) Partei!

Elagu võidukas ja sangarlik Punaarmee!

Elagu meie suur õpetaja ja juht, Nõukogude Liidu Marssal, seltsimees Stalin!

V. Rus.

Nõukogude informatsioonibüroolt

Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva

Surm saksa okupantidele!

Sõrve poolsaare elanikud!

Kodanikud! Seltsimehed!

Saksa fašistlike okupantide võimutsemispäevad Nõukogude Eesti viimsel maalapikesel — Sõrve poolsaarel on lõppemas. Mõni päev tagasi — 13. oktoobril 1944 vabastas Punaarmee võimsa löögiga Rila linna, likvideerides sel viisil sakslaste tähtsama tugipunkti Baltimaades. Sõrve poolsaarel asuvad saksa fašistliku armee riismed on eraldatud ja ära lõigatud oma tugipunktidest ja neid ootab möödapääsematu hukkumine pealetungiva Punaarmee löökide all.

Saksa fašistlikud okupandid püüavad iga hinna eest hoida oma positsioone Sõrves. Nad osutavad ägedat vastupanu, püüdes pidurdada Punaarmee osade pealetungi. Samal ajal röövivad sakslased Sõrve elanikelt viimseid toidutagavaraid ja muid väärtusi osalt väljavedamiseks, osalt oma vastupanujõu suurendamiseks kohapeal.

Sellele kõigele tuleb lühike lõpp. Punaarmee juhatus on koondanud võimsa löögijõu lõpliku hoobi andmiseks vaenlasele. Sakslaste vastupanu murtakse kindlasti, nende viimsed riismed hävitatakse või paisatakse merre.

Sõrve poolsaare elanikud!

Varjake end võitlustegevuse ajal nii, et teie hulgas ei oleks ohvreid suurtüki- ja jalaväerelvade tule tagajärjel. Peituge keldritesse, kaevikutesse, kraavidesse jne.

Takistage sakslasi hävitamast ja välja vedamast teie varandust!

Ärge laske sakslasil põlema süüdata teie maju! Ärge uskuge hirmujutte, mida räägivad teile sakslased, ärge minge neudega kaasa laevadele, sest need laevad ei pääse merel kuigi kaugele, ärge laske end viia Saksamaale, sest seal ootab teid möödapääsematu hukkumine!

Abistage kõigiti Punaarmeed, näidake meie võitlejaile kätte vaenlase asukohad, kahjustage vaenlase sidet!

Mida enam kahjustate vaenlast ja abistate pealetungivat Punaarmeed, seda kiiremini puhastame sakslastest viimse lapikese Nõukogude Eesti territooriumist. Mida kiiremini saabub Punaarmee võit, seda kiiremini vabanete kõigist piinadest ja alandustest, mida tõid teile sakslased, seda kiiremini saate asuda rahulikule ülesehitavale tööle.

Elagu Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik!

Elagu vabadusttoov Punaarmee!

Elagu meie võiduleviija, sm. STALIN!

Punaarmee väekoondise juhatus.

Punaarmee lendleht 22. oktoobrist 1944
Sörve poolsaare elanikele.

Prits M a a k e r
Organiseerimise-instrueerimise osakonna juhataja asetäitja 1946. aastal.

Vasakult: Edmund Jürgenson, Prits Maaker, Hendrik Lind (osak. juhataja aset.), Herman Plank (informaator).
Organiseerimise-instrueerimise osakond.

Poliitöppus Saaremaa esimese maapaikkino
saalis Leisis. Lektor I.Kaubi - Leisi Keskkooli õpetaja.

Jüri S u u r h a n s
1948. aastal propagandaosakonna juhataja.
1949. aastast Saare maakonna TK esimees.

Timoteus L i n n a
Saare maakonna TSN TK haridusosakonna
juhataja 1946. a.

August U r b a n
Saare maakonna TSN TK Kultuuriosakonna
juhataja 1946.a.

Karl J a n k e
Saare maakonna TSN TK Tööstuskombinaadi
direktor Kuumi turbaraba väravas 1949.a.

STKML juhtkond 1947.-48. aastal.

Kuressaare villavabrik aastal 1946.

Orissaare rajoonikeskuse rajamine 195o.a.

Saaremaa laulupäev 1946. aastal

Saarlased Tallinna üldlaulupeol 1947.a.

Leisi spordiväljaku rajamine 1949. aastal.

Leisi spordiväljaku rajamine 1949. aastal.

Leisi vörkpallimeeskond Saaremaa meistrina 1946.a.
Vasakult: J.Tuuling, A.Abe, I.Oks, O.Jögi, H.Mets ja I.Peeters.

SAAREMAA MAJANDUSLIKE-JA KULTUURIASUTUSTE SKEMAATILINE KAART

MÕÕT 1:100000

PÕHJARANNIK
TAMSE
„NUKU KALUR"
TUPENURME
„SUUR VÄIN"
NUKU VALD
„KRAJURAND"
„KRAMPORG"
„KOKRAS"
PIIRI
„UUS NUKU"
„LIIVA"
„UUS SÕDDA"
„ÜHISTÖÖ"
VANAMÕISA
LINNUSE
SUURENÕISA
SIMISTE
„KÕNURAND"
ORISSAARE
L.KOIDULA-NIM.
„KALJU"
„UUS KOHUKÜLA"
TUMALA
„UUS TUMALA"
PÕIDI VALD
„UUS VÕHMA"
„ÜHENDATUD PÄHILA"
PÄHILA
„KOORANG"
KAVANDI
TAALIKURA
„UUS JÕESTE"
JÕESTE
„PUNANE KÕIT"
ROOBAKA
„KOLLEKTIIV"
„PUŠKINI-NIM."
„PIONEER"
„PÄRSAMAA"
PÄRSAMAA VALD
„SÄDE"
„ÕITSENG"
LEISI VALD
„VIKING"
LEISI
TKK
„KÜLVAJA"
„UUS PÄRASMETSA"
„METSKÜLA"
„JÕEÄÄR"
„ÜHISÕUD"
„TASUJA"
LANGU
PÄMMANE
„SÕTSIALISMI MÄSAK"
„KALJURAND"
„PÕHJARAND"
„VÕHMA"
„KIVINE KODU"
„VAHURANNA"
NÄNNIMETSA
LAHEMÄE
„OKTOOBRI VÕIT"
„ÕHNETEE"
„ÜHISÕUD"
MUSTJALA
KÜDEMA
MUSTJALA VALD
KALININ-NIM.
TAGANÕISA
„JÕEÄÄR"
KALJUNÄE
LINNUSE
L.KOIDULA
KURVERE
„MAJAK"
KIHELKONNA VALD
VILSANDI S.
VILSANDI
„ALEV"
KUNDA
KIHELKONNA
„NERI"
„KIKINO"
„VANBOLA"
„KANNIK"
KUUSNÕMME
„KUNDA"
„LÄÄNERAND"
LÜMANDA
LÜMANDA VALD
„SÕBRA TEE"
„KARALA"
„KANNIK"
„LAINE"
„TASUJA"
„KOITLA"
TARITU
„UUS KALUGA"
SALME VALD
„ARNNA"
LÕMAJA
TIIRIMETSA
„UUS TÄHT"
„SALME KÄLLA"
SALME
PIDULA
„PARTISAN"
JÕGEDE
„JUULI VÕIT"
„EDU"
KÄRLA
VMT
LEMBITU
KÄRLA
MN
G.JÕE NIM.
OHAKA-NIM.
„KINDA"
„UUS-PANDLA"
PANDLA
KÄESLA
ULJE
„8.MAI"
„LOOTUS"
KÄRLA VALD
„UUS-KÜÜJA"
„UUS-SAUVERE"
„SAUVERE"
„UUS TEE"
KÄNDLA
„KALEVIPOEG"
„TÕÕJÕU VÕIT"
HAKJALA
„VÕIT"
ASTE
HAAMSE SUURESÕE
„ÜHISTALU"
LINNUSE
„ARENG"
„UUS-KÜÜJA"
„UUS KUKE"
„VANEMUINE"
„KIIR"
„MARINE"
KAARDIVÄELANE
KAARMA
„NALEVA"
„KUNDA"
KAARMA VALD
„ESIMENE MAI"
PÄHKLA
„KEVAD"
LAADJALA
KURESSAARE
KURESSAARE VALD
„VANEMUINE"
„UUS RADA"
„BIDE"
„VAIVERE"
„KALEVLANE"
„MASAK"
„MERERANNA"
PK
VMT
VKK
TNK
VTNK
KURESSAARE
„KODURAND"
MÄNDJALA
ABRUKA
ABRUKA S.
„MUDELRAND"
Koostas: Aluma
„KEVAD"
„ÜHISÕUD"
„ÕRENDUS"
„LAHEMAA"
„EDASI"
VÄTTA
„VÄTTA KALUR"
PÕHJA
„UUS-PIHTLA"
„KIIR"
„JÕRISÕ ILPA"
„RANNA"
„BIDE TEE"
PIHTLA VALD
„SUUR TÖLL"
TÖLLUSTE JÄNGLA JAAM
„KEVAS"
„MEREMAA"
„KUNGLA"
„KUNGLA"
„LEMBITU"
„KÜLA"
„KÜLA"
„LINDA"
„KALEVLANE"
„KOORANG"
„KAVANDI"
„UUS VÕHMA"
„KÕNURAND"
„KRAMPORG"
„KOKRAS"
„KALJURAND"
„ÜHIS-JÕUD"
„RANSEKÜLA"
„UUS-RAHUSTE"
TORGU VALD
„SÕRVE KALUR"
JÄMAJA
„SUUR-TÖLL"
LÄBARU
VA
MÄEBE
„KALJURAND"
„ÜHISÕUD"
„RANSEKÜLA"
„UUS-RAHUSTE"
„SÕRVE KALUR"
JÄMAJA
„SUUR-TÖLL"
LÄBARU
VA
MÄEBE
„KÕNURAND"
„MURRANG"
„KÖRKVERE"
„ÜHIS-JÕUD"
„PAERANNA"
KÄRKVERE
KÄRKVERE
KAUNISSAARE
„RANDLANE"
„TÖÖSEV TÖÖ"
„LEESKINDLANE"
„EDU"
„ÜKSMÄEL"
TORNIMÄE
R.MUI-NIM.
R.LEINERI-NIM.
ELLAMI-NIM.
„PÕIDE"
OTI
„KOIDU"
„JÄRVE"
„SAARE"
„AUDLE"
„ALEVIPOEG"
„TULEVIK"
„KANNIK"
SAAREKÜLA
KAHTLA
KAARDIVÄELANE
„MONNIK"
„KALJU"
„LOOMING"
JÕRSI
„PÕHJALA"
„NÕMME"
RUHVE
KALLEMÄE
V.KINGISSEPA NIM.
„LEMBITU"
„JÕGEVA"
„KALEV"
„JÕRVE"
„LOOTUS"
„SÕBRAL KARLI"
„UUS-MÕISA"
„OKTOOBER"
SÄSSI
MN
JÕGELEPA
LÕÕNE
„KEVADE"
VALJALA
VALJALA VALD
„LIIT"
„ÜHISÕUD"
„VARNA"
„SAARE"
„LOOTUS"
„SAARE TÄHT"
„SAARE TÖÖLINE"
„JÄRVE"
KOIKLA
„UUS ELU"
„PIONEER"
„PUŠKINI-NIM."
„KOLLEKTIIV"
„PÕNNE KÕIT"
„ÕITSENG"
„SÕDE"
„KÜLVAJA"
„UUS PÄRASMETSA"
„VIKING"
„ÜHISÕUD"
„TASUJA"
LANGU
„METSKÜLA"
„JÕEÄÄR"
„KALJURAND"
„PÕHJARAND"
„VÕHMA"
„KIVINE KODU"
„VAHURANNA"
NÄNNIMETSA
LAHEMÄE
„OKTOOBRI VÕIT"
„ÕHNETEE"
„ÜHISÕUD"
MUSTJALA
KÜDEMA
KALININ-NIM.
TAGANÕISA
„JÕEÄÄR"
KALJUNÄE
LINNUSE
L.KOIDULA
KURVERE
„MAJAK"
KIHELKONNA VALD
VILSANDI S.
VILSANDI
„ALEV"
KUNDA
KIHELKONNA
„NERI"
„KIKINO"
„VANBOLA"
„KANNIK"
KUUSNÕMME
„KUNDA"
„LÄÄNERAND"
LÜMANDA
LÜMANDA VALD
„SÕBRA TEE"
„KARALA"
„KANNIK"
„LAINE"
„TASUJA"
„KOITLA"
TARITU
„UUS KALUGA"
SALME VALD
„ARNNA"
LÕMAJA
TIIRIMETSA
„UUS TÄHT"
„SALME KÄLLA"
SALME
PIDULA
„PARTISAN"
JÕGEDE
„JUULI VÕIT"
„EDU"
KÄRLA
VMT
LEMBITU
KÄRLA
MN
G.JÕE NIM.
OHAKA-NIM.
„KINDA"
„UUS-PANDLA"
PANDLA
KÄESLA
ULJE
„8.MAI"
„LOOTUS"
KÄRLA VALD
„UUS-KÜÜJA"
„UUS-SAUVERE"
„SAUVERE"
„UUS TEE"
KÄNDLA
„KALEVIPOEG"
„TÕÕJÕU VÕIT"
HAKJALA
„VÕIT"
ASTE
HAAMSE SUURESÕE
„ÜHISTALU"
LINNUSE
„ARENG"
„UUS-KÜÜJA"
„UUS KUKE"
„VANEMUINE"
„KIIR"
„MARINE"
KAARDIVÄELANE
KAARMA
„NALEVA"
„KUNDA"
KAARMA VALD
„ESIMENE MAI"
PÄHKLA
„KEVAD"
LAADJALA
KURESSAARE
KURESSAARE VALD
„VANEMUINE"
„UUS RADA"
„BIDE"
„VAIVERE"
„KALEVLANE"
„MASAK"
„MERERANNA"
PK
VMT
VKK
TNK
VTNK
KURESSAARE
„KODURAND"
MÄNDJALA
ABRUKA
ABRUKA S.
„MUDELRAND"
Koostas: Aluma
„KEVAD"
„ÜHISÕUD"
„ÕRENDUS"
„LAHEMAA"
„EDASI"
VÄTTA
„VÄTTA KALUR"
PÕHJA
„UUS-PIHTLA"
„KIIR"
„JÕRISÕ ILPA"
„RANNA"
„BIDE TEE"
PIHTLA VALD
„SUUR TÖLL"
TÖLLUSTE JÄNGLA JAAM
„KEVAS"
„MEREMAA"
„KUNGLA"
„KUNGLA"
„LEMBITU"
„KÜLA"
„KÜLA"
„LINDA"
„KALEVLANE"
„KOORANG"
„KAVANDI"
„UUS VÕHMA"
„KÕNURAND"
„KRAMPORG"
„KOKRAS"
„KALJURAND"
„ÜHIS-JÕUD"
„RANSEKÜLA"
„UUS-RAHUSTE"
„SÕRVE KALUR"
JÄMAJA
„SUUR-TÖLL"
LÄBARU
VA
MÄEBE
„KÕNURAND"
„MURRANG"
„KÖRKVERE"
„ÜHIS-JÕUD"
„PAERANNA"

Kasutatud kirjandus.

I Kirjandus.

1. V.I.Lenin, Teosed 33. köide, Tallinn 1955.
2. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost III, Tallinn 1972.
3. NLKP kongresside, konverentside ja keskkomitee pleenumite, resolutsioonide ja otsused III osa, Tallinn 1957.
4. Sotsialistlike maade kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise deklaratsioon. Rahumanifest, Tallinn 1957.
5. "Eesti NSV Teataja", Eesti NSV Ülemnõukogu seaduste, Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seaduste, Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruste ja korralduste, Eesti NSV ministrite käskkirjade ja juhendite kogu, 1949 ja 1950.
6. Eesti NSV ajalugu III köide, Tallinn 1971.
7. Nõukogude Eesti majandus 1940 - 1960, Tallinn 1960.
8. E.Tõnurist, Eesti NSV põllumajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine, Tallinn 1967.
9. Eesti NSV muuseumid, koostanud I.Rosenberg, Tallinn 1961.
10. "Suurke Töllu sammuga", ajakirjanduslik kogumik, kirjastus, perioodika. Ajalehe "Kommunismiehitaja" väljaanne.
11. H.Paalberg, E.Vint, majandus. Tallinn 1973.
12. Debora Vaarandi, Valik luuletusi, Tallinn 1966.

II Perioodika.

1. "Rahva Hääl", Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee, Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu häälekandja, 1950.
2. "Kommunismiehitaja", EKP Kingissepa Rajoonikomitee ja Kingissepa Rajooni Töörahva Saadikute Nõukogu häälekandja, aastad 1950, 1974.

3. "Saarte Hääl", EK(b)P Saare Maakonnakomitee ja Saaremaa Töörahva Saadikute Nõukogu häälekandja, aastad 1945, 1946, 1949, 1950.
4. "Eesti Bolŝevik", EK(b)P Keskkomitee ühiskondlik ja poliitiline ajakiri, 1946.
5. "Nõukogude Kool", Eesti NSV Haridusministeeriumi pedagoogiline ajakiri.

III Arhiivimaterjalid ja kroonikad.

1. Kingissepa Rajooni Riikliku Arhiivi fondid nr. 76, 327, 351, 375.
2. Kingissepa Rajooni TSN TK Põllumajandusvalitsuse jooksev arhiiv.
3. Leisi Keskkooli kroonika.
4. Kuressaare Leivakombinaadi kroonika.
5. Saaremaa TSN TK Ehitusosakond. Andmed kolhoosidest 1947 - 1951.
6. Saaremaa Piimatoodete Kombinaat. Piimatööstuse ajaloolised materjalid (kogutud kroonika jaoks).

IV Käsikirjalised materjalid.

1. P.Maaker "Esimesed sammud vabastatud Saaremaal."
2. J.Mäe isiklik arhiiv.

V Suulisi andmeid andsid:

1. Kingissepa Rajooni TSN TK esimees J. Suurhans.
2. Kingissepa Rajooni TSN TK Põllumajandusvalitsuse juhataja asetäitja A.Abe.
3. Saaremaa Koduloomuuseumi direktor T.Linna.
4. Orissaare Keskkooli direktor H.Tiidus.
5. Kõljala sovhoosi direktor A.Liik.
6. Pensionär A.Urban.
7. Valjala kolhoosi pensionär O.Mäeniit.
8. V.Kingissepa nimelise kolhoosi kalur J.Enno.
9. Leisi Keskkooli õpetaja R.Pauts.

10. Pensionär A.Kallas.
11. "Saare Kaluri" kalur K.Janke.
12. Pensionär L.Reimal.

S i s u k o r d

S I S S E J U H A T U S 1

I peatükk. SAAREMAA RAHVAMAJANDUS IV VIISAASTAKUL.

1. Põllumajandus 6
2. Kalandus 36
3. Tööstus 51

II peatükk. SAAREMAA KULTUUR IV VIISAASTAKUL.

1. Haridus 62
2. Kultuurharidustöö 77

K O K K U V Õ T E 91

P E Z Ю M E 94

L I S A D 97

Kasutatud kirjandus ja allikmaterjalid 127